

Prínos Ernesta Bethlenfalvyho k výskumu vysokohorskej biológie v Tatrách

D. JANOVIČOVÁ

Institute of High Mountain Biology, Tatranská Javorina 7, SK-059 56 Slovak Republic; e-mail: dominika.janovicova@pobox.sk

Abstract. This work is focused on bringing more light and knowledge on Bethlenfalvy's life in terms of his activities and studies in favor of nature conservation. Thanks to our attempt to recast his works from historical Hungarian language to historical Slovak language there is a possibility to look deeper into the life of a local naturalist at the turn of the 19th and 20th centuries. The main objective of this work is the summary of Bethlenfalvy's ideas on nature conservation. At first glance he might seem as a contradictory personality, with his passion for hunting on one side and with his passion for conservation on the other, but it needs to be understood that at that time of his life there was no basis of the nature protection layed yet, and most of the expert naturalists in that time came from hunting community. Therefore, he must be seen as a man who, despite a passion for hunting sacrificed a lot of time to solve problems caused by unnecessary interventions of man in nature.

Key words: Ernest Bethlenfalvy, nature conservation, Tatras, Tatras fauna

Úvod

Vývoj biologických vedných disciplín a základného biologického poznania bol na konci 19. a začiatku 20. storočia na výraznom vzostupe a nebolo tomu inak ani v Rakúsko - Uhorskom cisárstve. Na vedeckej scéne sa objavovalo čoraz viac zameraných bádateľov a vedeckých skupín, pracujúcich hlavne na univerzitách. Mimo nich sa v miestnych regiónoch zjavovalo čoraz viac znalcov prírodných javov rôzneho typu, ktorým periodiká univerzít a náučných spolkov umožnili písať a ďalej sa vzdeľovať v predmete svojho záujmu.

Ernest Bethlenfalvy bol nepochybne jedným z takýchto významných regionálnych bádateľov, ktorého napísané vety či úvahy predstihli svoju dobu a vlastne dodnes majú mnohé svoj význam a jednoducho platia. Platia predovšetkým preto, lebo okrem poľovníckej vášne bol citlivým pozorovateľom prírodných procesov a učiteľom mu bola príroda.

Bethlenfalvy sa narodil v roku 1880 v Kežmarku do rodiny veľkostatkára Kornéla Bethlenfalvyho ako najmladší syn a zomrel v roku 1955 v Huncovciach. Pôvodom bol spišský Sas, rodina sa volala Goldberger,

v roku 1635 bola povýšená do zemianskeho stavu a predikát z Betlanoviec (Bethlenfalvy) začala v druhej polovici 19. storočia používať ako priezvisko (Mlynarčíková 2004). Bethlenfalvy mu preto nerobilo problém už od mladí komunikovať vo viacerých jazykoch. Študoval na ev. a. v. dištriktuálnom gymnáziu v Kežmarku, potom prešiel na gymnázium do Miškovca a napokon na hospodársku akadémiu do Debrecína. Ako dvadsaťročný už mal ako slúžiaci vojak pravdepodobne dobré znalosti z oblasti biológie, v tom čase pripomenul dobovému prírodovedcovi Ottovi Hermannovi latinský názov mieňa (Baráthová 2005). V roku 1903 sa oženil s Máriou Görgey z Toporca (Obr. 1) - mali dvoch synov (Mlynarčíková 2004). V roku 1906 sa rodina presťahovala do Huncoviec na zakúpený statok s kaštieľom. Umožnilo mu to predanie rodičovských majetkov v Kežmarku. Huncovce boli v tom čase obývané ortodoxnou židovskou komunitou, ktorá si ho veľmi vážila, takisto, ako aj miestne obyvateľstvo (Baráthová 2006).

Po vypuknutí I. svetovej vojny narukoval. Práve počas vojny mu napadla myšlienka spropagovať faunu Tatier. Publikoval v mnohých odborných slovenských, nemeckých i maďarských novinách a časopisoch. Ernest neostal len pri teórii - prispel k založeniu Zväzu ochranných poľovníckych Spolkov na Slovensku. I napriek ostrej kampani Zipse Deutsche Partei proti zriadeniu tatranského národného parku, Bethlenfalvy **vo viacerých článkoch, a dokonca vo zvláštnom letáku propagoval ochranu tatranskej prírody a zriadenie národného parku**. Bethlenfalvy sa dožil jeho vzniku i prvých rokov jeho existencie (Baráthová a Lipták 2012).

Venoval sa aj archeologickým výskumom, svoje zbierky a knihy na túto tému daroval v roku 1925 Karpatskému spolkovému múzeu v Poprade. Bol aj podpredsedom Spišského hospodárskeho spolku. Poznal viacero významných ľudí dobového spoločenského (napr. Hohenlohe, Coburg) i vedeckého (napr. Schaefer, Gunther, Komárek) života. Ernest Bethlenfalvy obohatil prírodovedu o veľa nových a užitočných poznatkov, jeho znalosti v oblasti ornitológie boli uznávané aj v zahraničných kruhoch.

O živote a diele Ernesta Bethlenfalvyho nebola doteraz vydaná samostatná biografia. Cieľom tejto štúdie je skôr doplniť nepoznané alebo málo poznané zo života človeka, ktorý bol v prvej polovici 20. storočia významným znalcom tatranskej, a teda aj vysokohorskej fauny. Hlavným zdrojom informácií o Bethlenfalvyho živote a diele je archívna zložka, obsahujúca maďarské a nemecké originály a kópie rukopisov jeho diel „Die Jaugdfauna der Hohen Tatras - Svet zvierat vo Vysokých Tatrách“ (Bethlenfalvy 1937), ktorá je vzhľadom na jej vytlačenie uvedená len stručne, v omnoho väčšom rozsahu je prezentované nepublikované dieło „A természet kincsestáraból - Poklady prírody“

Obr. 1. 23-ročný a 73-ročný Ernest Bethlenfalvy s manželkou. Poslednú prácu *Poklady prírody* písal v roku 1952, zomrel v roku 1955. Z archívu zanechaného Ernestom Bethlenfalvym.

(autor ho písal pred smrťou, plný celoživotných skúseností pozorovaní z prírody). V spomínanej zložke sa nachádza tiež nemecký rukopis plánovanej knihy s 9 kapitolami „Naturgesetze im Leben der Vogel - Prirodovedecky o vtácej biológii, ďalej články vydané v odborných časopisoch (Magyar vadászújság, Budapest; Vadászlap, Bratislava a i.) a na záver rôzne fotografie a nekrológy. Treba zopakovať, že ako prameň pochopenia Bethlenfalvyho výskumnej činnosti slúži v tejto práci predovšetkým jeho celoživotné dielo *Poklady prírody*.

Cieľom tejto štúdie je predovšetkým priniesť viac poznania a detailov do Bethlenfalvyho života, a to hlavne z pohľadu jeho aktivít a štúdií v prospech ochrany prírody. Pôsobil hlavne v tatranskom prostredí a mnohé údaje o jeho činnosti doteraz neboli známe. Navyše je práca pokusom vidieť život lokálneho prírodovedca v kontexte významných spoločensko - politických udalostí, ktoré boli počas života Bethlenfalvyho na európskom kontinente často veľmi búrlivé, radikálne a plné zvrátov. Hlavným cieľom práce je excerpácia Bethlenfalvyho ochrannárskych myšlienok z vyššie uvedených zdrojov a ich zhodnotenie z dnešného uhla pohľadu, v odstupe 50 až takmer 100 rokov od ich napísania.

Preklad Bethlenfalvyho prác predovšetkým z maďarského jazyka je pokusom prepracovať ho z dobového maďarského do dobového slovenského jazyka. Mnohokrát to nebolo ani inak možné. Navyše to umožňuje pochopiť, a snáď aj precítiť prostredie, v ktorom Bethlenfalvy žil a písal. Ak sa čitateľom tejto práce budú javiť niektoré vety ako nedokonalé alebo dokonca nesprávne, autorka tejto práce sa vopred za nezrovnalosti ospravedľňuje. Snahou bolo pochopiť a priblížiť profil Bethlenfalvyho. Mnohé poznatky sú opísané s vedomím, že dnešné vedecké poznanie mnohé vtedajšie myšlienky už vyvrátilo alebo zredukovalo ich platnosť. Iné základné idey však platia.

Z článkov Ernesta Bethlenfalvyho

Bethlenfalvy mnohé svoje pozorovania uverejňoval v populárnej i vedeckej tlači. Boli to hlavne noviny „Vadászlap“, ďalej „Karpathen-Post“, „Die Karpathen“, „Sylvia“, „Lovec“, „Aquila“ (Radwańska-Paryska a Paryski 1995). Z článkov sú vybrané v tejto kapitole niektoré úryvky súvisiace s problematikou ochrany prírody.

O krúžkovaní vtákov

Aj keď sa Bethlenfalvy od malička s veľkým nasadením venoval pozorovaniu vtákov a cicavcov, ako jeden z mnoho aktívnych poľovníkov bol radikálne proti krúžkovaniu vtákov: „Nikdy v živote som neokrúžkoval ani jediného vtáka, keďže zo srdca nenávidím akékoľvek ubližovanie živočíchom (paradoxne je mnohokrát odfotený pred veľkým množstvom vlastných trofejí Obr. 2; pozn. autorky) a odsudzujem každé zbytočné hubenie vtáctva.

Vtáka okružkuje jedine človek, ktorý je presvedčený o tom, že svojím činom obrovsky prispieva k rozvoju vedy o vtákoch. Nech sa tie malé hliníkové prstienky, ktoré sa pripevňujú na nôžky našich lastovičiek zdajú akékoľvek malé a ľahučké, je to predsa proti prírode a prinášajú pre tohto malinkého vtáka veľkú záťaž najmä pri lietaní. Oko človeka si síce nevšimne, že by okružkovaný vtáčik niesol nejaké známky postihnutia pri lietaní, zahľadnu to však svojím ostrým zrakom sokoly a keďže ich úlohou v ríši zvierat je vyradovanie abnormálnych jedincov, napadnú práve tieto. A práve pre toto sa za 20 rokov v Afrike žiadne okružkované lastovičky nenašli. Kto chce nájsť prstienok z nohy lastovičky, nech ho nehľadá v Afrike ale vo vývržkoch sokolov! Do Afriky sa dostanú jedine lastovičky z Anglicka, keďže ich migračná cesta vedie cez Francúzsko,

Obr. 2. Bethlenfalvy bol napriek svojej poľovnickej vášni bojovník za ochranu zvierat. Z Bethlenfalvyho archívu.

kde je väčšina dravcov už vyhubená. Otázkou ostáva, či stojí za to, aby pre účely „vedy“, boli naďalej hubené tieto naše milé a užitočné vtáky. Je naozaj nevyhnutné hubiť tisíce lastovičiek ročne, len preto, aby veda možno raz predsa len zistila, či zimujú na ľavom, či pravom brehu rieky Kongo a či na spodnom či hornom toku rieky Zambezi?

Pri väčších vtákoch, ako sú napríklad bociany, nespôsobuje krúžok až tak veľký problém, preto sú aj výsledky krúžkovania efektívnejšie - sú už presne určené migračné cesty a tiež miesto zimoviska bocianov.“ Predsa však Bethlenfalvy pokladá za nemiestne také pokusy, pri ktorých boli bociany vybrané z hniezda umelo kŕmené a vypustené až v septembri. Nezistil síce, čím boli kŕmené, ale tvrdí, že „aj keby to bolo živými žabami, myšami, slimákmi, kobyčkami, slovom, všetkým tým, čím sa živia vo voľnej prírode, predsa človek nie je schopný nahradiť bocianích rodičov a naučiť ich tak prirodzene zháňať svoju potravu, ako sa to naučia od starých bocianov. Ďalšou otázkou je, či by ešte v septembri vôbec objavili stravu vhodnú na doplnenie energie pred migráciou. Pretože keby mali dostatočné množstvo vhodnej stravy, určite by neodlietali už v auguste. Každý vták sa vyberie na svoje zimovisko, keď sa množstvo potravy potrebnej pre prežitie začne znižovať. Čím rýchlejšie sa potrava na danom území miňa, tým skôr púdo vo opustí konkrétnu oblasť. Každý vták zimuje tam, kde nájde vhodnú potravu pre svoje prežitie. Preto by bolo zaujímavé zistiť, či tieto pokusné bociany nezahynuli hľadom 6-8 dní po vypustení...“ ukončuje článok Bethlenfalvy (Bethlenfalvy 1935).

Hoci je v názoroch Bethlenfalvyho viac dojmov ako dôkazov, jeho vety odrážajú veľkú terénnu skúsenosť. Mnohými štúdiami sa ukáza-

lo, že krúžkovanie u veľa druhov zvierat ovplyvňuje ich správanie. Z toho následne vyplývajú diskusie, do akej miery sú takto získané dáta odrazom reálnych biologických javov. Čím detailnejšie je v dnešnej dobe prepracovaná metodika rôzneho typu značenia jedincov vtákov, tým viac spoločnosti dodávajúce takúto techniku upozorňujú na limity práce. Je tiež pravdou, že pri krúžkovaní mláďat vtákov ich hynie pomerne veľké množstvo ani nie tak krúžkovaním, ale narušením prostredia človekom, čo bolo v ranej ornitológii veľmi bežné. Mnoho kritikov krúžkovania dnes definuje krúžkovanie len ako „humánnejšiu“ poľovnícku prácu, hlavne pri druhoch, u ktorých sú migračné cesty či veková štruktúra dobre známe. Na druhej strane značenie zvierat, predovšetkým vtákov a cicavcov, prinieslo obrovské množstvo poznatkov o živote svetovej fauny a výraznou mierou prispelo reálnymi dôkazmi k ich ochrane. Snáď je i šťastím pre mnohé chránené druhy, že vývoj technológií sa neuplatňuje len v „poľovníckej vede“, ale aj vo vedách, ktoré dokážu priamo detekovať negatívne vplyvy lovu a prispievať k ochrane fauny na planéte.

Krúžkované vtáky

„Nie preto príroda určila páru sýkoriek mať a vychovať viac ako 20 mladých za rok, aby sa ich počet každým rokom zvyšoval o toto číslo, ale preto, aby v boji o prežitie zvíťazili len tie najdokonalejšie, najnormálnejšie jedince pre udržanie svojho druhu,“ takto cituje Bethlenfalvy Darwina, ktorého sám spomína. Hoci je praktický statkář a veriaci človek, jeho terénne skúsenosti mu dali základ pre pozitívny vzťah k vtedajšiemu Darwinizmu. „Každý jedinec, ktorý nie je úplne dokonalý, **podľa milost nepoznajúcich zákonov prírody zahynie**, bude koristou pre tie stvorenia, ktoré sú v prírode poverené dôležitou úlohou vyradovania a ako mäsožravce plnia smutnú úlohu „upratovania“ zdochlín. Tam, kde prevládajú prirodzené podmienky, kde ešte sebecký človek nezničil nádherné dielo božej múdrosti, tam sa otvára možnosť pre prírodovedca sledovať, že stačí minimálna odchýlka od dokonalosti každého vtáka na to, aby ho príroda sama prirodzene vyhubila, keďže príroda znesie jedine dokonalé jedince. Stačí najmenšia choroba, zranenie, porucha stravovania, senilita alebo iná chyba malého rozmeru - a takouto je aj umelý krúžok na nohe - skôr či neskôr znemožní prežitie vtáka,“ hovorí Bethlenfalvy. „Kto mal možnosť sledovať lov holubov jastrabom alebo lastovičiek sokolmi, mohol pozorovať, že dravec si vždy vyberie jediného jedinca zo skupiny, ktorého začne prenasledovať. Takto to riadia prísne zákony prírody, aby svojim bystrým zrakom mohol vybrať toho najslabšieho jedinca. To, ako príroda neznáša akýkoľvek výkyv od normálu, nám najjasnejšie ukazujú rôzne štatistické údaje o krúžkovaní. Po tom, ako 97% krúžkovaných vtákov zmizne bez stopy, veľká časť zo zostalých uhynie rovno na mieste krúžkovania, veľa zablúdi na také miesta, kde by sa nikdy nedostali v neokrúžkovanom stave a veľa sa rozpíchnu na všetky svetové strany, keďže vďaka krúžkovaniu stratia aj prirodzenú schopnosť orientácie.“ Krúžkovanie pokladá Bethlenfalvy za úplne zbytočné aj preto, lebo v mladom veku okrúžkované lastovičky a iné druhy vtákov sa veľmi zriedka vrátia na svoje rodisko.

Treba podotknúť, že ako každý človek, aj Bethlenfalvy prešiel svojím osobným vývojom. V mladom veku bol impulzívny, veľmi aktívny, ale aj prírodu si veľmi dobre všimajúci poľovník, v neskoršom veku „jeseň“ ľudského života sa čoraz viac vyjadruje k ochrane fauny. Poľovať prestal asi desať rokov pred svojou smrťou, pričom mnohé jeho vážne ochranárske zamyslenia sú práve z posledného obdobia života (viď nižšie).

Bethlenfalvy bol statkár so širokým, prírodu pozorujúcim rozhľadom. Úlohu významu vtákov si v prírode nemohol nepovšimnúť: „Imperial Institute of Entomology v Londýne vyhlásilo, že ročne objavujú vo svete viac ako 1 000 nových druhov hmyzu. Dr. Horn, riaditeľ nemeckej entomologickej inštitúcie vyzdvihuje závažnú otázku, či bude ešte spoločnosť schopná v boji proti hmyzu vyjsť ako víťaz, keď sa čo najskôr neudejú najprísnejšie opatrenia pre radikálne organizovanie medzinárodnej ochrany vtáctva? Francúzsko, Amerika a Španielsko mŕňajú veľa peňazí na ochranu proti hmyzu, liečenie chorôb spôsobených rôznymi muchami a na ničenie hmyzu spôsobujúceho maláriu.“ Bethlenfalvy končí článok týmito slovami: „Je preto zrejme, že **ochrana vtáctva je dnes mimoriadne dôležitá pre celé ľudstvo** a neznesie odklad!“

Krúžkovanie vtákov v teórii a praxi

Bethlenfalvy rozlišuje vtáky na dve skupiny. Tie, ktoré žijú zavreté v klietkach, voliérach, kurínoch, holubníkoch, „jarmočných klietkach“, a tie, ktoré predstavujú nezameniteľnú súčasť voľnej prírody: „Kým o prvé sa stará človek, o tie druhé sám Boh. Ten, kto vo voľnej prírode nevidí ruku Boha, ale má skúsenosť s tým, že pri domácich operencoch robia krúžky veľkú službu a že budú jednoducho vyriešené všetky otázky ornitológie - ten sa mylí. Lebo medzi chlievom a voľnou prírodou je obrovský rozdiel. Komu sa zdá, že krúžkovaný vták má rovnakú možnosť na prežitie a dosiahne rovnaký vek, rovnako sa rozmnožuje a rovnako sa stravuje - ten nepozná prírodu. Krúžkovaného vtáka v každom okamžiku jeho života krúžok obmedzuje a robí ho abnormálnym. Z hľadiska ochrany vtáctva preto musím najprísnejšie odsúdiť krúžkovanie, lebo vedecký výsledok krúžkovania je natoľko smiešny, že je o ňom lepšie mlčať ako rozprávať, alebo písať.“

Bethlenfalvy ďalej poznamenáva, že označením „vedecký záujem“ sa stretne vo svete s najväčším zneužitím: „Chytajú, strieľajú, krúžkujú sa vtáky na milióny, ničia sa ich vajcia a hniezda - samozrejme „pre vedu“. Kálmán Warga tvrdil, že krúžkovanie neovplyvňuje úmrtnosť, keďže medzi rokmi 1925 a 1926 nebol zaznamenaný rozdiel v úmrtnosti napriek tomu, že v roku 1926 sa volavky nekrúžkovali (Warga 1930a).“ Bethlenfalvy však upozorňuje, že Warga zabúda na to, že to, že sa neudialo krúžkovanie ešte neznamená, že sa nedialo „vedecké strieľanie“: „To, akú neopísateľnú škodu spôsobujú vo vtáčom svete „strelci hľadajúci krúžky“, si môžeme prečítať v Maďarskej štatistickej ročenke uverejnenej v Magyar Vadászújság (maďarské poľovnícke noviny), že v roku 1935 bolo zahubených 5 502 myšiakov severských, pričom tieto myšiaky sa živia výlučne chorými alebo uhynutými myšami (nikdy nelovia zdravé). Z toho vyplýva, že ich nedostatok môže spôsobiť obrovský nedostatok pšeni-

ce pre krajinu, keďže tieto hľadavce ostanú nažive a budú sa môcť ďalej rozmnožovať.“

Práve kvôli týmto skutočnostiam si Bethlenfalvy myslí, „že by sa ornitológovia tejto krajiny mali viac snažiť zabezpečiť ochranu vtáctva, aj kvôli tomu, lebo tie odpovede, na ktoré čakajú tridsať rokov, určite nenájdu vďaka krúžkovaniu. Ani vek, ani pohlavnú dospelosť, ani dĺžku času migrácie. To, aké obrovské masy vtákov hynú ročne úplne zbytočne dôsledkom krúžkovania, ihneď na mieste krúžkovania, alebo v jeho blízkosti a krátky čas po krúžkovaní, vykazujú údaje z Rosittenskej a Helgolandskej ornitologickej stanice ako aj z rôznych iných nemeckých a anglických staníc.“

Nemusíme však ísť ani do zahraničia, preto Bethlenfalvy upriamuje pozornosť na úryvky z *Aquily* a nimi chce dokázať, že „krúžkovanie je bezvýznamná hanebnosť! „*Aquila*“ (1929-30 - str. 141) - Vtáky okružkované na Malom Balatone (Kisbalaton) - počet: 34 - z toho - jeden išiel južným smerom, dva severovýchodným, 20 juhozápadným (Warga 1930b). Ako z týchto údajov zistia migračnú cestu týchto vtákov? Všetky okružkované vtáky, ktoré sa krúžkovaním stali vlastne abnormálnymi, nie sú vhodné na vedecké pozorovania!“ Bethlenfalvy upozorňuje, že krúžkovanie vtákov zavádza mnoho vedcov, a to preto, lebo „krúžkované vtáky vykazujú celkom iné správanie ako tie, ktoré krúžkované nikdy neboli.“

Hmotnosť krúžku

„Kedysi vedci rozdelili zvieratá na užitočné a škodné a tým spôsobili, že v odborných literatúrach sa nachádza mnoho nepráv, ktorým ľudia stále veria. Aj v školách sa vyučujú veci, ktoré sú v týchto literatúrach. Napríklad, že orol je škodný, pretože jeho korisťou je kamzík, srna, či ovca. Avšak, žiadny z učiteľov sa nezamyslel nad tým, koľko tieto zvieratá vážia, pričom orol dokáže uniesť maximálne šesť kilogramov (Bethlenfalvy 1934). Tam, kde vyhubia orla, dôsledkom chorôb vyhynú aj kamziky a srny,“ tvrdí Bethlenfalvy. „Ďalší prípad je vydra. Rybári sú presvedčení, že je to najväčší škodca v potokoch, lenže keby neodvádzala dôkladnú prácu vo svojej úlohe vyradovania chorých jedincov, ryby by úplne zmizli z našich potokov.“ Bethlenfalvy píše, že v tom čase už v Nemecku pochopili túto obrovskú chybu, totižto, že silou - mocou hubili vydry, no a preto sú v Nemecku dnes už chránené. Bethlenfalvy naozaj vyvinul viaceré snahy na ochranu vydry v Československu. Veľmi zaujímavo a jasne znejú jeho nasledovné vety: „... **v prírode neexistuje nerovnováha, iba ak ju spôsobí človek. Príroda sa vyrovná so všetkým, len tomu treba dať prirodzený priebeh.**“ Uvádza veľa príkladov, kedy „stačí upustiť od prílišnej snahy človeka a nechať prírode voľný priebeh a všetko sa napraví.“ Ďalej hovorí o tom, že „je síce pravdou, že väčší, ťažší a zle nasadený krúžok spôsobuje pre vtáča väčšie muky, no aj najľahšie a najmenšie krúžky ho obmedzujú. Niektorí vedci tvrdia, že vtáča si rovnako zvykne na krúžok ako pes na obojok.“ Bethlenfalvy však oponuje: „**Treba rozlišovať domáce a voľne žijúce zvieratá.**“

O „škodnom“ vtáctve

Bethlenfalvy upozorňuje na nesprávne označenie niektorých vtákov za škodné. Neexistuje totiž podľa neho užitočné a škodné vtáctvo, „všetky sú pre prírodu nevyhnutné.“ V tých časoch mali poľovníci snahu označiť čo najviac vtákov za škodné, medzi ktoré patrili hlavne dravce. Poukazuje tiež na fakt, že nevedomosť niektorých ľudí môže spôsobiť, že namiesto „škodného“ vtáka zastrelí „užitočného“. „Na koľkých miestach strieľajú počas leta ešte aj dnes naše najužitočnejšie spevavce namiesto vrabcov?“ Pouča, že „flobertky a všetky zbrane patria počas leta do skrine. Neslobodno strieľať vtáky v lete, keď kímia svoje mláďatá hmyzom, ktorého premnoženie by spôsobilo problémy.“ O orlovi skalnom písala vtedy odborná literatúra, že jeho korisť je „hlavne kamzík, srna, baran a zajac belák a pozdochlinesiahne, až keď nemá inú možnosť.“ Ernest Bethlenfalvy uverejnil vo Vadászlapé článok, v ktorom toto tvrdenie vyvracal: „Kým nájde orol skalný zdochlinu, dovtedy si živé zviera ani nevšímne! Preto bolo jednoduché jeho vyhubenie! Orol skalného lovili do pascí na zdochliny vyššie uvedených zvierat. Nikdy by ich toľko nechytali, keby sa orol zaujímal o živé zvieratá, keďže v tých miestach boli stovky kamzíkov a sŕn.“ K jastrabovi píše: „A čo jastrab? Škodný je v kurínoch, ale v žiadnom prípade vo voľnej prírode. Prozreteľnosť určila, aby jastrab zabránil premnoženiu veвериčiek a sojok, ktoré by sa stali najhrozivejšími vykrádačmi hniezd spevavcov tam, kde by nežil jastrab. Takto má **každý jeden tvar svoje miesto vo veľkej domácnosti prírody a tým aj právo na život.**“

Prečo kladie kukučka svoje vajcia do cudzieho hniezda?

Bethlenfalvy v tomto článku uvádza svoje dlhoročné pozorovania, keďže „na túto tému je v odbornej literatúre napísaných mnoho polopráv a nepravdivých, nepodložených informácií. Kukučky sa počas doby párenia živia veľkými chlpatými larvami motýľov, takže ich úlohou v prírode je zabrániť ich premnoženiu.“

Potrava kukučiek neobsahuje dostatočné množstvo vápnika na to, aby samička znášala taký počet vajec ako vtáky, ktoré sa živia hmyzom. Vzhľadom na skutočnosť, že vajcia znáša vo veľkých časových odstupoch, nemohla by ich sama vysediť a preto ich kladie po jednom do hniezd iných vtákov. Ďalšou príčinou je, že potrava dospelých kukučiek nie je vhodná pre mladé kukučky z dvoch dôvodov. Larvy, ktorými sa počas leta živí, neobsahujú dostatočné množstvo vápnika na vývin kostry u mláďat, a preto, lebo niektoré z týchto lariev sú silno jedovaté. Tento jed síce znesie organizmus dospelaj kukučky, mladé by však pri konzumácii zahynuli. Preto určila človekom toľkokrát nepochopená, ale všade siahajúca Múdrost Prírody, že kukučka bude klást svoje vajcia do hniezd takých vtákov, ktorých potrava je vhodná na vychovanie mladých, čo je nevyhnuté pre udržanie druhu.

A že kukučka spôsobuje škodu v stavoch druhov vtákov, do ktorých hniezd kladie svoje vajcia? Usilovnou prácou vtákov, ktoré vychovávali mláďa kukučky, sa dokážu už po troch týždňoch postarať

samé o seba. Po vyvinutí kostry a operenia už nie sú odkázané na potravu tvorenú okridleným hmyzom, ale prejdú na normálnu potravu kukučiek - larvy, ktoré si vyhľadávajú samé. Vtáči pár má potom ešte dostatok času vychovať svoje vlastné mláďatá, keďže kukučka sa prestáva páriť v strednej Európe koncom júna. A tie vtáky, ktoré sa uspokojia s jedným hniezdením ročne alebo už nestihnú vychovať svoje vlastné, tie sú zrelé na vyradenie! A preto sa kukučka v žiadnom prípade nemôže považovať za škodného vtáka! **V domácnosti prírody neexistuje žiadne škodné zviera, každé si zaslúži ochranu**“ - dodáva na záver Bethlenfalvy.

Kímiť, či nekímiť sýkorky?

Je zaujímavé čítať, ako si Bethlenfalvy zdôvodnil kímenie sýkoriek: „Ornitológovia v rôznych krajinách sa obávajú, že keď budú sýkorky umelo kímené, nebudú plniť svoju úlohu v prírode, a to je chytenie hmyzu. Preto sa vynára otázka, či je dobré umelo kímiť sýkorky. Je pravda, že nedbalým kímením môže človek spôsobiť viac škody ako úžitku. Veľkou chybou je kímiť sýkorky nevhodnou alebo skazenou potravou, ktorá ohrozuje ich zdravie.“ Avšak uvádza príklady správnej výroby kímidiel pre sýkorky, „ktoré ich zachráni pred hladovaním v zime a súčasne ich nezbavia úlohy ničenia hmyzu. Takýmito kímidlami môžeme prilákať sýkorky na tie stromy, na ktorých chceme, aby sa dlhšie zdržiavali, alebo naopak, odlákať od tých miest, kde nechceme, aby sa zdržiavali (napríklad pri chemických postrekoch). Keďže človek pripravil vtáky už o veľa prirodzenej potravy, úlohou priateľa prírody sa stalo, aby túto stratu nahradil. **Ja už mnoho rokov nepostrekujem ovocné stromy vo svojej záhrade**, ale pravidelne kímime sýkorky a iné vtáky, počas celej zimy, a takto sa prirodzeným spôsobom každoročne dočkám bohatej a zdravej úrody“ ukončuje huncovský statkár Bethlenfalvy.

Ekologický význam orlov

„16. januára 1937 sa vydal celoročný zákaz lovenia týchto druhov orla: orol skalný, orliak morský a kršiak rybár. Podobné opatrenia sa udiali aj v mnohých iných krajinách, lebo chceli zachrániť tieto krásne stvorenia pred úplným vyhynutím, čo je z ochranárskeho hľadiska veľmi dobré. Orly nemajú však len estetickú hodnotu, sú veľmi dôležité z hľadiska udržania rovnováhy v prírode.“ Bethlenfalvy k tomu píše: „Orol skalný - veľmi užitočný kvôli úlohe vyraďovania chorých a starých jedincov, ale hlavne pri likvidovaní mýtvol. Ku tvrdeniu Otta Hermanna, že po zdochline siahne až ako po poslednej možnosti, sa neprikláňam. Orliak morský - veľmi vzácny a zriedkavý druh, rovnako ako orol skalný sa živí chorými, zranenými zvieratami alebo zdochlinami. Svoju úlohu vyraďovania spĺňa tento druh hlavne pri divých husiach a kačiciach. Podľa zákonov prírody musí niekto urobiť miesto pre nové generácie. **Tam, kde od prírody daná úloha dravca pomínie, tam stavy zvierat narušia choroby.** Kršiak rybár - hlavnou potravou sú ryby, to však neznamená, že je kvôli tomuto škodný. Jeho úlohou je vyselektovať choré a uhynuté ryby, ktoré sa vznášajú na hladine, od zdravých plá-

vajúcich rýb. Takto nedôjde k nakazeniu sa chorobami zdravých rýb. **Nie preto je potrebné ich chrániť, lebo sú na pokraji vyhynutia, ale preto, lebo ich úloha vyradovania v prírode je nezameniteľná.**“ Jednoducho vyjadrené to, čo dnes ekologická veda nazýva časovou a priestorovou nikou druhu.

Hynutie jariabka hôrneho

Ornitológovia Nemecka boli v tých časoch skrúšeni kvôli hynutiu jariabka hôrneho, napriek tomu, že mal vytvorené „najvhodnejšie podmienky pre život“ - vo veľkom sa hubili mäsožravce, ktoré by jariabky mohli ohrozovať. Toto bezhlavé hubenie mäsožravcov v božej prírode považuje Bethlenfalvy za absolútne nezmyselné a hlúpe. Píše: „Na miesta, kde Všemocný stvoril jariabka hôrneho, umiestnil aj medveďa, vlka, rysa, líšku, mačku divú, kunu skalnú, lasicu myšozravú a tchora tmavého. To, že práve takto je to dobré, dokazuje skutočnosť, že jariabok hôrny žije, rozmnožuje sa a potešuje srdce poľovníka jedine tam, kde má rovnaké právo na život aj mäsožravec. Takto to ustanovuje najprísnejší zákon prírody!“

Bethlenfalvy vyzýva na ochranu divej zveri a nabáda všetkých poľovníkov, aby konali rozumne a riadili sa zákonmi prírody. **„Čím viac človek zasiahne do prírody, tým väčšie škody napácha“** píše.

Hubenie sluky hôrnej

Bethlenfalvy opisuje udalosti z roku 1937, kedy tak, ako po minulé roky na jar s úzkosťou čakali priatelia prírody na uznesenie, „podľa ktorého sa na nejaký čas ruší zákaz lovu sluky hôrnej. Ich očakávania sa znova naplnili a poľovníci sa ihneď vydali do lesov honiť sluku. Bolo im jedno, či bola chorá, alebo zdravá a či sedela na vajciach, brali ich všetky rad - radom. Najsmutnejšie na tom celom je, že toto bláznovstvo považovali viacerí za najvznešenejší šport“, vyjadril sa Bethlenfalvy. Ďalej upozorňuje, že „neslobodno navštevovať hniezda sluky, lebo ich potom zničí líška, keďže ho podľa pachu človeka vystopuje. Síce mláďatá toho vtáčata, ktoré si nie je schopné postaviť hniezdo tak, aby ho líška nenašla, príroda nepotrebuje. Avšak, hniezdo sa stáva znehodnoteným tým, že ho navštevuje človek a preto ho líška môže zničiť. Aby sme nezasiahli do dokonalejšej harmónie prírody, mali by sme sa vzájomne ochrany prírody zďaleka vyhnúť všetkým hniezdam.“

Význam vydry v domácnosti prírody

„Hubenie vydry malo byť prospešné pre zvýšenie rozmnožovania rýb, dokázal sa ním však pravý opak. Tam, kde dnes ešte existuje vydra, je aj veľké množstvo rýb a naopak - kde vydru vykynožili, hynú aj ryby.“ Bethlenfalvy si myslí, že „odborné prírodovedecké knihy sa veľmi mýlia v tvrdení, že vydry sú najškodnejšie zvieratá, o čom je presvedčených aj veľa prírodovedcov.“ Píše: „...je to z toho dôvodu, lebo nepoznajú rozdiel medzi umelým jazerom a voľnou prírodou. Nikde vo voľnej prírode neexistuje žiadne škodné zviera. Všade, kde podmienky pre tam žijúce zvieratá vytvoril človek (rybníky, kuríny atď.) pôsobia tie zvieratá, ktoré sú navyše ako škodné. Avšak tvrdiť, že bylinožravce sú

užitočné a mäsožravce škodné, je najväčší omyl. Ten, kto nevidí rozdiel medzi prírodným jazerom a človekom vytvoreným rybníkom, nech neštuduje prírodopis“, píše Bethlenfalvy, keď objasňuje, že vydra nie je nikdy na škodu vo voľnej prírode.

Bethlenfalvy má ďalekosiahle pozorovania, ktorými chcel dokázať, že vydra (Obr. 3) je nevyhnutnou súčasťou všetkých našich prirodzených vôd. Podľa jeho pozorovaní sa vydra v zime živí takmer výlučne žabami. Od novembra až po marec v ich žalúdku našiel hlavne zvyšky žiab. „Ale ani počas leta sa neživí len rybami, zožerie aj všetky zdochliny a zvyšky mäsa, ktoré sa po potoku dostanú ku nej z dediny. Takže je veľmi dôležitá aj pre zdravotný stav vôd. Je dôležitá tak isto aj z hľadiska osvieženia krvi, keďže ikry pstruhov prenáša počas migrovania v hustej drsnej kožušine na veľké vzdialenosti. Pre toto treba tam, kde ešte nie je neskoro, vydru ochraňovať a nie hubiť! V Anglicku a Nemecku je už pod ochranou“ (Bethlenfalvy 1938a).

Doba párenia srnca lesného

K pomerne širokému časovému rozptylu párenia u sŕn, ktoré je dnešnou vedou už spoľahlivo vysvetlené, Bethlenfalvy píše: „Párenie sa musí odohrávať v období, keď má srnec najsilnejšie a najzdravšie parožie, a nie vtedy, keď už je parožie zhozené. Každé zviera sa vo voľnej prírode pári vtedy, keď má najhojnejšiu potravu, vďaka čomu jeho telesný stav a chuť do života dosahuje najvyššiu mieru.“ Už vtedy sa v odborných publikáciách písalo, že prenatálny a natálny vývin oplodneného vajíčka sa spomaľuje, oneskoruje a prejavuje sa až v decembri. Bethlenfalvy je po štvrtstoročných pozorovaniach srnca presvedčený, že dokáže odpovedať na vtedy nevyjasnené otázky. Píše: „V strednej Európe je doba párenia v období od 20. júla do 20. augusta. Vo vyšších polohách o 2-3 týždne neskôr. Okrem toho však môže pozorovateľ sledovať aj skoré (máj), či neskoré (september - november) párenie. Ale či prebehne párenie v máji, v auguste, či na jeseň, oplodnené vajíčko sa vždy začne vyvíjať až koncom decembra, keďže srnec lesný je jediný druh, kde nie je súvislosť medzi časom oplodnenia a časom vrhu. Teda tehotenstvo môže trvať u srny (Obr. 4) od 6 do 12 mesiacov.“

Ekológia jazveca lesného

Bethlenfalvy chcel na základe svojich pozorovaní dokázať, že jazvec bol 200 rokov nesprávne zaradený do čeľade lasicovitých. Najprv konfrontuje tvrdenia, že doba párenia jazveca je v mesiacoch november - december. Podľa neho nemôže byť doba párenia v čase, „keď spí zimný spánok, teda doba párenia jazveca je v mesiac august, kedy má k dispozícii najviac lesných plodov, húb, slimákov, hadov ako potravu. Doba nosenia nie sú 2-3 mesiace, ako sa uvádza, ale 7 mesiacov, ako je to aj u medveďa. Keď porovnáme stavbu kostry medveďa a jazveca, odhliadnuc od veľkosti, každá časť nesie spoločné znaky. Anatómia lebky je tiež rovnaká. V odbornej literatúre sa píše, že medveď má 7 horných a 6 dolných stoličiek, kým jazvec 6 horných a 5 dolných stoličiek. Počet ich horných a dolných stoličiek sa však zhoduje - 4 horné a 4 dolné. Dokonca

Obr. 3. Vydra z Bethlenfalvyho archívu.

nie len anatomicky, ale aj spôsobom života sa medveď a jazvec zhodujú a preto musí byť jazvec bezpodmienečne zaradený do čelade medveďovitých.“

V tomto kontexte by sme mohli Bethlenfalvyho vnímať ako jedného z posledných lokálnych a doznievajúcich európskych prírodopiscov, ktorí znaky ekologickej konvergenencie pokladali za znaky systematické. Na ospravedlnenie mu slúži, že nevyštudoval biologické vedné disciplíny, jeho životnou školou bola „Matka Príroda“.

O líškach

V tomto článku Bethlenfalvy opisuje svoje pozorovania v revíre, ktorý bol určený na chov líšok (Obr. 5). Revír bol plný zajacov a jarabíc, ktoré mali slúžiť ako potrava pre líšku. Postavil si tu posed, z ktorého za jasných nocí mohol pozorovať činnosti rôznych zvierat. Najviac zo všetkého ho však zaujímal, ako líška chytá zajace a jarabice, ktoré, ako bolo povedané, sú tu hlavnou potravou líšok počas ce-

Obr. 4. Srna s mláďatami z fotiek Bethlenfalvyho.

lého roka. Najhlbší zážitok z tohto miesta opisuje Bethlenfalvy takto: „Do smrti mi ostane v pamäti ten nádherný obraz, ktorý sa mi vyjavil hneď v prvú noc pred očami aj kvôli tomu, lebo to bol môj prvý skutočný pohľad do sveta zvierat. Videl som pred sebou na lúke v pokoji sa pásť dve skupiny sŕn, vyše sto zajacov a niekoľko silných skupín jarabíc a medzi nimi päť líšok pohybujúcich sa typickým skákavým pohybom a chytajúcich myši. Nerozumel som tomu! Prečo tu líška spokojne chytá myši, keď sa všade naokolo pasú srny, zajace a jarabice? Nevedel som, či je to sen, čo vidím, a či skutočnosť, či ma klamú oči, alebo všetky tie prírodovedecké a polovnícke knihy, ktoré všetky upozorňujú na príhody poukazujúce na škodlivosť líšok.“

Po dvoch zimách, počas ktorých každú jasnú noc využil na ďalšie pozorovania správania sa týchto zvierat a za ten čas ani raz nevidel, že by líška chytila zajaca alebo jarabicu pochopil, že „naš prírodopis má veľké nedostatky“. Takto sa jeho cieľom stalo skúmanie zvyškov žalúdka líšok. Tomuto sa venoval cez tridsať rokov, na rôznych miestach, v každom mesiaci v roku, dokonca často aj v každom týždni. Neunáhlil svoje úsudky, a až vtedy urobil záver, keď vyšetril vyše tristo žalúdkov. Píše: „Hlavnou potravou všetkých líšok sú rôzne druhy myši. Ďalej potkany, krty a škrečky sú tiež častou potravou líšok, ale vo zvyškoch som našiel aj žaby a hady. Vretenicu vyhrabáva v novembri a decembri, ale nezožerie ju celú, len odhryzne hlavu. Chrobáky a slimáky sú stála letná potrava, v období rojenia chrústa má žalúdok preplnený týmto chrobákom. Kde rastú lesné plody, tam ich konzumuje s veľkou obľubou. Zvyšky vtákov som našiel len zriedka, zvyšky srnčej, zajačej a jarabíc som našiel len na tých miestach, kde mu hojnú potravu ponúkli uhynuté alebo zranené zvieratá. To, že by líška napádala a lovi-

la zdravú zver, som nemohol pozorovať nikdy nikde, okrem bažanta! Príčinou toho však nie je líška, lež človek, ktorý vysadil bažanta do oblastí, ktoré mu nie sú prirodzené, keďže nepatrí ku domácej faune. Dospelú srnu napadne jedine vtedy, keď je zranená alebo chorá. Srnča len vtedy, keď mu zahynula matka. Zo zajačej okrem niekoľkých výnimiek napadá jedine tie, ktoré sú určené na vyradenie.“ Bethlenfalvy sa domnieva, že „jedine preto sa líška odváži miestami do kurínov, lebo hladuje v dôsledku toho, že zdravotný stav zveri je v tej oblasti veľmi dobrý, keďže líška zdravé zvieratá nikdy nenapadne. Každý, kto hlásal bezpodmienečné hubenie tohto nášho vzácneho zvieratá sa prehrešil proti zákonom prírody!“ končí článok Bethlenfalvy.

O revíroch bez líšok

Niektorí vlastníci revírov sa pýšili vysokými stavmi zajačej zveri, čo však bolo na úkor tam žijúcich dravcov, ktoré bezhlavo hubili. Onedlho však prišla odozva v podobe zajačieho moru - tularémie. Revíre ostali prázdne a nemocnice sa naplnili ľuďmi nakazenými baktériou. „Preto nie je dobré, ak sa majitelia revírov riadia radami „športových strelcov“ odhliadnuc od varovného slova zoológov. Každý dravec má v prírode svoje poslanie, preto musí byť chránený - kým nie je neskoro!“

Doba zákazu pre líšky

V knihe „Die Tierwelt der Hohen Tatra“ Bethlenfalvy napísal: „Líška nie je škodná pre zverinu, ale je veľmi potrebná pre poľnohospodárstvo“ (Bethlenfalvy 1937). Tento výrok bol revolučný, keďže dovtedy sa líška hubila kvôli zvyšovaniu počtov iných druhov zvierat a nikto sa neodvážil tak sebavedome

Obr. 5. Líška na Bethlenfalvyho fotke z archívu.

vyhlásiť, že liška je naopak užitočná. Píše: „Tam, kde ešte človek nezasiahol svojou sebeckou činnosťou do prírody, sa zachovala prirodzená rovnováha, ktorá je potrebná pre zachovanie fauny. To, že lišku treba za každú cenu hubiť, bolo obľúbenou témou kníh a článkov novín tých poľovníkov, ktorí sa nikdy nezaujímal o podmienky v poľnohospodárstve a ktorí nepoznajú prírodopis. Nikdy totižto nezistovali, čo sa ukrýva vo zvyškoch žalúdka zabitých lišky. Časopis „Landwirtschaftliche Rundschau“ po najnovších výskumoch o potrave lišok štatisticky uvádza, že z tých poľnohospodárskych plodín, ktoré zachráni jediná liška od myši, potkanov, škrečkov, syslov, slimákov a chrobákov by sa ročne uživil dve prasce a viac ako sto kusov hydiny.“

Ďalej cituje Sándora Újfalvyho, čím chce poukázať na to, že pri každej poľovačke v minulosti zohrával lov na lišku dôležitú úlohu: „Wesselényi mal vo zvyku poľovačku spojiť s estetickou, a preto ulovené zvieratá nestiahol z kože, ale povešal ich na vonkajšiu stenu svojho obydľia a dôkladne ich prikryl. Takto sa mohli po odhalení v posledný deň poľovačky všetci prítomní potešovať z pohľadu na toľkú krásu. Tam viseli vedľa seba všetky koristi: 386 zajacov, 42 srncov, 8 diviakov, 5 jeleňov, 38 lišok, 12 divých mačiek, 2 kuny, 4 vlky a 42 jariabkov hôrných“ (Újfalvy 1854). Bethlenfalvy ďalej píše: „Avšak bezhlavé hubenie dravcov spôsobuje škody nielen v poľno- a lesohospodárstve, ale tak isto spôsobuje aj ochorenia a v konečnom dôsledku hynutie bylinožravcov, keďže mäsožravce sú určené v prírode na vyradovaciú funkciu. Preto liška, tak ako aj ostatné mäsožravce, potrebuje ochranu a tým pádom aj dobu zákazu lovu!“ Bethlenfalvy považuje za nevyhnutné vymedziť povolený odstrel lišok na mesiace november, december, január a február.

Kuna lesná

Bethlenfalvy píše, že „všetky odborné knihy z oblasti poľovníctva a prírodovedy v tých časoch uvádzali, že kuna lesná je škodná, a preto ju treba bezpodmienečne hubiť.“ Toto tvrdenie považuje Bethlenfalvy za „nehanebné klamstvo, ktoré môže vyriešiť len človek, ktorý prírodu nepozná.“ Počas polstoročného bádania si dal Bethlenfalvy obzvlášť záležať na pozorovaní ekológie kuny lesnej a kuny skalnej. Najviac sa mu podarilo pozorovať a zistiť v javorinskom revíre grófa Hohenloheho. Tu bolo totižto významné miesto tokania hlucháňov (Bethlenfalvy 1941).

Usídlenie „hrdličky bronzovej maloázijskej“ na úpätí Vysokých Tatier

Kolonizácia západného európskeho priestoru hrdličkou záhradnou (*Streptopelia decaocto*) je predmetom mnohých ekologických a behaviorálnych štúdií práve preto, že prebiehala priamo pred očami ornitológov. V 50-tych rokoch jej nástup opisovali aj významní slovenskí ornitológovia ako napríklad Oskár Ferienc či jeho dcéra Zora.

Situáciu prvých hrdličiek pod Tatrami nám opisuje práve Bethlenfalvy: „Koncom mája 1952 priletel do údolia Popradu kídol hrdličiek bronzových maloázijských. Jeden pár sa usadil aj v obci Huncovce a postavil si hniezdo na husto rozvetvenom jaseňi v hospodárskom dvore. Na briezdení, keď vládlo na dvore ešte úplné ticho, vyhládávali s obľubou tie

miesta, kde býva kĺmená hydina a tam potom čosi usilovne pojedali. Ich potravu tvorili zrnká plevelu, ba varené šupky zemiakov, ktorými opovrhovala hydina, ale uspokojili sa aj s drobnými chrobákmi a hmyzom. Aby som mohol zostaviť presný zoznam ich potravy, navykol som ich na stále miesto niekoľko metrov pred oknom môjho bytu. Denne som tam kládol rozličnú potravu a na základe svojich pokusov som zistil: Pojedia akékoľvek drobné a okrúhle zrná, tak napríklad z repky, kúkoľa, konopy, prosa a podobných druhov rastlín. Živia sa aj hmyzom, lebo pozobali drobné múčne červíky a zabitú domáce muchy, ktoré som im povykľadal na dvor. Z obilnín majú najviac rady pšenicu - ako všetky holubovité - ale rady pojedia aj kukuricu; menej im chutí žito a najmenej jačmeň. S chuťou pojedali omrvinky chleba i kúsky varených zemiakov. Naproti tomu sa nikdy nedotkli hrachu a ovsu.

Pri prvom hniezdení vychovali len jediné mláďa. Druhé vajčko vysotilo z hniezda povyrastlé mláďa. Prvé mláďatko sa stalo obeťou chlapca strieľajúceho z flobertky, skôr ako by bolo vyletelo z hniezda. Po tomto hrdličky opustili svoje prvé miesto. Nový domov si vybrali na starej lipe, kde uprostred júla začalo nové hrdkútanie. 20. augusta sa zjavili so starými hrdličkami na zvyčajnom krmovisku aj nové mláďatá a pokúšali sa zobrať pripravené zrnká. Staré kímili svoje mláďatá ešte snáď dva týždne, ale medzitým som zbadal, že sa znova pária a bol som zvedavý, či dôjde k tretiemu hniezdeniu. Mój predpoklad bol správny, lebo zakrátko sprevádzal mláďatá na krmovisko už iba jeden z ich rodičov, nakoľko sa zas začali strieľať v sedení na vajciach. 29. septembra som skoro ráno pozoroval už 5 hrdličiek a 4. októbra sa zjavilo aj druhé mláďa, ktoré sa dlhší čas nedostalo z hniezda a takto sa ich počet zvýšil na 6 kusov.

Pozorovaný párik hrdličky bronzovej maloázijskej hniezdil v tomto roku 3 razy. Pripisujem to jednak okolnosti, že predčasne prišli o svoje prvé mláďa, ale predovšetkým tomu, že boli k ďalšiemu množeniu pobádané hojnou potravou, nakoľko v tom dvore, kde bolo ich hniezdo, je veľký sklad obilia a pri zvoze vrec po mlátení sa roztratilo po dvore značné množstvo zrna.

Podarilo sa mi celkom presne zistiť aj rozoznávacie znaky pohlaví: samček má svetlejšie zafarbené hrdlo a hrvoľ ako samička. Táto má zas tmavšie červenkasté horné plochy krídel, než ako má samček, ktorý je o trošičku väčší. Na základe starostlivého pozorovania sa mi podarilo aj u mláďat zistiť ich pohlavie bez toho, že by som bol musel použiť pušku, zajatie. **V biológii vtáctva považujem za najdôležitejšiu tú zásadu, aby sme nie vraždou, ale s teplým srdcom naplneným porozumením, skúmali svojich okrídlených priateľov, lebo len tak sa nám podarí nahliadnúť do ich duševného života!**

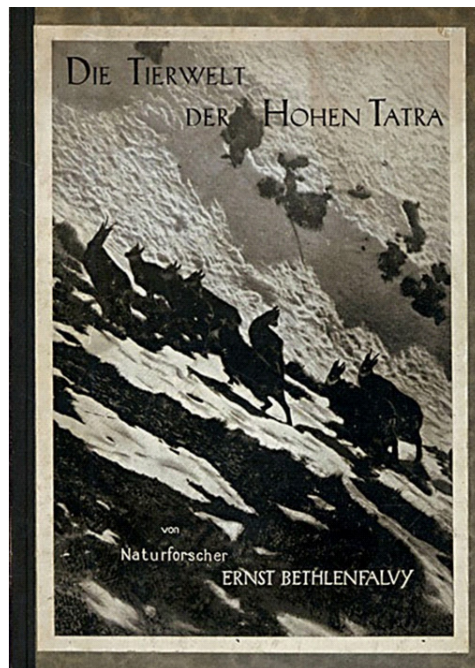
Je až neuveriteľné, aké významné poznatky nám autor dáva o expanzii tohto druhu aj do vyšších polôh Slovenska, ktorý je dnes veľmi početným v takmer celej Európe. Prvýkrát ho nepochybne pozoroval v roku 1952, opisuje širokú valenciu druhu pri výbere potravy, vhodnej topické podmienky a schopnosť nadprodukcie mláďat, určujúce faktory pre rozširovanie areálu výskytu akéhokoľvek druhu. Dodnes nie je detailne objasnené, prečo práve v povojnovej európskej krajine zažil tento druh takú veľkú expanziu z Balkánu.

Svet zvierat vo vo Vysokých Tatrách

Kniha „Svet zvierat vo Vysokých Tatrách“ /Die Tierwelt der Hohen Tatra/ (Obr. 6, 7) bola vydaná v nemeckom jazyku v roku 1937, je dostatočne známa, a preto, ako aj pre limitovaný rozsah tejto práce, priblížime len doslov a niektoré dobové recenzie. Doslov je pokusom o voľný preklad z dobového nemeckého jazyka do dobového slovenského jazyka.

Doslov k dielu „Svet zvierat vo Vysokých Tatrách“

„Vo veľkej domácnosti prírody nájdeme všade na celej zemeguli v ríši zvierat tie, ktoré sú podľa zákona prírody určené, aby sa navzájom udržovali. Človek, ktorý chce prírodu svojou neznalosťou a chamtivosťou zlepšiť, rozdelil zvieratá podľa svojich nanajvýš relatívnych a úplne nesprávnych dojmov na zvieratá užitočné a škodné. **Tým sa ruší harmonická rovnováha všade, kam človek vkročí.** Tam, kde sa chce vyhubením jednotlivých druhov zvierat doceliť lepší zdar a väčšie rozmnožovanie určitých druhov, nastávajú choroby a mor, ktoré uvedú ľudský zásah v nivoč. Sanitná služba v prírode je čo najopatnejšie upravená a môže pôsobiť bezchybne len tam, kde budú udržané všetky druhy zvierat, ktoré Boh stvoril. Kde je vyhubený jastrab krahulec, je rok od roku menej lastovičiek a sýkoriek, pretože im vrabce vykrádajú ich hniezda. Kde bude vyhubený jastrab, zmiznú aj divoké holuby, ktoré sú pre les veľmi užitočné, pretože následkom choroby vyhynú. Kde bude zničený výr a kuna, stanú sa vrany hroznými lupičmi hniezd. Kde je trpená vydra, hemží sa to rybami, kde bola hubená, ryby miznú, pretože sa stávajú obeťami rybieho moru. Každý dlhoročný bádateľ prírody, ktorý kráča svätými miestami Prírody s otvoreným zrakom a správnym zmyslom, je stále viac presvedčený, že v prírode nie sú užitočné a škodné zvieratá, ale len potrebné.

Obr. 6. Obálka Bethlenfalvyho knihy „Svet zvierat vo Vysokých Tatrách“.

U každého zvierata vo voľnej prírode sú orgány tak vyvinuté, že sa môže proti svojim prirodzeným nepriateľom tak dlho chrániť, kým je úplne zdravé a k ďalšiemu životu spôsobilé. Umelo chovaný a kŕmený zajac odloží svoje mláďatá hocikde do brázdy, kde sú vystavené napospas každému mäsožravcovi. Karpatský lesný zajac, ktorý zo svojej prirodzenosti vplyvom človeka nič nestratil, odloží svoje mláďatá pod trňový alebo bazový ker, kde sú dobre chránené. U umele živých srniek padne liška za obeť veľa srnčiat. V pralese nikdy. V karpatských lesoch sa zvieratá dorozumievajú čo najpresnejšie. Často som mohol pozorovať, že každá srnka, i keď sa vzdialila niekoľko kilometrov od svojich mláďat, bola vždy v pravý čas na pravom mieste, keď sa priblížila liška k jej mláďatám a lišku tak energicky napadla, že ju navždy prešla na ne chuť. Sliediacu lišku a rysa v lese prezradí vždy mnoho vtákov a zvierat, každý vydáva varovné znamenie, čím divoké zviera v podvedomí pudom sebazáchovy chráni iné zvieratá. Pokiaľ je zviera úplne zdravé, má možnosť sa takto každému nebezpečenstvu vyhnúť. Ak je choré, zranené, poznačené starobou alebo degenerované, jeho zmyslové orgány zlyhajú, nepočujú hlas lesa a stanú sa podľa zákona prírody obeťou svojho prenasledovateľa. Obranné postavenie a ochranné vybavenie sú ďalšími vlastnosťami každého zdravého tvora, ktoré neboli v starom prírodopise nikdy dost' hodnotené a pochopené. Najväčšia chyba všetkých lovecko-zoologických diel tkvie v tom, že sa stále hovorí o „užitočnom“ a „škodnom“ pre poľné a lesné hospodárstvo, tak ako užitočné a škodné pre lovcov. Či sú škodcovia lovcovia tie zvieratá, ktoré príroda určila k tomu, aby nám udržali les a pole? Alebo si môže niekto predstaviť lov bez lesa a poľa? Mnohí veria, že vyzrejú technickými a chemickými prostriedkami na bezpočetný hmyz, ktorý hrozí spustošiť pole a les. Ale títo zaslepenci sa veľmi mylia. Zaplyňovanie lesa pomocou lietadiel zničí spevavé vtáctvo. Otravovanie kobyliiek usmrť ich

INHALTSVERZEICHNIS.	
Einteilung	5
Vorwort	7
Die Gemse	9
Das Murmeltier	23
Bären	31
Das Reh	41
Der Fuchs	50
Der Dachs	54
Der Hase	56
Der Fischotter	57
Der Edelmarder	61
Das Eichhörnchen	64
Waldhühner	66
Der Uhu	69
Der Habicht	71
Der Luchs	73
Der Wolf	79
Die Wildkatze	82
Das Schwarzwild	83
Der Steinadler	85
Wildtauben	90
Schwimmvögel	90
Die Waldschnepfe	91
Das Rotwild	92
Das Steinwild	101
Der Wisent	107
Schlusswort	113

Obr. 7. Originálna strana s obsahom z Bethlenfalvyho knihy „Svet zvierat vo Vysokých Tatrách“ v nemeckom jazyku.

najlepších hubiteľov, bociany a škorce. Pri obstreku stromov som pozoroval aj hynutie sýkoriek, pretože otrávené húsenice a kukly usmrtia aj sýkorky. Hubenie poľných myší jedom vyhubí aj jarabicu, čo môžu celkom určite zistiť aj lovci či poľnohospodári. Preto späť k prírode! **Ochrana každému tvorovi vo voľnej prírode pokiaľ nebude neskoro!**“

Úvaha o diele Ernesta Bethlenfalvyho od Rösslera-Rauhielda

„Kniha vyšla z kníhtlačiarne istého spišského mestečka vo veľmi vkusnej úprave. Ernest Bethlenfalvy vložil do svojho diela výsledky dlhoročných štúdií na poli biológie zvierat a výsledky práve tak dlhých pozorovaní prírody. Svojím dielom vykonal v pravom zmysle priekopnícku prácu. Stavia sa proti všetkým lžiam, zakoreneným v našom prírodopise. Pravdivosť jeho názorov je stopercentná. Vedecké dôkazy a závery sú na pevnom základe. Od dávna poznám prírodovedeckú činnosť Bethlenfalvyho a som jeho húževnatým prívržencom. Dnes sa pozerám na zvieratá v prírode pod jeho vplyvom jeho očami a opakujem s ním: Nikdy sa nemožno pozeráť na to, akým druhom zvierat sa živí niektorý dravec, ale na to, či dravec loví zdravého živočícha alebo vyraduje chorých jedincov zreých na vyradovanie. Tí, ktorí triedili našu zverinu na užitočnú a škodnú, boli šarlatánmi v prírodopise, nevideli ďalej od nosa a zapríčinili na našej zverine najväčšiu škodu. Štvornohému mäsožravcovi hovorí jeho nos, pernatému dravcovi jeho ostré oko, ktorá korisť mu bola určená Prozretelnosťou, lebo každé choré zviera cítiť inak a ináč sa chová ako zdravé. Dravec sa nestará o zdravú zver! Preto vidím vo vykorenení dravcov najväčší nerozum ľudskej civilizácie.

Kniha pojednáva o 24 druhoch zvierat Vysokých Tatier. Jeho popis je zrozumiteľný, ďalekosiahly a pútavý; logika a vývody sú vždy presvedčivé. V každom riadku dokazuje, že v prírode niet užitočnej a škodnej zveriny. Každý tvor má oprávnený nárok na život. Odbila už 12. hodina aby sa napravili chyby tzv. „prírodovedcov“, ktorí vo svojich knihách rozprávajú o ochrane „užitočných“ a vykynožení „škodných“ zvierat, a pritom ani len netušia, ako veľmi škodia zvieratám v božej prírode.

Dielo Bethlenfalvyho má revolučný ráz. „Dravec,“ takto píše autor, „je na škodu len v umelých parkoch, nikdy nie vo voľnej prírode. Ba, naopak! Dravec má v prírode svoju úlohu: udržiavať jednotlivé druhy zvierat. Srnčej neuškodí ani kopov ani dravec. Líška je užitočným pomocníkom pre roľníka a lesného gazdu. Pre stav zveriny v horách nie je vôbec nebezpečná. Rys nebol vrahom, ale udržiavateľom srnčej. Orol je najužitočnejší vták, lebo koná v prírode sanitnú službu. Všemohúci nestvoril vydru aby vyničila ryby, ona ich udržiava. Jastrab sa má považovať na základe dlhých pozorovaní za najužitočnejšieho vtáka Vysokých Tatier a Karpát.“ 150-ročné mylné tvrdenie Linného, ktoré prevzali aj Exinger, Brehm, Altumn, Keller a iní, podľa ktorého doba nosenia hlodavcov je veľmi rôzna, opravuje autor takto: „Doba nosenia všetkých hlodavcov v Európe je tak povediac tá istá. Od Aristotela nachádzame vo všetkých prírodopisných knihách falošné tvrdenie, ktoré prevzali aj Linné, Buffon, Harting, Brehm, Kementy, že medveď nosí 30 dní.“ Najväčší chaos vidí autor v doterajšom určení druhov medvedov. Sám rozdeľuje medvede Tatier na dva druhy:

medveď vysokočelý (*Ursus altifrontis*) a medveď nízkočelý (*Ursus planifrontis*).

Veľmi presvedčivo dokazuje, že sa pud párenia vo voľnej prírode u každého zvierata dostavuje vtedy, keď dotýčaný druh nachádza hojný pokrm v prírode a keď je telesná zdatnosť najväčšia. Matka príroda chystá pre každého tvora svadobné hody! Smutná, ale pravdivá je táto skúsenosť: „Čím menej sa človek stará o nejaký druh zvierat, tým lepšie prosperuje.“

Úloha prírodovedca nesmie byť deštruktívna. Musí zistiť miesto každého tvora v spravovanej prírode a pritom nesmie nikdy zabudnúť na Boha Stvoriteľa. Zdá sa, že vymoženosti techniky sú len na to, aby pomaly, ale isto zničili nádhru božej prírody. Kamkoľvek človek vkročí, všade poruší rovnováhu prírody, lebo veru „najhroznejším zbojníkom“ v ríši zvierat nie je rys. Buď zostane poľovníctvo v rukách inteligencie, alebo sa stav zveriny zničí.

Majster napísal svoje dielo. Našou úlohou však je starať sa o to, aby sa jeho náuka dostala medzi široké vrstvy ľudu. Každý poľovník, roľník, učiteľ, turista by mal čítať túto knihu a podľa nej revidovať svoje názory. Dobré by bolo, keby sa Ministerstvo pôdohospodárstva, lesnícke ochranné spolky, roľnícke združenia postarali o to, aby toto dielo vyšlo v lacnom ľudovom vydaní, a tak sa dostalo do rúk širokej pospolitosti. Ešte stále sa veľa píše o povinnostiach poľovníkov. Keby sa však obsah knihy stal povinným predmetom pri skúškach, nemuseli by sme sa obávať o budúcnosť stavu zveriny, ktorý je tiež len malou položkou v našom hospodárstve.“

Recenzia k dieľu „Svet zvierat vo Vysokých Tatrách“ v Karpathen Post (Körtvélyessi 1942)

„Vysoké uznanie. Ernest Bethlenfalvy, statkár z Huncovec vydal pred pár rokmi knihu o faune Vysokých Tatier. Kniha pre jej hlboké myšlienky získala v odborných kruhoch veľký obdiv. Teraz kniha získala uznanie aj z najvyšších miest. Hermann Göring, ríšsky maršal, vášnivý poľovník, zakladateľ krásnej Schorfeidskej obory a tiež generál Sherping, ríšsky lovmaister, prostredníctvom svojho osobného pobočníka poslal najsrdečnejší zdar Ernestovi Bethlenfalvymu, koho názory stopercentne zdieľa. Zvlášť sa od Bethlenfalvyho dal informovať o faune Vysokých Tatier, za čo mu vyjadril úprimnú vďaku (Körtvélyessi 1942).“ Herman Göring mal poľovný revír od Slovenského štátu na Muránskej planine. Mal k dispozícii aj vtedy nový kaštieľ na Pustom Poli, čo s nevôľou vnímal vtedy tu letá a jesene tráviali bulharský excár Ferdinand Coburg (Holec 2010).

Rozhovor s Ernestom Bethlenfalvym (Körtvélyessi György)

„Keď som vkročil do jeho pracovnej izby, ako prvé mi padli do oka steny obvešané jelením, srnčím a kamzičím paroží, diviачími klami ako výsledok dlhého, úspešného poľovníckeho života. A knihy, knihy na stole, na policiach, všade, kam som sa pozrel. Je tu hádam od najstarších po najnovšie všetko, čo kedy o zvieratách bolo napísané. Potom lupa, pinzety, mikroskop... potrebné k pozorovaniu. Na okne křmidlo pre vtáky plné olejnatých semien a na drôte visiace kúsky slaniny. Desiatky sýkoriek hojdajúcich sa na nich, vyletia so semienkom v zobáčiku, aby sa znova o pár sekúnd mohli vrátiť.

Mnohí rozprávajú o ochrane prírody, ale ťažšie je preniesť to do praxe. Tak, ako vtáča pudovo pocíti nebezpečenstvo, tak isto pocíti aj dobrotivosť a lásku vysielanú smerom k nemu. Koľko jej len musí byť, keď ešte aj najdivšie záhradné vtáča, dateľ veľký, prijíma potravu bez podozrievavosti?

Prečo začal Ernest Bethlenfalvy písať? Hovorí: *Lebo som cítil, že musím, že je to potrebné, aj keď to mnohí nechcú uznať. Od malička som trávil veľa času v prírode, každou voľnou chvíľou strávenou pod božou oblohou som si obľúbil živé tvory prírody. Samozrejme som čítal veľa prírodopisej literatúry a s prekvapením som zisťoval, že sa v nich napísané veci nie vždy zhodujú s mojimi skúsenosťami. Nevedel som, čomu mám veriť. Knihám alebo svojím očiam? Skoro u každého zvieratá boli odchýlky medzi napísanou literatúrou a skutočnosťou.*

A prečo vydal knihu „Svet zvierat vo Vysokých Tatrách“ v nemeckom jazyku? Toto rozhodnutie odôvodňuje: - *Preto, lebo tu ma nie každý vedel a chcel pochopiť. Tu na mňa často útočili, znevažovali ma. Tak som to potom teda predložil medzinárodnému fóru a čakal som, čo na to povedia vedci a poľovníci Nemecka a Európy.*

Najvýznamnejšie odborné časopisy Nemecka, Švajčiarska, Francúzska a Rumunska predniesli výňatok z Bethlenfalvyho knihy, ocenili, chválili ju. Poznajú a vysoko oceňujú jeho meno a prácu. A doma? Áno, je pravda, že „Vadászlap“ pravidelne uverejňuje jeho články a medzi poľovníkmi je už len málokto, kto by s ním nesúhlasil, kto by zabudol na jeho neoceniteľné hodnoty: že sa slovom, písmom a činmi pričínil o to, aby na poslednú chvíľu horko - ťažko **vybojoval ochranu pre rysa, medveďa, orla skalného a iné zvieratá, ktoré boli na pokraji vyhynutia.** Ale koľkí čítajú „Vadászlap“? Je ich príliš málo. Mimochodom, kto vie o Ernestovi Bethlenfalvym? Kto vie, že medzi nami žije človek, ktorý je biológ a prírodovedec a nechce byť viac - a predsa je jedným z mála, kto sa preslávil v Európe, koho pozná a oceňuje zahraničie?“ (Körtvélyessi 1942).

Poklady prírody

Táto kapitola je najvýznamnejšou časťou, ktorá by mala prispieť k utvoreniu obrazu o prírodovedeckej činnosti Ernesta Bethlenfalvyho. Celá, doteraz nevydaná práca má 11 kapitol a 93 strán. Najvýstižnejšie ju uvádza sám autor v predslove (ako už bolo skôr uvedené, preklad je pokusom o dobovú vetnú syntax): „Najdôležitejšie orgány tela prírodovedca: oči a nohy. Obe pre mňa teraz strácajú význam a jeden tajomný hlas mi šepoce - dokončí svoju polstoročnú prácu! Dnes som dovíšil 72 rokov života. S hlbokou úctou vzdávam vďaka Smerovateľovi môjho životného osudu, že ma viedol takým chodníčkom, na ktorom všetci moji prírodovedeckí a ochranou prírody sa zaoberajúci potomkovia budú mať ľahšiu prácu.“

Huncovce, 12. Február 1952

Kapitola Bystrosť vtáčieho zraku

Už najstarší prírodovedci spomínajú mimoriadnu bystrosť zraku dravých vtákov, zvlášť supov a orlov.

Ich pozorovatelia sa však vtedy zrejme obmedzili hlavne na dravé vtáky, keďže v ornitologickej literatúre Bethlenfalvy nenachádza záznamy o vskutku zaujímavom fakte schopnosti zrakového zmyslu našich druhov vtákov. Kapitola je príspevkom k odstráneniu tohto nedostatku. Bethlenfalvy ho zostavil na základe svojich 60 ročných vlastných skúseností. Na úvod popisuje anatómiu vtáčieho oka. Píše: „Najdôležitejšiu funkciu plní šošovka, ktorá je prispôbená, okrem videnia blízkych predmetov, aj na zaostrenie zraku na veci vo veľkých vzdialenostiach. Normálne je oko pomerne málo vypuklé a v tomto stave je práve pripravené pozeráť do diaľky. Pri fixovaní blízkeho predmetu, sa vypuklosť šošovky musí zväčšovať. Je to umožnené tým, že okraj šošovky vrúbi šošovkový val, zvonku zrastený s tzv. ciliárnym svalom. Tento prstenec sa môže podľa potreby zväčšovať i zužovať. Keď sa zužuje, uvoľní sa napnutie šošovkového valu a šošovka sa v dôsledku svojej pružnosti stáva vypuklejšou. Naopak, keď sa ciliárny sval rozširuje, nastáva silnejšie napnutie šošovkového valu a to vyvoláva zase potrebnú plochosť vlastnej šošovky. Ciliárny sval vtákov je priečne pruhovaný, u cicavcov je to hladký sval. Priečna pruhovanosť umožňuje rýchlejšie a silnejšie stiahnutie vtáčieho oka, ktoré je preto po každej stránke oveľa dôkladnejšie ako oko cicavcov. V zime, keď polia zaplavujú hraboše a kraj pokrýva mäkký, čerstvý sneh, často nájdeme v snehu šlapaje a odtlačky krídel po myšiakoch, sovách a krahulcoch, čo znamená toľko, že pre dravcov nadišiel najvhodnejší čas k lovu poľných hľadavcov. Hraboš, pravda nemá tušenia, že nad snehovou vrstvou naň už číha smrť, zato však dravce vypátrajú svoje obeť i v hĺbke 10 cm - vďaka zázračnému zraku.“

Pri mnohých pozorovaniach mohol Bethlenfalvy vždy znova skonštatovať, že ide o skutočné videnie cez snehovú vrstvu, nakoľko sa dravce, odhliadnuc od niekoľkých zriedkavejších prípadov, zdvihli vždy s korisťou vo svojich pazúroch. Opisuje, ako raz v treskúcej zime cestoval na saniach cez malé mestečko. Na jeho okraji s udivením videl, ako vyhladnuté kavky, ktoré sa pre vysoký sneh nemohli dostať k potrave, nervózne trhali svojimi zobákmi papierové plagáty z reklamnej tabule istej veľkej firmy. V prvom prekvapení si nedokázal predstaviť, čo mohlo zaviniť tento nezvyčajný jav. No zakrátko mu bolo jasné, že kavky ozobávajú dextrín, ktorý je potrebný pri nalepovaní plagátov, teda pravdepodobne (až v súčasnosti sa čoraz viac u vtákov ukazuje aj čuch ako veľmi dôležitý zmysel pri vyhľadávaní potravy - pozn. autorky) zbadali cez papier nůdzovú potravu v čase hladovania. Že aj iné vtáky vidia cez papier, dokonca cez redšie plátno, zisťoval tiež u sýkoriek. Zbieral a lúštil raz šišky ihličnatých stromov a potom ukladal semená do plátenných vriec vo voľnom, suchom priestranstve. Sýkorky, chcúc sa dostať ku svojej obľúbenej potrave, vyzobali si na vrecúškach stále nové diery. Bethlenfalvy potom prešypal obsah do vriec z hrubého papiera, ale tie vtáky tiež prezobali. Až keď dal semená do dvojitých plátenných vriec a tie zase do dvoch papierových, boli pred okrídlenými, malými zlodejkami v bezpečí. Do kímidiel pre sýkorky sypával hlavne slnečnicové semená a pozoroval, že sýkorky sa nikdy nedotkli ani jedného, na pohľad dokonale vyvinutého,

ale vo vnútri prázdneho semena. Spočiatku sa domnieval, že sýkorky zisťujú prázdne semenka podľa menšej váhy. Jeho pokusy však dokázali, že skutočnosť je iná. Vysypal na stôl v záhrade 20 plných a 20 prázdnych semien a tieto dokonale zmiešal. Behom 2 minút odniesli sýkorky zo stola všetky plné kusy, prázdne tam však ostali aj niekoľko dní a sýkorky si ich ani nevšímali. Na základe týchto pokusov sa domnieval, že sýkorky vidia cez šupiny semien slnečnice. Podobné pokusy robil aj so sojkami a hoci použil namiesto semienok orechy, dospel k takému istému záveru, ako pri vyššie opísanom pokuse. Jeho skúsenosti s pinkovitými vtákmi a konopnými semenkami sú obdobné.

Bethlenfalvy uvádza: „Kto mal príležitosť dobrým ďalekohľadom sledovať dudka v zhone za potravou, ten musel isto zbadáť, že nielen prekutá a prevracia po pasienkoch nájdené staré zvyšky hovädzieho trusu, ale že na daktorých miestach, kde s úplnou istotou vnorí krivý zobák do trusu, určite nájde aj pandravy a hlísty, ktoré sú jeho obľúbeným jedlom. Aj v tomto prípade pomáha rozhodne len veľmi bystrý zrak. Zaujímavým spôsobom hľadá potravu aj sluka hôrna. Červíky pod povrchom zeme nachádza iba vďaka prenikavým očiam. K tejto otázke nevedia ani skúsení poľovníci zaujať stanovisko, keďže sluku videli na zemi isto len zranenú (mnohé vedecké experimenty v súčasnosti dokázali, že vtáky využívajú na tento spôsob lovu viac zmyslov - pozn. autorky). Ďalej odstráni zo stromu kúsok voľnej kôry a v nasledujúcom okamihu už drží kuklu v zobáku, ktorú spozoroval cez hrubú drevinu. Aj klopať začína len na takom mieste, kde je v pletive stromu pre ľudské oko nebadateľný, malinký otvor, ktorý mu prezrádza, že vo vnútri kmeňa nájde dobrú korisť. Bociany a volavky nemusia v kalnej vode kutať za potravou, ako to robia kačice, ale bleskurýchle namieria zobák na určité miesto a už aj vyťahujú žabu, mrenu alebo užovku. V zakalenej vode vidia až do hĺbky asi 20 cm, pričom ľudský zrak preniká len cez centimeter vody; v tom má svoj základ rybárske príslovie, že oči bociana prevyšujú dvadsaťnásobne schopnosť ľudských očí. Vodnár potochý a kulík riečny nezúfajú, keď ich bežné dažďe stihnú pri rybačke a zmenia toky vôd. Vodnár chytá rybky a vodný hmyz ďalej a len vtedy zanecháva na krátky čas revír a sťahuje sa k bystrým horským riavam, keď veľké búrky príliš silne skalnia jeho potok. Bystrosť zraku popolavej vrany zaiste neušla pozornosti ornitológov, ktorí pravdepodobne často premýšľali nad tým, ako je to možné, že šikovne vykráda z oračovej torby, zavesenej na voz, hoc aj do plátna zakrútenú slaninu a chlieb. V tomto prípade hrá istú úlohu aj čuch vtáka.“ Bethlenfalvy tvrdí o sebe, že nepatrí medzi tých ornitológov, ktorí zavrhnú existenciu vtáčieho čuchu. Pri hodnotení zraku vtákov ho do údivu privádzali lastovičky a mucháriky, keď videl, z akej diaľky spozorujú aj najmenšieho komára, ktorého ľudské oko neuvidí ani najlepším ďalekohľadom. Ďalej píše: „Z lesných húštav v noci vyplašené vtáky, ktoré sa šikovne vyhnú všetkým prekážkam, každému konáru, sú dôkazom toho, že vtácie oko vidí aj za tmavých nocí, ak nie je príliš hustá hmla. Orly, zvlášť orly skalné, krúžia tým vyššie, čím širší obzor chcú mať pod dozorom. Často ich ani nezbadáme ľudským okom. Upozorniť nás môže len vtáacie oko, povedzme také bystré oko, aké je u sta-

rej morky, ktorá práve vodila svoje mláďatá. Morčia matka zbadá okamžite i v závratnej výške krúžiaceho orla, dá poplašný signál a kurence sa ihneď schovávajú pod krovie, nehnute sa lepiac k samej zemi až dovtedy, kým matka neodvolá poplach po zmiznutí orla. Keď dobrým poľovníckym ďalekohľadom pozrieme tým smerom, kde spočíva zrak morky, nájdeme v azúre oblohy aj krúžiaceho dravca. Keď uvážime, akým nepatrne malým sa vidí byť v ohromnej výške lietajúci orol a keď si pomyslíme, že aj z tejto výšky zbadá svoju najdrobnejšiu obeť, musíme pochopiť, o koľko bystrejšie sú oči vtáka od zraku človeka. Bystrosť zraku pomáha pri orientácii aj sťahovavým vtákom.“ Autor popisuje ako strávil najväčšiu časť prvej svetovej vojny vo Volhynii, v kraji Pripjetských močiarov. Noci vo voľnej prírode mu dávali možnosť prevádzať mnoho cenných pozorovaní v súvisi so silným jarným a jesenným ťahom sťahovavých vtákov. Opisuje: „Niektoré krdle vtákov pri sťahovaní vydávali hlasy, ale väčšina letela v úplnej tichosti, iba šuchotom krídel označujúc smer a taktó som mohol určiť len veľmi málo druhov, vedel som však celkom presne zistiť, že severné druhy vtákov sa pri svojom jesennom ťahu riadia vo večerných hodinách smerom zapadajúceho slnka a vďaka bystrým očiam sa nepomýlia ani po pár hodinách po západe slnka. Na jar, pri spiatočnom ťahu im označuje smer potrebného letu vychádzajúce slnko už dávno pred úsvitom, krátko po polnoci, teda omnoho skoršie ako sú ľudské oči schopné rozoznať miesto prvej rannej zory. V jeseni sa dostali taktó na juhozápadné pobrežie, kde im Atlantický oceán zamedzil ďalší ťah na západ. Smer ďalšieho letu tu zistili zase len vďaka bystrým očiam. Väčšie vtáky vyleteli do závratných výšok vo veľkých oblúkoch, až kým nezbadali závideniahodnými očami severné pobrežie Afriky, miesta zimných sídlisk, kde sa už príroda dobre postarala o bohatú stravu. Menšie vtáky, ktorých organizmus nie je zariadený na bravúrný výkon výškového letu, sa riadia pri ťahu podľa väčších druhov, ktorých jednoducho považujú za svojich vodcov, presne sledujúc ich cesty až na zimoviská. Na jar je spôsob orientácie celkom obdobný a len v dôsledku opačného smeru sa riadia vtáky východom, nie západom slnka. Preto môžeme pozorovať jesenný ťah vtákov vo večerných hodinách, jarný príchod však pred východom slnka. Z toho všetkého vyplýva, akú dôležitú úlohu hrá v živote vtákov ich mimoriadne bystrý zrak, toto zázračné a dokonalé majstrovské dielo Prírody. A prečo obdarila príroda našich operencov takým zázračným ústrojenstvom zraku? Pretože vtáky nie sú v stave vyrábať zväčšujúce sklá, ďalekohľady, kompasu alebo röntgenové lampy.“

Kapitola Čuch cicavcov

„Tak ako u vtákov zohráva v živote najdôležitejšiu úlohu zrak, tak je to u cicavcov čuch. Kým pri vtáku je najviac vyvinutý *nervus opticus*, pri cicavcoch je to *nervus olfactorius*. Všetky vtáky s očnou vadou, ako aj cicavce s čuchovou vadou sú odsúdené na smrť (*selectio naturalis*). Nezmenilo sa to ani po tisícoch rokov domestikácie. Kone často zacítia svojich susedov zo stajne aj na viac kilometrov, čo dokazujú erdžaním. Vďaka čuchu a dobrej pamäti aj po rokoch trafia späť ku svojim stajniam. Ak zacítia svoju obľúbenú potravu kravy, okamžite sa k nej

približia. Dokážu rozoznať jedlé a jedovaté huby a takisto sa nedotknú ani pre nich škodlivej rastliny. Ovce pomocou čuchu spoznajú aj medzi stovkami baranov toho svojho. Ošípané vo Francúzsku už stovky rokov využívajú na hľadanie húb (*Tuber mesentericum*). Malé prasiatka sa vždy koja len z jedného prsníka, keď sa mláďa náhodou zmýli, súrodeneц ho okamžite odsunie. Psy sú známe svojím dobrým čuchom. Policajné psy dokážu dokonca vystopovať aj staré a poškodené stopy. Vyžly, bladhaudy a stavače preukázali neuveriteľné stopovacie služby poľovníkom.“

Bethlenfalvy zavrhuje tvrdenie viacerých poľovníkov, že foxteriéry nemajú dobrý čuch, jedine, že by boli chybné alebo degenerované. Pri vlastných foxteriéroch totižto pozoroval, že kým bol preč z domova, nepokojne ho čuchom vyhľadávali. Jeden zabudnutý list od Bethlenfalvyho sa po piatich dňoch vrátil domov a napriek pár dňom, čo bol list na pošte, psy zistili, že je od ich pána a s radosným brechotom ho oňuchávali. Pri hľadavcoch na pozorovaní potkanov a myši zistil tiež obdivuhodné čuchové schopnosti: „Mačky nikdy nestriehnu pred myšou dierou, v ktorej nevyčuchajú prítomnosť myši. Pri mačkovitých je zvláštnosťou, že na rozdiel od ostatných cicavcov u nich nedominuje ani zrakový ani čuchový nerv. Pracujú rovnako, dokonca pri rysovi je možné, a to hlavne u starších jedincov, že zrak je dokonca ostrejší ako čuch. Pri divožijúcej zveri, a to hlavne u bylinožravcov, slúži čuch v prvom rade na hľadanie potravy. Jelene na jar navštevujú aj viac kilometrov vzdialené orné pôdy, v lete navštevujú miesta s výskytom ťatelin, v období času zrenia ovsia tieto miesta a v zime ich stopy dokazujú, že kvôli šípkam navštevujú aj miesta viac vzdialené od lesa. Počas tuhej zimy vyhrabú aj spod polmetrového snehu bukvice, žalude a gaštany. Pretože samica srny pozná svoje mláďatá podľa čuchu, nemal by sa ich človek dotýkať. Samica by totižto zacítila pach človeka a nespoznala by svoje vlastné mláďa, kým sa pach človeka nevyparí. Takto potom mláďa môže skončiť v pazúroch dravca.“

Zajace vďaka čuchu vyhľadávajú miesta, kde lesní robotníci kfmili svoje kone a zberajú po nich slamu a seno, ktoré vyhrabávajú spod snehu. Dokonca aj keď mrzne, dokážu nájsť v zemi zabudnutú repu. Na čerstvom snehu podľa stôp lišky môžeme zreteľne vidieť, že nie pomocou zraku, ale pomocou čuchu hľadajú pod vrstvou snehu ukryté myši. Miesto však nevedia určiť presne, tak ako vtáky svojím bystrým zrakom, preto niekedy často opakujú svoje skoky, kým myš chytia. Takéto myši naháňajúce lišky však uvidíme len v bezveternom počasi, lebo čím silnejší je vietor, tým viac otupí fungovanie čuchového zmyslu. Silný vietor vlastne upozorňuje živočíchov, aby sa aj kvôli nemožnosti lovu a tiež aj kvôli vlastnej bezpečnosti radšej ukryli do bezvetria (Obr. 8). Degenerované, choré a poranené zvieratá sú ľahostajné k smeru a sile vetra a nedbajú o ukrytie sa. Tieto sú však zrelé na vyradenie! Takéto buď poľovník alebo tie mäsožravé druhy, ktoré sú podľa zákonov prírody určené na to, aby takéto jedince vyradili, ľahko dohonia. Obranu proti vetru vo Vysokých Tatrách možno pozorovať najmä pri kamzíkoch (Obr. 9). Keď sa otočil vietor, čo vo vysokých pohoriach nie je neobvyklé, dokonca sa to za deň môže stať viackrát, všetky skupiny kamzíkov zmenia svoje bytové miesto. Pri sever-

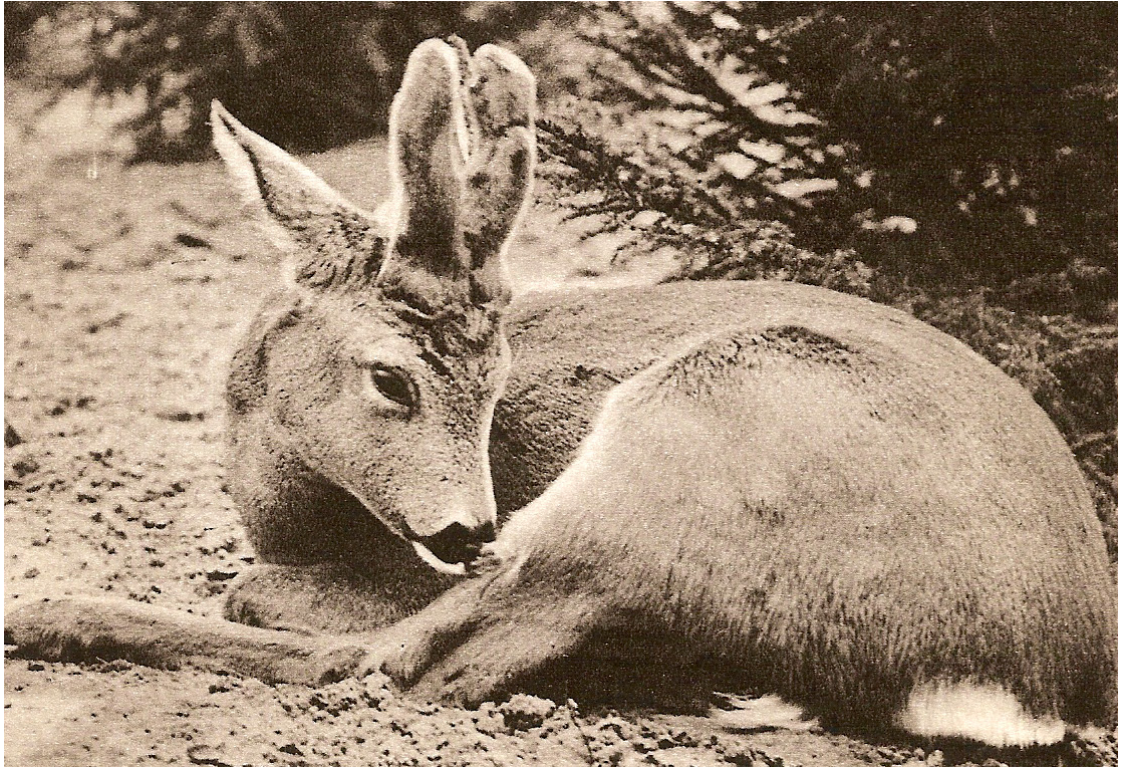
nom vetre nájdeme všetky kamzíky na južných svahoch a naopak. V prípade bezvetria hľadajú svoje miesta pasenia podľa dennej doby a teploty. V chlade hľadajú miesta snečné a v teple miesta v chládku. Vietor predsa zohráva v ich živote najdôležitejšiu úlohu. V zime udáva ich miesto pasenia kvôli odhaleniu svahov vetrom a zmysel čuchu ich počas celého roka udržuje v bezpečí.

Vynikajúci čuch cicavcom slúži na nájdenie potravy, pri párení zas na nájdenie partnera, tiež pri vlastnej obrane, ale najväčšiu úlohu má predsa len pri vyradovaní, keďže cieľom je, aby na udržanie druhu prežili vždy len najzdravšie a najdokonalejšie jedince. Ešte v minulých desaťročiach písali všetky poľovnícke noviny, že v záujme zachovania zajaca, jariabka a tetrova, je potrebné ničiť a hubiť lišky, kuny, tchory, orly, myšiaky, vrany, straky atď. Tam, kde toto bezhlavé hubenie naozaj prebiehalo, boli neskôr skúsenosti s tým, že takto proti prírode chránené živočíšne druhy boli degenerované, choré, abnormálne a boli terčom epidemických chorôb. U nás to bola tularémia, v Alpách vyhubenie orla skalného znamenalo ochorenie kamzíkov.“

Na to, ako spozná mladý dravec, ktoré zviera je zrelé na vyradenie uvádza Bethlenfalvy viacero príkladov. Z jedného vyvýšeného miesta raz pozoroval kamzičiu samicu s mláďatom. „Samica sa vzdialila na pár metrov a v tom mláďa napadla liška. Mláďa vydalo obranný zvuk, na čo samica okamžite priskočila a kopla lišku do chrbta tak, že len horoko - ťažko odkráčala preč. Takáto liška sa už doživotne naučí, že smie napadnúť len také zviera, pri ktorom mu čuch prezradí vysoký vek alebo nejakú chorobu.“ Ďalej opisuje ako pozoroval mladého jeleňa, ktorý sa prechádzal v ohradenom areáli lesníckej chaty. Jeden diviak si nejakým spôsobom našiel v plote cestu k nemu a začal ho naháňať. „Už ho takmer chytil, aby sa mu zahryzol do stehna, no v tom sa mladý jeleň otočil a kopytom mu vrazil do lebky ranu až diviak padol k zemi mŕtvi. Liška nikdy neprenasleduje zdravého jedinca, naproti tomu chorého, alebo zraneného vždy. Človek je síce obohatený darom reči, čo je jedna z vecí, ktorou sa odlišuje od živočíchov. V žiadnej knihe sa však nedočítame o tom, ako perfektne sa dorozumejú živočíchovia medzi sebou zvukmi.“

Kapitola Práce vtákov

„Tvorivá a riadiaca činnosť Prírody rozmiestnila na vytváranie rozličných prírodných diel vtáky a postarala sa aj o to, aby im poskytla najrôznejšie a najvhodnejšie prostriedky, aby túto dôležitú úlohu mohli zvládnuť. Kridlá, zobáky a nohy môžeme vidieť v najrôznejších podobách, aby mohli slúžiť ako užitočné náradie na tisíce diel. Tieto úlohy, ktoré im nadelil Stvoriteľ, splňajú už tisíce rokov s najväčšou zodpovednosťou a presnosťou. Lietacia schopnosť krídel závisí od toho, na akú úlohu boli stvorené. Tučniaky lietať nevedia, kridlá používajú jedine pri plávaní vo vode, lebo ich práca si to tak vyžaduje. Sú vtáky, ktorých kridla sú stvorené len na krátke lety, ale sú aj také, ktoré doletia obdivuhodne ďaleko. Albatros sledujúc loď (Bethlenfalvyho pozorovania z lode) na otvorenom mori, strávil vo vzduchu šesť dní a šesť nocí. Rybár dlhochvostý je ten vták, ktorý sa sťahuje najsevernejšie, lebo hniez-

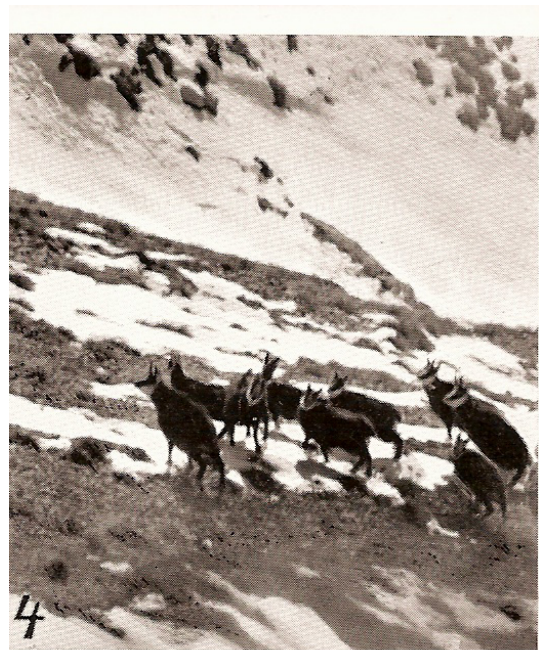

Obr. 8. Srnec z Bethlenfalvyho archívu

di v blízkosti severného pólu, zimuje však na južnom póle - takže za rok obletí zemeguľu až dvakrát a celý svoj život prežije vo večnom svetle. Krídla sú vždy tvorené tak, aby sa vták dostal na miesto, kde vykonáva svoju pridelenú činnosť. Najdôležitejším nástrojom je však zobák, ktorým plní aj svoju úlohu a tiež získava aj potravu zaslúženú za túto úlohu. Kolibrík ako motýľ s dlhým tenkým zobáčikom nájde svoju potravu v lupienkach kvetov a zároveň opeľuje ostatné kvety. Krivonos smrekový svoj zobák v podobe klieštikov používa na otváranie semiačok šišiek. V zime tým, že ich veľa roztrúsi po zemi, zabezpečí potravu aj pre rôzne druhy sýkorkovitých vtákov. Tieto roztrúsené semiačka padnuté na stvrdnutý sneh sú tiež vetrom unášané ďaleko od materského kmeňa, čím sa zabezpečuje prirodzená obnova lesa. Existuje veľa vtákov, ktoré sa živia ovocnými bobuľami, no ich žalúdok strávi len dužinu, kým semienka prechodia cez črevá, dostanú sa opäť von v neporušenej podobe a vo veľkých diaľkach tvoria základy pre nové kríčky, stromy. Ďatle svojím zobákom nielen pre seba, ale aj pre rôzne iné v dutinách hniezdiace vtáky pripravujú miesta v kmeňoch stromov, no ich hlavou úlohou je predsa len ničenie hmyzu. Ďateľ nohou pritláčal chrústa ku stene svojej dutiny v kmeni, rozoberal ho zobákom na kúsky a nimi kímil svoje mláďatá.“

O kukučkách a ich úlohách, ale aj o jarnom príchode Bethlenfalvy našiel v tom období v literatúre podľa neho len samé chybné a neúplné údaje, ktoré vyvracia svojimi pozorovaniami. Na upozornenie jedného lyžiara na začiatku jarnej sezóny, ktorý zahliadol viacero jastrabov, ako zo snehu niečo zberajú, išiel Bethlenfalvy preskúmať situáciu sám. Na druhý deň vyliezol na lyžiarom opísané miesto a ďalekohľadom pozoroval, že to nie sú jastraby ale kukučky, ktoré z plôch zvyšného snehu zberali dl-

honohé pavúky. Ďalšími pozorovaniami zistil, že kukučky prilietajú skôr ako to dovtedy udávali ornitologické záznamy: „Totižto ornitológovia ich zaznamenali až keď na seba upozornili hlasom. Kukučky sa však ozvú až v čase, keď sa chystajú na párenie, keďže ich hlas je signálom, aby sa páry kukučiek našli. To, že kukučka kladie svoje vajcia do iných hniezd preto, lebo je lenivá ich sama vychovať, sú zaostalé a nepresné tvrdenia. Kukučka svoje mláďatá nemôže vychovať sama, preto ich kladie do hniezd iných vtákov. Potravou dospelých

Obr. 9. Kamzíky na fotkách Bethlenfalvyho

kukučiek sú totižto húsenice, ktoré sú pre mladé kukučky jedovaté.“ Bethlenfalvy urobil pokus, podával kukučkám umiestneným v cudzích hniezdach húsenice, ktorými sa kŕmili dospelé kukučky. Mláďatá húsenice okamžite zhltili, o pár hodín ich však našiel mŕtve. Píše: „Preto príroda zariadila, aby kukučka kládla svoje vajcia do hniezd takých vtákov, ktoré neživia svoje mláďatá jedovatým hmyzom, lebo proti jedu húsenice je imúnny jedine žalúdok dospelaj kukučky. Aj práve preto plnia kukučky veľmi dôležitú úlohu, keďže zabraňujú premnoženiu niektorých druhov motýľov.“

Stále nie je však jasné, ktoré vtáky sú škodné a ktoré užitočné! „Bethlenfalvy mal mnohé rozpory s rôznymi ornitológmi, ktorí chceli určiť škodlivosť alebo užitočnosť toho ktorého druhu vtáka podľa obsahu ich žalúdka. Bethlenfalvy pri týchto príležitostiach tvrdil, že celé tieto pozorovania sú úplne nepodstatné, kým sa nedozvieme, či zvyšky, ktoré sa nájdu v žalúdku pochádzajú zo zdravého, chorého, alebo mŕtveho živočícha. „Nie je totižto jedno, či kŕiak rybár uloví zdravú rybu - v tom prípade by bol škodný, ale keď uloví chorú alebo mŕtvu rybu, je jednoznačne užitočný. Nie podľa obsahu žalúdka, ale podľa dlhodobých pozorovaní živých vtákov sa dá zodpovedať túto otázku. Je hlúposť všetky vtáky živiace sa rybami považovať za škodné. **Príroda práve preto umiestnila ku každému brehu mora, riek, potokov a tiež rybníkov rybami sa živiace vtáctvo, aby tieto vykonávali vyraďovanie, na ktoré človek nikdy a nikdy nebude schopný.**“ Takéto a iné publikované vyjadrenia skúsených lokálnych prírodovedcov platia v modernej ochránárskej vede dodnes a vlastne sa stávajú základom pre formulácie o ochrane prírody v neskorších generáciách. Čítajme ďalej: „Je tiež smiešne rybárka riečného považovať za škodného len preto, lebo pri svojej vyraďovacej úlohe občas uloví aj zdravú rybu, z toho nadbytku, ktoré produkuje rozmnožovanie rýb.“

Pri diskusií s Ottom Hermannom po prečítaní jeho knihy „O škodnosti a užitočnosti vtákov“ bol zarazený kvôli napísanému: „Neexistuje škodné a užitočné vtáctvo, jedine nevyhnutné. Nevyhnutné pre to, aby uskutočňovalo v prírode tú úlohu, ktorú by žiadny iný organizmus nebol schopný splňať“ (Hermann 1930). Bethlenfalvy si však všimol, že na inom mieste v tej istej knihe píše Hermann zoznam škodných vtákov, ktoré treba ničiť. Hermann mu odpovedal na túto otázku prasto: Ministerstvo poľnohospodárstva mu nariadilo aby tento zoznam uverejnil, napriek svojmu presvedčeniu. Pre nich bolo dôležité, aby sa čo najviac druhov vtákov objavilo na zozname ako škodné. Vychádzalo to všetko z úvah ministerských úradníkov (1850), že redukciami vtáctva sa zmení organizácia hospodárskych celkov viac v prospech človeka.

Dr. Helmut Schaefer, ktorý sa preslávil svojou štúdiou o výrovi skalnom, bol tiež jedným z priateľov Bethlenfalvyho a vyzval ho k pomoci pri sledovaní výrov na území Vysokých Tatier. Pri jednom hniezde na brehu rieky Poprad našli mnoho drobných kostí rýb. Bethlenfalvy presvedčil Schaefera, že tie kostičky pochádzajú jedine z mŕtvych rýb a to tak, že ho zaviedol ku miestam, kde popradské podniky vypúšťajú odpadovú vodu priamo do rieky. Tým dokázal, že je to veľmi dôležitá a užitočná úloha výra

skalného zo „zdravotného“ hľadiska. Bethlenfalvy neochvejne tvrdil: „Je skutočne najdôležitejšie pozorovať živé vtáky, ich trus totižto veľmi často zavádza na nesprávne vysvetlenia. Nájdu sa v nich totižto kostičky rýb z čoho je zrejme, že sa živia rybami - nikto však nezistuje, či to boli zdravé ryby a či choré alebo mŕtve. Túto skutočnosť sa dá zistiť jedine pozorovaním živých jedincov. Stalo sa tiež v minulosti, že vedci orla skalného označili za škodný druh jedine preto, lebo v jeho vnútornostiach našli kamzičie mäso. Nikdy však nesledovali prácu živých orlov.“ Bethlenfalvy práve svojimi dlhoročnými pozorovaniami tvrdí opak, čo píše aj vo svojej knihe „Svet zvierat vo Vysokých Tatrách“: „Orol skalný žije v prostredí spolu s kamzíkom tisíce rokov a práve on zachránil kamzíky pred degeneráciou a epidemickými chorobami. Orol nikdy neublíži zdravému kamzíkovi a kým sa nachádza pod ochranou samice, tak ani mláďatu, jedine, keď vidí, že sa samica stala obeťou pytlíka alebo zahynula. Je to totižto jeho prirodzená úloha, žiadny iný druh vtáka nezohráva takú dôležitú úlohu vo vyraďovaní nezdravých jedincov, ako aj v odstránení pozostatkov uhynutých kamzíkov. V lavínach uhynuté kamzíky, ktorých pozostatky sa ukážu až pod topiacim sa snehom, zabezpečujú pre orly hlavný zdroj potravy dlhé mesiace“ (Bethlenfalvy 1937). Práve preto **orla skalného Bethlenfalvy odporučil na vyhlásenie za chránený druh.**

Kapitola Rozum alebo pud?

„Stáročia sa viedlo veľa debát o otázke, či majú aj zvieratá rozum, alebo konajú len na základe pudov? Tí, ktorí tvrdia, že rozum majú len ľudia, neberú do úvahy, že biologicky patria aj oni do skupiny cicavcov, a tiež to, že mozog človeka sa anatomicky nie veľmi líši od mozgu zvierat a nemyslia ani na to, že človek, keď sa pri narodení dojí, robí to tiež len pudovo. Keď pod inteligenciou rozumíme: rozumnosť, múdrosť, talent, nemôžeme predsa sledovať tieto vlastnosti všade a hocikedy aj pri zvieratách? Či nie je inteligentné malé kura, ktoré keď opustí škŕupinu vajíčka, už aj pochopí slovo svojej matky? Dokonca dokáže ihneď rozoznať matkin varovný a volací hlas. Jej správanie ukazuje, že vie už, na čo slúži potrava, ku ktorej ju volá matka, lebo okamžite začne zobkať a prehltáť svoj prvý pokrm. Určite tu hrá hlavnú úlohu jej vrodenný pud, ale keď tieto javy sledujeme veľmi pozorne, nedá sa tu objaviť už aj inteligencia? Tetrov podľa možnosti hniezdi v blízkosti ciest. Práve kvôli tomu je v niektorých vedeckých literatúrach označovaný za hlúpeho. Pozrime sa na to: kto je hlúpejší, pozorovateľ, alebo tetrov? Tento zvyk tetrovov má dva hlavné dôvody. Oba ukazujú jednoznačne na inteligenciu. Prvý dôvod je ten, že keby sa blížilo nebezpečenstvo, keďže sú pri ceste, vedeli by okamžite reagovať a načas sa schovať a ochrániť svoje hniezdo. Na vajciach sediaca samica sa pozorá vždy smerom ku ceste, odkiaľ je najväčšie potenciálne nebezpečenstvo. Keď ju nepriateľ obíde a nevšimne si ju - to je najčastejší prípad, lebo ani mimikrické sfarbenie nebolo stvorené náhodou - s pokojnou nehybnosťou prečká nebezpečenstvo. Ale keď vidí, že si ju všimli, naraz zoskočí z hniezda a odoženie svojho nepriateľa na veľkú vzdialenosť

od hniezda a až potom sa vráti ku svojim vajciam. Tu nie rozum alebo pud, ale oba zohrávajú dôležitú úlohu. Ten kto chodil v lesoch s otvorenými očami si mohol všimnúť, ako málo drobných živočíchov môže vidieť na machoch v hlbokom lese, ale keď vyjde na cestu, všade okolo sa stretáva s chrobákmi, dážďovkami, slimákmi, mravcami a iným hmyzom, ktoré všetky predstavujú potravu pre samicu tetroy vtedy, keď sa musí ponáhľať aby jej počas hľadania potravy nevychladli v hniezde vajcia. Toto je druhý dôvod, že prečo hniezdia tetroy v blízkosti ciest. Teda, je tetrov hlúpy? **Či nie sú hlúpejší tí poľovníci, ktorí sa nepozerajú na prísne zákony prírody a umelo sa snažia ochrániť hniezda pred líškou?** Týmto docielia jedine to, že podráždený tetrov toto hniezdo opustí a nenechá tým vyliahnuť svoje mláďatá. Keby sa totižto líška nebála človeka, ale železa, nikdy by neprešla ani cez koľajnice. Teda, nie preto sa bojí pasce, lebo sa bojí železa, ale preto, lebo z nej cíti človeka. Pud však zriedkavo funguje samostatne, najčastejšie v súlade s rozumom, čo pri starostlivom a dlhodobom sledovaní môžeme pozorovať pri všetkých živých tvoroch. Môžeme pozorovať pudom riadené činy u ľudí a rozumom riadené činy u zvierat, preto je mylné to tvrdenie, že len človek sa riadi rozumom a zvierata jedine pudom! Keby zvieratá nemali rozum, nemali by ani schopnosť pamäť, keďže to je rozumová funkcia. Ten, kto sa učí biológiu len z kníh a všetky svoje poznatky čerpá len z kníh, nikdy nenahliadne do hlbokých tajomstiev prírody. **Len ten, kto sa naučil čítať vo vznešenom diele volnej prírody, natrafí na také zoologické zázraky, ktoré mu predostrú dôkaz o tom, že aj živočíchy nižších vývojových stupňov majú schopnosť pamätať si.** Tieto živočíchy môže teraz síce považovať za podradnejšie, po čase však zistí, že **podradné živočíchy v skutočnosti neexistujú**, keďže každý jeden má rozum, ktorý potrebuje na splnenie jeho úlohy. Často sa vyskytne otázka: ako vie motýľ, na ktoré rastliny má klásť svoje vajíčka, aby zachoval svoj druh? Nuž, koná podľa pamäte, lebo si pamätá, že ktorý strom, krík, rastlina mu poskytla potravu v larválnom štádiu až po zakuklenie. Človek by povedal, že je to vec pudová. Možno do tejto chvíle je to tak. Lenže, keď napríklad mlynárnik kapustový nekladie svoje vajíčka v blízkosti rušných ciest, plotov a budov, ale tam, kde majú larvy najvhodnejšie podmienky na zakuklenie, tam už ide o spoluprácu pudu a rozumu. Ďalšia častá otázka je: Kto učí vtáky stavať hniezda? Nikto a nič iné ako schopnosť pamätať si. Každý vták si po celé tisícročia stavia len také hniezdo, v ktorom ono samo uvidelo svetlo sveta.“ Bethlenfalvy uvádza príklad, ako koná vtáčí druh, ak sa mu zničí hniezdo. Raz, počas rybárčenia na brehu horského potoka našiel v nízkom, hustom víbovom poraste hniezdo, v ktorom boli tri bledomodré kačacie vajcia. O pár dní išiel znova tým smerom so záujmom, o koľko vajec sa rozšírilo hniezdo. Našiel len prázdne hniezdo. Objavil ho aj niekto iný a vajcia zobral. Neďaleko od prázdneho hniezda však uvidel vzlietnuť kačací pár, z čoho usúdil, že si niekde nablízku postavili nové hniezdo. Hniezdo ale nemohol nájsť. Raz, keď tadiaľ znova išiel, kačací pár vzlietol, ale tentoraz sa samica odpojila a pristála na veľkom ihličnane v blízkom lese. Bethlenfalvy si najprv myslel, že

zle vidí, alebo, že si pomýlil kačicu s iným druhom vtáka, ale zvedavosť ho predsa len viedla k tomu, aby miesto, ktoré videl, dôkladne preskúmal. Po dlhom hľadaní napokon na starom smreku, asi v 15 metrovej výške, objavil staré veľké vranie hniezdo. Začal ho pozorovať ďalekohľadom. Po dlhšom pozorovaní si všimol, že sa v hniezde niečo hýbe. Po tom, ako zmenil svoje pozorovacie miesto, zbadal, ako sa chvílkami zjavuje v hniezde kačacia hlava. Utvrdil v tom, že po tom, ako kačica zistila, že na zemi je jej hniezdo priveľmi zraniteľné, pokračovala v kladení svojich vajec na vyvýšenom mieste. Samozrejme bol zvedavý, či sa mláďatá vyliahnu, a ako sa po vyliahnutí dostanú z takej výšky na zem. Keďže dobre poznal obdobie liahnutia kačíc, v tom čase sa niekedy aj viackrát denne vrátil na toto nezvyčajné hniezdiace miesto. V jedno poobedie konečne počul pišťanie z hniezda, ale keďže sa onedlho zotmelo, musel ísť domov. Skoro ráno, ešte než vyšlo slnko, už bol na svojom pozorovateľskom mieste. Pri kmeni stromu uvidel starú samicu s niekoľkými mláďatami, ale našťastie stále počul pišťanie z hniezda. Odrazu vyskočilo z hniezda aj posledné mláďa a vznieslo sa na zem ľahko, pomaly ako obrovská vločka snehu. Poznamenal: „Príroda sa postarala nielen o rozum živých tvorov, ale aj otázku padáka vyriešila pred tisíckami rokov.“

Bethlenfalvy píše aj o „duši živočíchov“: „Všetci tí, ktorí popierajú existenciu živočíšnej duše a ušľachtilých citov, sa môžu zamyslieť nad tragickou príhodou dobrého priateľa Vidora Jurána. Mal jedného sedemročného cvičeného nemeckého krátkosrstého stavača. Jeho manželka mala veľmi rada toto inteligentné a poslušné stvorenie, vždy si ho zoberala aj na prechádzku. Žene prišlo jednej noci nečakane zle. Doktor jej pichal utišujúce injekcie proti bolesti srdca jednu od druhej, lenže jej stav sa nezlepšoval, tak doktor odporučil prevoz do nemocnice. Keď ju vyzdvihli do vozidla, pes sa rozbehol a skočil pod auto, skadiaľ nechcel vyjsť ani na volanie, ani na rozkaz. Museli ho odtiaľ vytiahnuť násilu. Smutný pes sedel celý deň zarmútený na dvore, pričom inokedy štekal na každého okoloidúceho. Žena večer zomrela a na tretí deň ju pochovali. Stavač bol od tej doby melancholický, nejedol, nereagoval na volanie. Zverolekár usúdil, že pes nemá horúčku, nie je chorý, fyzicky je zdravý. O päť dní zmizol. Naposledy ho videli na ceste utekať tým smerom, ktorým chorú ženu odvážalo auto. Je ešte niekto, kto pochybuje o vernosti zvierat?“

Ďalej uvádza príhodu: „V Kežmarku žil jeden emeritný kapitán menom Balaszko, ktorý nemal žiadnu rodinu a len jediného priateľa - maďarského stavača menom Pick. Keď kapitán zomrel, pes bol prvý v rade, kto odprevádzal svojho pána popri truhle. Právník Kálmán Polyák, verný priateľ Balaszka si vzal psa po jeho smrti ku sebe, ale len ťažko ho vedel odtiahnuť od hrobu. Ješť viac nechcel a vždy ušiel. Právník sa poňho aj dva - tri krát za deň vrátil na cintorín, kde ho vždy našiel pri hrobe svojho pána. Na štvrtý deň sa už pes nenechal odvieť od hrobu a na piaty deň ho našli pri hrobe mŕtveho. Nakoniec sa pozrime aj do duševného a citového sveta dravcov. Lesníkovi Smaterovi ešte v mladom veku raz priniesli mláďa rysa a on si ho doma vychovával, jedol a hral sa s ním a tiež s ním chodil na dlhé vychádzky do lesa. Hanzího nikdy neprivia-

zal. Poslúchal na povel, počúval na oslovenie. Keď dospel, bol krotký, ale v dedine sa ho začali obávať, lebo sa vždy pobíal so psami v uliciach. Na viaceru upozornení sa s ťažkým srdcom musel rozlúčiť so svojím verným priateľom, daroval ho mestskému zverincu. O dva roky sa lesník zaujímal o svojho dávneho oblúbenca a dozvedel sa, že je síce zdravý a živý, no tak zdivil, že ani kŕmiť ho nemožno zblízka a pre návštevnú verejnosť vyvesili na jeho klietku tabuľu s nápisom: - Pozor, najnebezpečnejšie zviera! - Lesník sa priblížil ku kletke, a keď vyslovil meno Hanzí, starý priateľ ho okamžite spoznal a zakňučal. Lesník ho hladkal cez mrežu a prihovárал sa mu, čomu vôbec nerozumel personál, ktorý ho poznal len ako divé zviera. Zaumienil si, že si zviera vezme späť, no keď sa na druhý deň vrátil, dozvedel sa, že po jeho odchode bolo zviera nepokojné, nechcelo jesť a v noci zahynulo. Po pitve zverolekár určil, že mu zlyhalo srdce, pričom bol predtým úplne zdravý. Táto príhoda dokazuje, že tu nemôže ísť len čisto o pudovú záležitosť, ale výlučne rozum mohol podať podnet na vyvolanie spomienky, čiže aj najdivšie krvilačné zviera môže mať nielen rozum, ale aj citiace srdce, ba dokonca dušu!

Kapitola K otázke sťahovania vtákov

„Stáročia sa vedú nerozhodné spory v prírodopise o sťahovaní vtákov. Oto Hermann koncom 19. storočia zhrnul svoje dlhoročné skúsenosti ohľadom sťahovania vtákov takto: - Ak berieme sťahovanie na základe poriadku v prírode, môžeme vidieť, že vtáky tam, kde sa nachádzajú, zaplnia celú oblasť a keď sa na jednom mieste zmenia podmienky tak, že to má vplyv na ich prežitie, vtáky sa pohnú a premiestnia sa do najbližšieho takého kraja, ktorý ich životu vyhovuje. - Toto tvrdenie, ktoré napísalo ešte pero takého ornitológa, ktorý svoje vedomosti získal priamo z veľkej knihy prírody, rýchlo padlo do zabudnutia. Namiesto toho sa v odbornej literatúre vyskytlo veľa takých povrchných tvrdení, ktoré zavádzajú mnoho dnešných ornitológov. Tieto tvrdenia znejú takto - Sťahovanie vtákov neradi nedostatok potravy, lebo vidíme, že veľa vtákov, ako bociany, kukučky, dudok, dážďovník a vlha sa sťahujú už uprostred leta, keď ešte majú v tejto oblasti dostatok potravy. - Tí, ktorí toto tvrdia, nie sú na čistom v tom, akému cieľu slúžia menované vtáky v domácnosti prírody a nevedia ani to, že z čoho pozostáva potrava týchto vtákov, lebo sa nenaučili čítať vo veľkej knihe Prírody. Keď chce vedieť nejaký záujemca o živote vtákov, prečo sa bocian sťahuje od nás už uprostred augusta, nech nehladá odpovede v dielach izbových vedcov, ale nech si vychodí na lúky v blízkosti močiarov, kde si bociany pravidelne zbierajú potravu a nech si podrobne pozapíše, že koľko koníkov, modliviek, chrobákov, slimákov, dážďoviek a žiab uprostred júla a koľko uprostred augusta. Nech si potom porovná tieto dva zápisky a vtedy zistí, že bocian nepočká, kým sa mu úplne minie potrava, ale na svoju cestu sa vyberie, keď ho na to upozorní miňanie sa jeho potravy. Keď sa v lese prestane ozývať hlas kukučky, znamená to, že prešiel čas húseníc, ktorými sa živí. Dokonca si pri kukučke môžeme všimnúť, že sa ešte chvíľu živí aj lesnými plodmi a to práve kvôli tomu, aby si zvykla na taký druh potravy, ktorá jej

zabezpečí, aby neostala hladná ani počas dlhej cesty. To, že potrava nezohráva hlavnú úlohu sťahovania vtákov, sa snažia podložiť tým, že aj u všetkých do klieťok uzavretých vtákov sa prejavia znaky sťahovania napriek tomu, že majú neustále dostatok potravy. Ale zabúdajú na to, že vták cíti pudovo, že sa má sťahovať, keď vidí, alebo počuje, že jeho druhovia plnia svoju úlohu slobodne, kým ony sú uväznené. Alebo majú byť spokojné preto, lebo vidia, že na jar, keď sa všetci ich druhovia pária a užívajú si krásy slobodného života, ony musia v smútku čakať, kedy sa ich trápenie ukončí smrťou?

Všetky **pozorovania vedené na vtákoch držaných v klieťkach a proti prírode**, môžu vedca len zavádzať. Všetky teoretické mudrlantstvá, ktoré nevedeli uznať, že všetky vtáky sú k sťahovaniu povolané na základe zloženia svojej potravy a podľa tohto musia vykonať menšie - väčšie cesty na to, aby sa dostali vždy tam, kde ich povoláva povinnosť daná od prírody, sa dostali na scestie. Krúžkovaním vtákov sa dúfali dozvedieť príčiny sťahovania, migračné cesty, vek vtákov a všelichy iné všetci tí, ktorí nevedeli a nevedia, že hliníkovým krúžkom sa nedá položiť veľkej Prírode otázka. Biológiou zvierat sa prakticky nikdy nezaoberajúci izboví vedci nemôžu pochopiť, že **krúžkovaný vták sa stáva neprirodzeným!** A príroda netrpí žiadne neprirodzené tvory. Pár príkladov potvrdzujúcich žalostné zlyhanie krúžkovania v praxi. V nemeckom odbornom časopise „Vogelring“ sa okrem iného uvádza: V lete v rokoch 1931 a 1932 sa podarilo okružkovať 52 mladých divých kačíc, ktoré sa dali odchytiť v malom potoku ešte predtým ako vedeli lietať. Z týchto 52 kačíc bolo znova odchytených 13. Päť z nich našli v priebehu dvoch mesiacov zdochnutých v blízkosti krúžkovania. Päť z nich v blízkosti krúžkovania zastrelil poľovník. Tri sa našli vo vzdialenosti cez 10 kilometrov od miesta krúžkovania, jedna v juhozápadnom, druhá v severovýchodnom a tretia v sever - severovýchodnom smere. Kde je tu vedecká hodnota krúžkovania? V menovanom časopise na 21. strane sa uvádza správa o krúžkovaní drozda plavého: Pri troch, ešte v hniezde okružkovaných drozdov sa podarilo zistiť, že tri mesiace po krúžkovaní jedného zahubil jastrab krahulec a dva ďalšie našli v blízkosti krúžkovania zahynuté. V ročníku 1931-1934 odborného časopisu „Aquila“ na 66. - tej strane je o krúžkovaných a znovu odchytených vtákoch veľmi zaujímavý údaj: zo 579 okružkovaných vrabcov sa znova odchytili 2 percentá, oproti tomu je zaznamenaný stopercentný úspech pri hlucháňovi“ (Schenk 1932). Bethlenfalvyemu sa to akosi nezдало, tak sa rozhodol preskúmať tento preňho veľmi zvláštny údaj. Zistil, že zranený hlucháň, ktorého našiel mladý lesník a zanesol ho hlavnému lesníkovi, bol okamžite okružkovaný a odnesený späť na to miesto, kde bol nájdený. Keďže hlucháň nevzlietol, len sa smutne utiahol medzi kriky čučoriedok, išiel sa naňho lesník na druhý deň pozrieť a našiel ho zahynutého. Znova ho zobral hlavnému lesníkovi, ktorý mu odobral krúžok z nohy a poslal ho do ornitologického centra, kde zaznamenali stopercentný úspech.

Kálmán Warga, experimentálny ornitológ vydal v roku 1930 pre Bethlenfalvyho veľmi zaujímavú vedeckú prácu. Z tohto dielka mohol pozorný

Bethlenfalvy vydedukovať, že „krúžkované vtáky môžu stratiť aj svoju orientačnú schopnosť, keďže tam spomenuté krúžkované volavky a ibisy sa rozpráchnu do všetkých svetových strán na hociktorú časť sveta. Jeden sa vybral na sever, ďalší na juh, niektorí na západ a východ. A práve preto krúžkovaný vták nie je vhodný na vážne vedecké pozorovania! Aj veľká farebná mapa vydaná ornitologickým centrom môže slúžiť len na uvedenie do omylu laikov a izbových vedcov, keď chce dokázať, že na základe krúžkov na nohách sa podarilo určiť migračné cesty bocianov, ako ukazujú mapy“ (Warga 1930a). V týchto mapách vidí Bethlenfalvy jedine veľký propagačný plagát, ktorý slúži len záujmom výrobcov hliníkových krúžkov.

Píše: „Brehm a iní prírodovedci už o desaťročia skôr, ako vynašiel dánsky učiteľ Mortensen krúžky, určili to, čo je uvedené na tejto mape: Bociany hniezdiace na západnej pologuli Európy sa dostanú na svoje pobytové miesto cez gibraltársky prieliv a tie, hniezdiace na východnej pologuli tzv. juhovýchodnou migračnou cestou cez arabský polostrov popri Níle do južnej Afriky. Na 56. strane vydania Aquily (1931-1934), sa môžeme okrem iného dočítať, že doteraz okružkovali v Maďarsku viac ako 30 000 kusov lastovičiek bez toho, že by sa čo len polovica znova odchytila a takto sa veru nemohli dozvedieť žiadne informácie (Schenk 1930)! Pre všetkých priateľov prírody je hrôza zamyslieť sa nad tým, že k akému ničeniu vtáctva dochádza každoročne v záujme vedy. Toto je diablovo dieło nevedomosti! Vymenované udalosti jasne dokazujú, že krúžkovaním sa nedá položiť prírode otázka. Kto chce nahliadnuť do najväčšieho a najdokonalejšieho diela, ten musí byť v prvom rade srdečný milovník prírody a všetky tvory musí považovať úprimnou láskou za svojich súrodencov.“

Na začiatku mája roku 1922, si v Bethlenfalvyho izbe (s otvoreným oknom počas celého leta) začal stavať hniezdo párik lastovičiek. „Vyhnat lastovičky a zamknúť okno aby nemohli viac vojsť dnu, je práca pre ľudí bez srdca“ a toho Bethlenfalvy nebol schopný. S veľkým potešením sledoval ich precíznu prácu stavania hniezda a často mohol pozorovať aj ich párenie. Hniezdo lastovičiek bolo na tretí deň dokončené a dostalo sa doň päť jemnobodkovaných vajec, z ktorých jedno ostalo neoplozené, no Bethlenfalvy sa mohol tešiť zo sledovania rýchleho vývinu a usilovného kŕmenia ostatných štyroch vyliahnutých mláďat. Neoplozené vajce bolo podľa Bethlenfalvyho dôkazom toho, že lastovičky hniezdili po prvý raz, lebo podľa jeho skúseností, vždy je prvé znesené vajce v živote vtáka neoplozené. Uprostred júla sa znova dostalo do hniezda päť vajec, všetkých päť sa vyliahlo a všetkých päť šťastne opustilo hniezdo. Takže tento pár lastovičiek v prvom roku svojho hniezdenia vychoval deväť mladých lastovičiek. Na ďalší rok lastovičky znova obsadili svoje bývalé hniezdo a vychovali desať mláďat. V treťom roku samička znova zniesla desať vajec, ale pri druhej znáške našiel Bethlenfalvy pod hniezdom jednu mŕtvu lastovičku, takže vychovali dokopy deväť mláďat. Vo štvrtom roku prileteli trochu neskôr ako predošlé roky a Bethlenfalvy si všimol u nich znaky starnutia. Párili sa len v júni a do hniezda sa dostali len štyri vajcia, ktoré by sa aj boli vyliahli, ale jedno vajce vypadlo a rozbilo sa. Druhé pá-

renie sa v tom roku nekonalo a pravdepodobne to bol posledný rok lastovičieho páru, keďže na ďalší rok sa už nevrátili. Lastovičí pár žil teda štyri roky a dokopy vychoval tridsaťjeden mladých. A ako mohol vedieť, že to sa vracal stále ten istý pár naspäť, keď neboli označené? Lastovičky veru zo začiatku narobili v izbe neporiadok, keďže pošpinili takmer každý kus nábytku. Problém bol hlavne so samcom, ktorý rád sadal na parohy повеšané po stene. Bethlenfalvyho táto vec veru trochu štvála, tak sa rozhodol, že pozakrýva starými čapicami, klobúkmi a papierovými vreckami všetky také miesta, kam si neprial, aby si vtáčatá sadali. Vymedzené mali jedno parošie na stene, na ktoré si tak skoro zvykli, že o dva týždne si už nikam inam nesadali a tento zvyk opakovali po každý rok, čo sa vrátili. Na jeho prítomnosť si natoľko zvykli, že ich nikdy nerušila, nech robil čokoľvek. Naproti tomu, keď vošiel niekto iný, okamžite vyleteli cez okno von. Za tieto štyri roky mohol Bethlenfalvy presne pozorovať ich vlastnosti a získal presný obraz o ich veku, párení a schopnosti pamäte. Píše: „Takéto pozorovania nikdy nebudeme schopní robiť pri krúžkovaných vtákocho, pretože spoľahlivé závery môžeme vyvodiť jedine zo sledovania zdravých vtákov. Krúžkovaním môžeme zistiť len nasledovné: kde a kedy bol odchytený vták krúžkovaný. Ale na otázku o živote alebo fyziológii nám nikdy nemôže dať správnu odpoveď, preto nikdy nemôže mať vážnu vedeckú hodnotu. To tvrdenie, že by migrovanie vtákov ovplyvňovalo počasie, je mylné, pretože hlavnú rolu hrá vždy len získavanie potravy. Také vtáky, ktoré sa počas celého roka živia len muchami, ako napríklad lastovičky, sa vždy zdržiavajú tam, kde ich môžu nájsť. V lete sú u nás, v zime v Afrike a preto musia absolvovať túto dlhú cestu. Aj také vtáky, ktoré sa označujú za slabých letcov konajú takéto dlhé cesty. To Brehmove tvrdenie, podľa ktorého sa potápky a potápalice môžu dostať zo severného a východného mora cez Čierne more na severné africké pobrežia aj vodnou cestou, sú podľa novodobých ornitológov nepravdivé. Bethlenfalvy naproti tomu dáva Brehmovi za pravdu, lebo často pozoroval toho ktorého vtáka plávajúceho hore tokom na rieke Poprad a tiež dostal od niektorých prírodovedcov žijúcich popri rieke Váh správy, že tam vtedy plávajú po prúde. „Vtáky, ako tetřovovité sa na jar a v lete živia hlavne hmyzom, na jeseň bobuľami a v zime sťa bylinožravce púčikmi listnáčov a ihličnanov. Tieto nepatria ku sťahovavým a ani ich zmysel pre orientáciu nie je tak vyvinutý, ako u tých vtákocho, ktoré boli stvorené na absolvovanie veľkých ciest. Zmysel pre orientáciu, ako aj schopnosť pamäte majú psychologický podklad a každému tvorovi boli dané v takom rozsahu, aký si vyžadujú ich životné potreby. Dnešný kultúrny človek toto preto nevie pochopiť, lebo už od konca 11. storočia používa kompas a túto schopnosť už natoľko nepotrebuje, pričom u jaskynného človeka bola oveľa viac vyvinutá. Môžeme však vidieť, že aj u dnešného človeka sa zachovala určitá orientačná schopnosť podľa toho, v akom prostredí sa nachádza a ako danú schopnosť potrebuje využiť.“ Bethlenfalvy sám o sebe píše, že sa v mestách vyzná ťažko, lebo sa v nich otočil v živote len pár krát, zato v prírode nemá problém orientovať sa, či sa jedná o roviny a či hory, ba dokonca sa v prírode cíti ako doma aj

tam, kde ešte nikdy nechodil. „Mojím kompasom je cez deň slnko, v noci hviezdy, pri zatiahnutej oblohe zas prúdenie vzduchu a v uzavretom lese mach na kmeňoch stromov. Na domácich zvieratách tiež možno vidieť, že tie, ktoré ešte majú možnosť pohybovať sa vo voľnej prírode sa celkom dobre orientujú, no **tie, ktoré sú odsúdené na večné sedenie v klietkach majú tak malý orientačný zmysel**, ako mestský obyvateľ v lese.“

Kapitola Prírodný výber /Selectio naturalis/

„**Ľudia si často myslia, že sú najdôležitejšími tvormi v prírode. Obrovský omyl!** Oveľa dôležitejším tvorom od človeka je napríklad - dážďovka, ktorú vždy považovali za škodnú, lebo v záhradkách sa občas živí aj výhonkami, až kým Darwin roku 1881 v Londýne v diele: „The formation of vegetable mould through the action of worms“, neuvěřejnil nasledovné - Kde nie sú dážďovky, tam nemôže existovať ani žiadna vegetácia - (Darwin 1881). Budujú si chodbičky a kanáliky o priemere 4-7 mm. Chodbičky dážďoviek prevzdušňujú pôdu, napomáhajú rastu koreňov a predstavujú preferenčné cesty pre vodu.

Rozšírenosť, rozmnožovanie a pracovnú náplň každého živého tvora určujú veľmi prísne zákony prírody. Je postarané aj o to, aby epidémie vznikajúce v dôsledku premnoženia, nenarobili škody v spoločenstvách prírody. Hlavnou potravou krta sú dážďovky, preto nikdy nemôže byť škodný, keďže žije z prebytku týchto tiež dôležitých tvorov, a tým vykonáva veľmi dôležitú úlohu prirodzeného výberu, lebo vždy najľahšie uloví len tie, určené na vyradenie. Krtince sa nachádzajú všade, dokonca aj na úpäť hôr v nadmorskej výške 2 500 m.n.m., lebo svoju úlohu vyradovania musí vykonávať všade tam, kde sa nachádzajú dážďovky. Krt pracuje ako v lete, tak aj v zime. V zime spolu s dážďovkami pod zamrznutou pôdou, v lete pod vyššími vrstvami pôdy. V pôde pracujú miliardy a miliardy dážďoviek, časť z nich, ako nepotrebná vypadne z pracovného kruhu a tieto počas veľkých dažďov vyplavené na povrch sú skonzumované rôznymi vtákmi, cicavcami. Presne tak, ako vyplavia na povrch mŕtve ryby moria a rieky, tak sú počas silných dažďov vyplavené dážďovky určené na vyradenie. Ostanú tam na vzduchu a neschowajú sa už viac pod pôdu. Dážď ich z časti odplaví do potokov, kde slúžia ako potrava pre ryby, sčasti ich cicavce a vtáky ľahko pozbierajú z povrchu zeme. Po daždi môžeme na povrchu vidieť aj zdravé, aj na vyradenie vhodné jedince. Spoznáme ich podľa toho, že tie zdravé, keď sa ku nim blíži zviera alebo človek, schovávajú sa späť pod zem, kým tie zrelé na vyradenie ostanú bez pohybu na povrchu. **Príroda je otvorenou knihou pre každého, kto v nej vie čítať.** Môžeme v nej sledovať aj to, že aj také vtáky ako slukovité, ktoré sa živia takmer výlučne dážďovkami, veď aj ich zobák je na to stavaný, robia v prvom rade vyradovacie úlohu. Sluka predovšetkým pozbiera dážďovky z povrchu zeme a keď nazbiera také množstvo, že sa nakrmí, už nevyhrabáva spod zeme ďalšie.“ Bethlenfalvy našiel počas života veľa hniezd slúk a všetky jej hniezda boli v blízkosti močiarov, na vlhkých stanovištiach a v blízkosti potokov, „aby sa samička nemusela ďaleko vzdialiť od hniezda, keďže jej samec nepomáha pri výchove. Ale bola by hlúposť myslieť si,

že sluky sú škodné len preto, lebo sa živia dážďovkami. Ten, kto strávil noc v prírode, si mohol všimnúť, že aj rosa vyvábí spod zeme dážďovky a hlavne preto jež a piskor hľadajú potravu len v noci. Dážďovky sú obľúbenou potravou aj diviaka a jazveca. Počas dažďa pozbierajú o 99% viac dážďoviek zrelých na vyradenie, ako ktoré vyhrabú zo zeme. Keby dážďovky neboli veľmi dôležitými tvormi na tejto planéte, za ktoré ich správne označil Darwin, príroda by udržaniu ich druhu určite nevenovala toľkú pozornosť, lebo v dokonalej domácnosti prírody zohráva vyradovanie najdôležitejšiu úlohu.“

Po dážďovkách uvádza Bethlenfalvy v tomto kontexte ako ďalší príklad chrústa: „Môžeme sledovať, že ani vietor, ani človek nedokáže natoľko zatriasť korunou stromu, aby aspoň jeden-dva jedince neostali na strome. Vďaka za to silným háčikom na nohách, ktoré zabezpečujú udržanie ich druhu. Domácnosť prírody potrebuje aj chrústa, ale len malé percento z jeho množstva, ostatné sú určené ako potrava pre rôzne iné živočíchy - **medved', vlk, rys, divá mačka, líška, jazvec, kuna, tchor, lasica, diviak, jež, orly, sovy, sokoly, vodné vtáky. Pokiaľ človek nenaruší rovnováhu v prírode a nezačne hubiť tieto tvory, nemôže sa stať, že by chrúst spôsoboval škody.**“ Bethlenfalvy uvádza, že v tej dobe boli na zbieranie chrústov poverené školopovinné deti: „Vykonávali vlastne tú vyradovacie prácu, ktorú majú vykonať hore vymenované živočíchy, ktoré už človek začal hubiť. Deti však túto rovnováhu nikdy nenapravia. Zbieraním chrobákov si budujú skor odpor k prírode a týranie zvierat ako lásku. Nie nenávisť, ale **láska k prírode je dnes najviac potrebná!** Kto nevie prírodu, jej rastlinné a živočíšne organizmy mať rád a uctiť si ich, nebude mať nikdy skutočne rád a neuctí si naozaj ani ľudí. Keď sa namiesto bratskej lásky prehlbí závisť, nenávisť a pomstychtivosť, tak sú dni človeka na tejto planéte zrátané. Duchovné poklady sa nedajú zachrániť fyzickými prostriedkami. Všade v prírode, dokonca aj pri najbežvznamnejšom hmyze zohráva z hľadiska udržania druhu najvýznamnejšiu úlohu vyradovanie. Jedine pri druhu *Homo sapiens* je to naopak. **Tu jedince, ktoré sú prírodou vyvolené za najzdravšie, najsilnejšie, hynú vo vojnách, kým ľudia zrelí na vyradenie: postihnúť, chorí, slabí, hlúpi sú zachránení stále sa zdokonaľujúcim zdravotníctvom. Môže mať toto dobrý koniec?**“ Bethlenfalvy hovorí, že na túto otázku nemôže odpovedať lebo ľuďom nerozumie, môže totižto na prstoch jednej ruky spočítať svojich verných priateľov, ktorým rozumie. „Ale o to lepšie sa mi dajú pochopiť všetky zvieratá, lebo tie nikdy neklamú!“

Kapitola Svadobné hostiny v prírode

„Tak, ako sa rodičia starajú o dôstojnú hostinu mladých snúbencov, stará sa vo voľnej prírode o prikrytie svadobných stolov jej obyvateľstva. Ten, ktorého len žiadostivo tušia po ňom túžiace duše všetkých zemských tvorov. Párenie nastáva u všetkých druhov zvierat v takom období, keď zásluhou dostatočnej stravy dosahuje ich životný elán a telesná sila vrcholného bodu! V januári, najdrsnejšom zo všetkých mesiacov, nachádzajú vlky, podľa starej rímskej bájky vychovávateľa Romula a Rema, najhojnejší pokrm, lebo majú

možnosť dostať sa ľahkým spôsobom ku všetkým bylinožravcom, ktorých cieľavedomá príroda určila na vyradenie, najmä v záujme zachovania ich rodu. Kým trvajú v hĺbke starých ihličnatých lesov krvavé hodovania vlkov, ozývajú sa z vrcholov stromov akordy okridlených vtákov, ktoré nerešpektujú ticho zasnežených lesov - lebo veď krivonos slávi práve teraz svadbu, keď nájde v svrčinových šiškách najviac vitamínov.

Vo februári, v mesiaci zvyškov zimného výberu, keď skoré jarné lúče slnka vyludujú zázraky budiaceho sa nového života, vyvoláva zmena v zvieracom jedálom lístku pocity horúcej lásky v srdciach líšok a krkavcovitého vtáctva.

V marci dochádza k najväčším premenám v potrave zvierat, preto v tomto mesiaci má povinnosť zachovania rodu na starosti väčšina dvoj- a štvornožcov. Veľa druhov vtákov sa teraz začne páriť a zakladať si hniezda. Medzi najobľúbenejšie svadobné jedlá veвериčiek patria vranie a sojčie vajcia a Prozreteľnosť to zariadila tak preto, aby sa tieto vtáky príliš nemnožili a nestali sa potom škodnými. Podobná úloha pripadne aj kunám a v neomylné knihe prírody čítame, že doba ich párenia súvisí s výkonom spomenutej služby.

V hornatých krajinách ešte často sneží a po mnohé desaťročia v čerstvej pokrývke snehu pozorujeme vždy párne stopy kún.“ Bethlenfalvy sa presvedčil o tom a konštatoval vylúčiac všetky pochybnosti, že medveď, jazvec, rys, divá mačka, kuna, lasica, vydra atď. chodia v pároch len v čase párenia, preto Bethlenfalvy neuznáva „mienku knižných mudrcov, ktorí v uplynulých desaťročiach rozhlásili po svete svoj senzačný objav, že kuna nosí mladé po deväť mesiacov. Ich tvrdeniu uverím, keď dokážu, že môže klamať aj kniha prírody, prípadne že kuny patria do rodu jelenej zveriny, rožného dobytká alebo dokonca ľudí, ktorým ustáľila príroda deväť mesiacov na donosenie mladých!“

„V apríli sa mení jedálny lístok tetřovov. Kým sa cez celú zimu prebýjali pomocou rastlinnej potravy, hlavne klíčkov stromov, nejavil sa u nich nepokoj času tokania; ale len čo sa roztopí sneh a tetřovy prejdú na mäsitý pokrm, ktorý pozostáva najmä zo slimákov, pavúkov, chrobákov a hlíst, začne sa pohlavným pudom vyvolaná krásna hra tokania. Aj v jarabiciach, škovránkoch a väčšine spevavého vtáctva sa teraz ohlasuje láska, opäť predovšetkým v dôsledku dostatočného množstva potrebnej potravy.

V máji sa vracajú do rodného kraja neskoršie sa sťahujúce vtáky, lastovičky, niektoré drozdy, prepelice, chrišťať, atď. a ihneď začnú hniezdiť. Oneskorenie týchto vandrovníkov zapríčiňuje čisto iba strava. Aj pomerne málo známeho, hoci veľmi zaujímavého obyvateľa skalnatých veľkohorských končín, svišta, zobúdzaajú z letargických celozimných driemot kvapky roztavených snehov, ktoré presakujú do jeho podzemného zámku. Jeho svadobná hostina sa odbavuje na prvej hôľnej tráve čerstvo sa rozzelenaných pažítí.

V júni sa dostávajú k najbohatšej strave orol, sokol, jastrab a sova, preto nastáva u nich zároveň aj doba vyvážania mláďat. To isté platí, prirodzene o nespočetnom množstve rôznych iných vtákov. V júli prikrýva príroda svadobný stôl jedného z najmohutnejších predstaviteľov zvieracieho sveta: medveďa, ktorý je však, bohužiaľ, v dôsledku nezodpovedného hubenia, takmer všade už iba zriedka sa zjavujúcim hosťom. Teraz sa rodia a dozrievajú jahody, maliny, čučoriedky, huby a všade

rastie hojne rôznych dobrých bylín. Ale v tomto čase pociťuje medveď aj najväčšiu túžbu po mäsitej strave, preto ak sa mu nepodarí nájsť chorého kamzíka, jeleňa či srnu, zmocňuje sa na pasienkoch domáceho statku, lebo aj to si vyžaduje poriadok a zákon prírody.“ Počas svojich polstoročných pozorovaní Bethlenfalvy nachádzal medveďom zranené domáce zvieratá hlavne v júli, ale práve tak i medvedie dvojice sledoval iba v júli „a s týmto je možné stretnúť sa jedine len v čase párenia.

August je mesiacom srnčích párení. Tieto pripravujú pre poľovníka, vážne si všímajúceho života prírody, každoročne mnohé veľmi krásne a poučné chvíle, plné vždy nových, predtým aj starostlivému pozorovateľovi neznámych skutočností.“ V tom istom čase Bethlenfalvy pozoroval párenie jazveca, podľa neho tichého nočného pútnika našich tmavých lesov.

V septembri znejú medzi skalami a vrchmi, mohutné milostné hlasy kráľa našich lesov: jeleň dosiahol teraz najvyššieho stupňa svojej telesnej váhy a svojich parohov; o brieždení, keď sa na žltnúcom lístí ligoču milióny slzičiek srieňa, slávi svoj kráľovský sobáš.

V októbri bývalo svadobné obdobie kedysi najmohutnejšieho zvierata Európy - tura. Dnes dosahujú v tomto mesiaci maxima telesnej váhy daniel a sob, a preto sa aj pária.

Na slnkom vybozkávaných svahoch povyššie hladiny jesennej hmly, stretá sa počas novembra v prekrásnej hre lásky praobyvateľ strmých skalných oblastí: kamzík, lebo dozreté semená alpskej flóry, plné výživných látok a vitamínov, prispievajú k zvýšeniu jeho telesnej váhy a vybičovaniu jeho životnej vôle po najvyšší stupeň.

V decembri padajú na svadobný stôl diviakov dubové žalude a bukvice. V mesiaci Vianoc bol aj čas párenia kozorožcov (Obr. 10) krásnou umeleckou prácou v mohutnej prírodnej dielni.

Tito krásni predstavitelia alpskej fauny sa stiahli pred svojimi prenasledovateľmi do najvyšších polôh, kde je len biedna vegetácia na drobných fliačkoch zeme, priviatych sem vetrom v podobe prachových zrníek. Preto sa museli kozorožce každoročne spúšťať až dole do lesov, aby sa nasýtli a nazbierali sily k aktu zachovania rodu. Pokiaľ medveď, vlk a rys patrili aj k prirodzenému spoločenstvu alpskej zveriny, *Capra ibex* sa odvažovala zísť do teritórií oplývajúcej hojnosťou potravy iba v tom čase, keď medveď spal už zimný spánok a vlk i rys odišli, podľa vrodeneho zvyku, na púť za potravou. Takýmto spôsobom presunula príroda čas párenia u kozorožcov až na december, aby sa mláďatá nedostali na svet pred koncom teplejšieho mája! Vykoľnžením dravej zveriny sa stav vecí zmenil. Kozorožce sa odvažovali o dva-tri mesiace skoršie na dobrú spodnú pašu. Tým sa urýchlilo aj ich párenie a mláďatá prichádzali na svet dávno pred najvhodnejšou dobou. V marci, ba koncom februára sa rodiace mladé hynuli v dôsledku prísnej horskej zimy (Bethlenfalvy 1933)!“

Záverom ku kapitole: „Okolo potravy a lásky krúti sa všetko na tomto svete. Vedel to aj Shiller a vyjadril sa veľmi duchaplné: - Solange nicht den Lauf der Welt Philosophie zusammenhalt, Begewen das Getriebe Der Hunger und die Liebe. - “

Kapitola Osvieženie krvi

„Už pri svojich pravekých poľovačkách a ešte

viac, keď sa začal zaoberať chovom domácich zvierat, pozoroval človek, že v zvieracej ríši nedochádza nikdy k pokrvným zväzkom. Ale aj on sám vedel, že sa mu oveľa viac páči susedova dcéra ako vlastná sestra. Táto averzia sa zachovala u kultúrnych ľudí dodnes, ako jedno z mnohých nepísaných nariadení prírodných zákonov. Len v prípade degenerovaných jednotlivcov s chorobnými sklonmi môže vzniknúť pohlavná láska medzi súrodencami alebo rodičmi a deťmi. Už po tisícročia sa osvedčuje presné dodržiavanie prírodných zákonov. Keď ich chcel mudrlantský človek obísť dákym figľom, jeho pokusy končili vždy neúspešne. V odborných kruhoch chovateľov koní je dobre známy prípad frederikborského dánskeho žrebčínu, kde chceli udržať a rozvíjať chov snehobielych koní za pomoci interného dochovávania, t.j. pokrvného kríženia. Zakrátko sa však ukázalo, že z tohto chovu pochádzajúce kobyly sa stali neplodnými a boli oplodnené iba v tom prípade, keď ich zas spáril s cudzími žrebcami.

Všade, kde pri umelom chove domácej zveriny nevenovali patričnú pozornosť prírodným zákonom osvieženia krvi, dochádza k prípadom degenerácie. Kury Leghornky, ktorých chov je zameraný na vysokú produktivitu vajec, prestávajú kvokať. Také druhy kačíc, pri ktorých sa kladie hlavný dôraz na silné vykímenie, nie sú už schopné vysediť vajcia a tie treba podložiť pod kury alebo

zveriť na umelé liahne. Nevôľa ku kvokaniu je degeneračným znamením, ktoré skôr, či neskôr postihuje aj bažantov a rôzne iné vtáky, keď sa mudrlantstvo ľudí príliš stará do domácich poriadkov prírody.“ Mnohé druhy vtákov znesú dve vajcia. Tu Bethlenfalvy poznamenáva, že ako malý chlapec pozoroval vo svojom vtedajšom chove holubov a kanárikov, že v živote vtáka znesené prvé vajčko obyčajne nie je oplodnené, a preto sa z neho ani nevyliahne mláďa. Pri svojich neskorších pozorovaniach sa mohol o tomto presvedčiť u rôznych iných vtákov. V súvislosti s orlami píše: „Orol skalný máva dvoje vajec, ale vyliahne sa zvyčajne iba jedno. Nehniezdi každoročne a v hniezde je vždy len jediné mláďa. Každý orol drží v hniezdení jedno i viacročnú pauzu a prvé vajce zase nebýva oplodnené. Toto opatrenie prírody smeruje práve k osvieženiu krvi. Mladé odletujú zvlášť a skoršie ako staré, ktoré potom spolu trávajú zimu a spolu sa vracajú k svojim starým hniezdam, kým mladá generácia sa pomieša, aby dochádzalo k páreniu medzi jedincami z celkom cudzích hniezd.“ Bethlenfalvy ďalej píše: „Sú aj také druhy, pri ktorých sa zvlášť sťahujú samce a zvlášť samičky. Také sú napríklad pinky lesné, ktoré nazval Linné už v 18. storočí *Fringilla coelebs*. Často vidíme u vtákov, ale aj cicavcov, že samce vytvárajú zvláštne spoločenstvá a samice trávajú tiež väčšinu roka celkom oddelene. Tento jav sa via-

Obr. 10. Kozorožec v javorinskej oblasti.

že najmä k takým druhom, ktoré nepodnikajú väčšie vandrovačky. V najlepšom veku sa nachádzajúce jelene, kamzičky, srnce, kance atď., žijú životom pravých pustiníkov; len túžba po láske ich ženie pred časom párenia na väčšie vandrovačky, aby si našli také spoločnice, ktoré s nimi zaručene nie sú pokrvne príbuzné. Každý pozorný majiteľ poľovných revírov stretá v tomto období vo svojich lesoch neznáme jelene, ktoré tu nebolo nikdy predtým vidieť. 8. decembra 1919 bol pri pohone vo Vysokých Tatrách, už tesne pod kosodrevinou, zastrelený mohutný, veľmi tučný diviak, ktorý sem tiež len privandroval. Keď som ho rozpitval, našiel som v jeho žalúdku nestrávené žalude a z tohto nálezu možno bezpečne ustátiť, že diviak vykonal cez noc asi 25 km cesty z najbližšieho dubového lesa. V čase novembrového párenia prekonávajú kamzičie capy stovky kilometrov. Tým nedochádza v kamzičom stave Vysokých Tatier k žiadnym degeneráciám. Toto najrozumnejšie možné opatrenie prírody na poli osvieženia krvi má za následok, že medzi zverinou a vtáctvom, žijúcim vo voľnej prírode, nachádzame iba zdravé kusy. V prípade domácej zveriny, kde sa do osvieženia krvi mieša časťto sa mýliaci človek, nemožno hovoriť o takomto dokonalom riešení a takéto riešenie je tu aj celkom vylúčené. Najsmutnejší obraz poskytuje samo človečenstvo. Všimajte si ľudí na uliciach; vidíte tu vysokých i nízkych, tučných i chudých, hluchých a slepých, krivých a hrbatých, postihnutých rôznymi telesnými i duševnými bôľmi. Prečo nevidíme takýchto jednotlivcov medzi bocianmi, lastovičkami, divými husami a medzi žiadnou inou zverou? Lebo voľná príroda dbá o každého tvora osviežením krvi a vyradením nezdravých exemplárov tak ideálne, že zoológ môže na každom kroku natrafiť na nové zázraky pri študovaní sveta všetkých možných živočíchov.

Pudové jednanie nie je len vlastnosťou zvierat, ale aj človeka. A vidíme, že aj ľudské impulzívne činy mávajú oveľa dôležitejšie výsledky, než také činy, ktoré nie sú riadené predovšetkým pudom. Sú obchodníci, ktorých sprevádza šťastie na každom ich kroku. Títo totiž pudovo vycítia, kedy a kde majú nákupiť materiál a ako ho majú dobre odpredať. Sú poľnohospodári, ktorí impulzívne cítia, kedy majú skosiť svoje lúky, aby im dažde neskazili seno. Sú mnohí, ktorí si pudovo veľmi správne zvolia životného druhu, ale tiež mnohí nepocítia impulzívny hlas a vrhnú sa do nešťastných zväzkov. Obvykle hlas prírody cítia so zvieratami sa zaoberajúci, hlavne starší ľudia, ktorého psa sa radno obávať a ktorého sa nie je treba strániť. Podobné pudové vlastnosti majú aj všetky druhy zvierat, ba u väčšiny z nich sú oveľa jemnejšie a lepšie vyvinuté ako u človeka. Raz v júli za jasného skorého rána, vynoril sa nečakane predomnou zdatný starý srnec s krásnym parožíom. Ale prv, ako by som mohol zvesiť pušku z pleca, zmizol mi pred očí. Ozvala sa vo mne vtedy poľovnícka vášeň a neprestajne šepkala: musím sa ho zmocniť, toho cudzieho, nezvyklým parožíom zdobeného srnca, ktorý sa predtým nikdy neukázal v mojom revíri. Chodil som za ním ráno, na poľudnie, večer a snažil som sa uplatniť všetky poľovnícke vedomosti. Často som zazrel tú novú ozdobu svojich revírov, ale na dostrel sa mi milý srnec nijak nedostával. Uvažujúc nad márnosťou svojich pokusov, dopel som nakoniec k tomu presvedčeniu, že toto zviera, je veru o moc rozumnejšie, ako som ja sám!

Tohto srnca zastreliť by bolo bývalo ozaj neľútostnou vraždou, lebo keby som sa k nemu blížil s bratsky dobrou snahou, môžem sa od neho mnohému naučiť; veď život dokazuje, že sa máme učiť vždy od múdrejšieho, či chodí po dvoch, či po štyroch nohách. Aby som znova nepodľahol vášni, odložil som pušku a pokračoval v potulkách po lese, vyzbrojený iba orechovou paličkou a triéderom. Sotva som uveril vlastným očiam a mal som na mysli tisíc rôznych povier: lebo ten samý srnec, ktorý mi vždy zmizol bez akejkolvek stopy, keď som ho stopoval s nebezpečnou zbraňou, neprejavil teraz nijaké znaky strachu! Toto je to čosi, čo kníži mudrci nikdy nepochopia a zväčša odstavujú slovíčkom -náhoda- „Cez celý týždeň som pozorne sledoval svojho krásneho srnca. Videl som ho každý deň, ako energicky prenasledoval a vyhánal všetkých svojich sokov z mladiny, nad ktorou sa zmocnil diktátorskou vládou. Odstránil mladých i starých, všetkých, ktorí by s tam žijúcimi srnami mohli byť v krvnom príbuzenstve. Horúčkovitá činnosť tohto srnca, ktorá predchádzala vlastnému páreniu, jasne hovorila, že mi ho poslala do malého revíru sama Prozreteľnosť k osvieženiu krvi.“ Bethlenfalvy sám a mnohí kolegovia - poľovníci, ktorí skúmajú biológiu zvierat, poznajú veľa podobných príkladov. Ako sám uvádza, civilizácia čiastočne otupila a niekde až vyničila v kultúrnom človeku zmysel pre chápanie impulzívnych činov. V prírode sa s nimi však kedykoľvek a kedykoľvek môžeme stretnúť, pravda, iba vtedy, keď sme sa naučili a nezabudli čítať z otvorenej knihy Prírody. **„Kto číta so srdcom, plným vznešeného citu a vyžarujúcim pravú bratskú lásku k prírode, si môže vyslabikovať, že dokonca aj kvety majú svoje duše! Jestvovanie duše prestáva len tam, kde nieto života.“**

Kapitola Psychologické pozorovania

„V minulom storočí rozdelili prírodovedcov dve odlišné tvrdenia na dva brehy a tým sa pozorovania fyziológie a psychológie zvierat dostali na mýtvy bod. Alfred Brehm bol zástancom teórie, že živočíchom chýba už len dar reči k tomu, aby ich psychologické schopnosti mohli byť prirovnávané úrovni človeka. Bernhárt Altum ako bývalý teológ s prílišným náboženským postavením, zastával názor, že zviera je len tvor žijúci bez duše. Väčšina zoológov a ornitológov sa po týchto rozporuplných vyhláseniach rozhodlo vybrať zlatou strednou cestou. Odporúčali vtedy na rozuzlenie rozporu medzi Brehmom a Altumom, aby boli z hniezda vybraté mláďatá vtákov a mláďatá cicavcov pár dní po narodení vychované človekom, aby si od malička zvykali na ľudskú prítomnosť. Predpokladali, že takto lepšie prejavia svoje telesné a duševné vlastnosti a city. Takýchto pokusov prebehlo nespočetné množstvo, ale nik sa nemohol ani len priblížiť k nejakému výsledku z toho dôvodu, že zdomácnené, krúžkované, alebo v klietke vychované vtáča a tiež aj cicavce, o ktoré sa nestará Matka Príroda, ale už sám človek, sú úplne nevhodné na takéto pozorovania. Altum mal pravdu vtedy, že živočích je len tvor bez duše, keď bral do úvahy koňa, ktorý slúži ako ťažný kôň, psa, ktorý je držaný na reťazi, sliepku, ktorá je chovaná na produkciu vajec alebo kravu, ktorá je chovaná na umelej potrave pre vysokú produkciu mlie-

ka. Tieto otrocké tvory človeka sú už skutočne bezduché a stanú sa ním všetky aj zvieratá okrem domácich zvierat, ktoré v dôsledku ľudského pôsobenia stratia všetky svoje prirodzené, zdedené vlastnosti. Doslovne nemôže veda urobiť nič tam, kde ide o duševné vlastnosti. Tie vzácne pozorovania, ktoré sú aj v napísanej podobe, mohli urobiť jedine vášniví milovníci prírody a zvierat, ktorí pozorovali prírodu a jej tvory s otvoreným srdcom.“ Bethlenfalvy uvádza niekoľko príkladov zo svojich vlastných pozorovaní, ktorými sa prikláňa jednoznačne a oduševnene tvrdeniam Alfreda Brehma, totižto, že „zvieratá veru dušu majú.“

„Čerstvo pooranú pôdu obklopia vrany, keďže sa im ukáže spod zeme vyhrabaná ich obľúbená potrava: dážďovky, slimáky, húsenice, chrobáky a niekedy aj hlodavce. Vrany nejavia žiadne známky bojzlivosti a približia sa aj na pár krokov ku orúcemu poľnohospodárovi, keď sa necítia byť ohrozené. Ihneď však spoznajú, keď s nimi človek nemá poctivý zámer a zvlášť sú citlivé na zahliadnutie strelnej zbrane.“ Bethlenfalvy robil často pokusy na poli: sprvu chodil orať bez pušky a keď si naňho vrany zvykli a už neprejavili žiadne známky bojzlivosti, vybral svoju pušku a prehodil si ju cez plece. Mladé vrany, ktoré ešte nepoznali nebezpečenstvo pušky, by možno aj pokračovali ďalej v zbieraní potravy, lenže práve na toto sú tu staré a skúsené jedinice vrán, ktoré ihneď upozornia hlasovým prejavom na nebezpečenstvo a stačí, keď jediná vrana vydá varovný signál a okamžite sa všetky rozpíchnu do vzdialenosti bezpečnej a nakoniec úplne opustia pole. „A to ani nemusí zaznieť žiaden výstrel! Každá vrana, ktorá spozná zbraň zo skúsenosti, upozorní stovky ďalších na nebezpečenstvo a tie ihneď počúvnu, lebo zvieratá nikdy neklamú a nikdy sa nepodvedú navzájom. Svedomitý pozorovateľ si uvedomí, že dokonalú spoluprácu zvieracieho rozumu a inštinktu dopĺňajú intelektuálne schopnosti. Na zemiakové polia vychodil po nociach jeden starý diviak. Až vtedy sa začal venovať svojej potravě, keď už bola taká tmavá noc, že poľovník naňho nemohol v žiadnom prípade namieriť. Pri svite mesiaca, keď by sa dal zamerať sa nikdy neukázal. Čakával som ho celé noci na posede, no bezvýsledne. Skoro ráno však, keď som sa išiel prejsť bez pušky, zazrel som blížiac sa ku zemiakovým poliam starého diviaka, ako si veselo hoduje uprostred poľa. Ani sa nepohol, aj keď som sa ku nemu približoval, hoci na mňa párkrát uprel nahnevaný pohľad. Bolo to práve preto, lebo som u seba nemal zbraň. Starý skúsený diviak vedel, že mu nemôžem ublížiť. Keď som sa však vrátil po svoju zbraň do poľovníckeho domčeka, kde som strávil noc, diviak okamžite utiekol, keď ma zazrel ako sa blížim so zbraňou ešte len na okraji poľa.

Toho času poľovnícky revír v susednej dedine na severnom svahu hrebeňa spravoval mladý, vášnivý a korektný poľovník. Na konci leta mu hlásili deti pastierov, že na otvorenej pasienke vychodia srnce s bohatým parožíom, často sa primiešajú medzi stádo a s nimi sa pasú alebo nečujne sledujú deti a ich hry. Často sa rok za rokom chodil prizeráť týmto nádherným srncom, no nikdy ani jedného nezastrelil, keďže akonáhle ho uvideli so zbraňou, cítili sa ohrozené a okamžite sa rozutekali, pričom ani deti, ani gazdov a ani drevorubačov bez zbrane

nikdy nevzali do pozornosti. V Karpatoch, kde divá zver ešte nestratila svoju prirodzenú divosť, z roka na rok počúť z hlásení neozbrojených pastierov, drevorubačov, turistov a gazdov, že sa mohli ku tejto divovej zveri priblížiť na pár krokov a tak ich pozorovať a oni neprejavili ani známku bojzlivosti. Ozbrojený človek ich však stretne len ojedinele, alebo vôbec.“

Karpatskí poľovníci mali rovnaké skúsenosti. István Vidor, starý dobrý priateľ Bethlenfalvyho, s ktorým presedel veľa nocí pod holým nebom pri dohárajúcom ohniku a predebatoval veľa rozporuplných otázok povedal: „Na základe svojich skúseností som presvedčený o tom, že duševne zdravý človek vyťuší, karpatská zver zase vycíti bezprostredné nebezpečenstvo, ako aj zmenu počasia. Že ktorý orgán vyžaruje v žijúcom tele túto schopnosť, alebo pochopí toto uvedomenie, to neviem. Ale je možné, že naši vnuci už budú poznať odpoveď aj na túto otázku.“

Bethlenfalvy k tomu píše: „Tí, ktorí sa psychológiou zvierat nezaoberali vážne a nemali sa ani možnosť stretnúť priamo v prírode s divočinou, tí s chýbajúcimi skúsenosťami označujú tento jav veľmi nevhodnými slovami/vysvetleniami: náhoda, poľovnícke povery, smola, klamstvo... Ale pre tých, ktorí sa veľa pohybovali v stále sa meniacich scenériách prírody, videli veľa, získali veľa skúseností, veľa rozmýšľali, pre tých platia slová Lászla Wagnera, poľovníka a starého priateľa: - Darma tvoj pes naháňa za tebou divú zver a ty darma utekáš za ňou, ak nie je určená pre teba, nikdy ju nezastrelíš, lebo ako človek má anjela strážneho, zvierá má strážneho patróna. - Aj ďalší tatranskí poľovníci mohli s týmito slovami len súhlasiť, lebo každému z nich sa už stalo, že korisť, ktorá bola pre nich už istá, zachránil jej strážny patrón.“ V súvislosti so strážnym patrónom Bethlenfalvy opisuje príhodu s ďalším diviakom (Obr. 11), ktorý zabľúdl do jeho poľovníckeho revíru z neznámeho miesta. Bol to ostrážitý starý jedinec, ktorý na ovsené pole zavítal, iba keď nebol na dohľad žiaden človek, alebo keď ho tma noci urobila neviditeľným. Keďže tento diviak vždy zacítil prítomnosť poľovníka na štyri metre vysokom poľovníckom posede, Bethlenfalvy si postavil v ihličnanoch 9 - 10 m vysoký nový posed pre seba. Obsadil svoje vyvýšené miesto ešte za svetla. Za svitu mesiaca, keďže nepocítil prítomnosť poľovníka, vyšiel diviak znova na ovsené pole a spokojne sa pásol. Bethlenfalvy si ho zameral a bol si istý, že „z takejto vzdialenosti by trafil aj škatuľku od zápaličiek,“ namieril na srdce a vystrelil. V tom sa diviak otočil a rýchlym skokom utiekol do lesa. Bethlenfalvy starostlivo preštudoval zem natrhnutú guľkou a skonštatoval, že guľka preletela medzi hruďou a prednými nohami diviaka. Keďže nemohol uveriť svojej smole, vyliezol naspäť na svoje vyhlídkové miesto a pokúšal sa zamieriť a trafiť guľkou do vopred pripraveného háčku papiera - presne na mieste, kde predtým stál diviak v momente výstrelu. Zistil, že hoci bolo takmer úplné bezvetrie, vrcholce stromov, na ktorých sa nachádzal, sa predsa len hýbali - keď zaostřil ďalekohľadom biely terč tam raz bol a raz nie. Pri bielom papieri na zelenej trávě toto mohol skonštatovať, no pri sivom kancovi, ktorý splýval s prostredím, si to nevšimol. Prišiel na to, že z tejto výšky nemôže trafiť ani takéto veľké zviera, keďže aj slabý vánok mu dokáže zachrániť život - čo

pripisuje zásluhy strážneho patróna tohto zvierata. Bethlenfalvy to však nevrátil a počkal, až kým sa diviak po pár dňoch nevrátil. Stál od neho asi 50 metrov, ale jeho prítomnosť akokeby vôbec nevnímal a pritom mal pri sebe svoju zbraň, „s ktorou by z takejto vzdialenosti trafil aj vrabca.“ Pokojne a presne zamieril na čelo diviaka a vystrelil. Znova pochybil. Diviak zmizol v lese. Bethlenfalvy nepochopil, čo sa mohlo stať. Ako tak kráčal domov, spomenul si, že keď sa vybral do lesa, pošmykol sa na moste vedúcom cez malý lesný potôčik, a pritom si pušku buchol o zábradlie mostíka. Hneď na druhý deň pokusnými výstrelmi zistil, že pri vzdialenosti 50 metrov sa jeho puška mylí o 50 cm. Napadlo ho vtedy, že tentoraz tohto diviaka zachránil jeho patrón Bethlenfalvyho pošmyknutím. Píše: „Vo voľnej prírode môžeme teda skonštatovať spoluprácu inštinktu, rozumu a duše, ale len v tom prípade, keď dokážeme pochopiť, že **v prírode je všetko postavené na dokonalosti.**“

Kapitola Rovnováha v prírode

„Prísne, neustále fungujúce prírodné zákony udržiavajú po tisícročia ten poriadok, ktorý zabezpečuje prežitie fauny a flóry na celej našej zemeguli. Avšak, ľudská sebeckosť a krátkozrakosť spôsobila celosvetovo obrovské pustošenia aj v tomto smere a dnes už účinkom deštruktívneho účinku ľudskej civilizácie, môžeme nájsť stále menej a menej takých miest, kde by bolo možné prírodovedecky pozorovať tie, v pravekej prírode ukryté pravdy a účelnosti, ktoré stvorila nad nami stojaca dokonalejšia sila.“ Bethlenfalvy píše, že Brehm pripomenul v jednej svojej prednáške: „Vyzerá nevysvetliteľne, že napriek obrovskej škodlivosti vlkov, predsa len najväčšie a najzdravšie

jelene a srny obývajú práve tie oblasti Karpát, kde sa neustále zdržujú aj vlky!“ Bethlenfalvy pri jeho zoologických pozorovaniach hľadal na túto otázku odpoveď celý život a mohol povedať, že našiel oveľa viac, ako mohol na začiatku dúfať. Prišiel totižto na to, že **„najväčšia a najhlúpejšia chyba prírodovedeckej a poľovníckej literatúry je, keď hovoria o potrebe hubenia predátorov.** Každý živý tvor je len jednotlivou súčasťou vznešenej stavby veľkej Prírody, lebo každý má svoje poslanie a funkcie. - Snáď aj blcha? - Spýtal sa ma pred desiatimi rokmi jeden môj poslucháč na prednáške v bratislavskom spolku ochrancov zvierat. - Veru aj blcha a ešte okrem nej oveľa menšie a voľným okom neviditeľné baktérie - znela moja odpoveď. Stalo sa, že v javorinskej obore sa najväčšie európske cicavce - zubry (Obr. 12) nakazili blchou. Na odporúčanie zverolekára sa podarilo jednu časť odchytíť a pomocou mastičiek ich zbaviť parazitov. No časť z nich ostala bez ošetrovania. A čo sa stalo? Tie neošetrené sa pri plznutí zbavili blch a boli na sto percent zdravé, avšak ošetrené ochoreli a zahynuli. Z tohto vidíme, že zverolekárske ošetrovanie je oprávnené jedine pri domácich zvieratách, vo voľnej prírode lieči sama príroda a nevyliciteľne sama vyradí. Toto vyradovanie je jedným z najzaujímavejších úkazov prírody, v odbornej literatúre je vyzdvihované menej.

Na každom kúsku našej zemegule sa fauna skladá z mäso- a bylinožravcov. Nenachádza sa na svete žiaden, ani len malinký priestor, kde by sa vyskytovali len bylino- alebo len mäsožravce, lebo boli jeden pre druhého stvorené pre vzájomné udržanie sa. **Označovanie bylinožravcov za užitočné a mäsožravcov za škodné zvery v odbor-**

Obr. 11. Diviaky v archíve Bethlenfalvyho

nej literatúre, je kardinálna chyba. Kuna alebo tchor síce môže spôsobiť škodu v ľudských kurinoh, avšak vo voľnej prírode nikdy nie sú škodné. **Kto nepozná rozdiel medzi kurinom a voľnou prírodou, nikdy nepochopí tento rozdiel.** Odborná literatúra minulého storočia prízvukovala potrebu hubenia divej dravej zveri. V posledných desaťročiach sa zaplnili hlavne nemecké poľovnícke správy sťažnosťami o vyhynutí jariabka hôrneho. Viacerí považovali za nepochopiteľné, prečo vyhynul tam, kde boli pre jeho prežitie najvhodnejšie podmienky, hovorujúce rastlinstvo, potrava, miesto na úkryt a hniezdenie, ktoré sa nezmenili. Napriek tomu, že boli vyhubené všetky divé dravce - lišky, kuny, divé mačky, tchory a lasice, sa predsa nepodarilo podporiť ďalšie rozmnožovanie jariabka hôrneho, ba dokonca sa muselo pripustiť, že práve v najviac udržiavaných oblastiach vyhynuli. Príčinou vymiznutia jariabka hôrneho je jedine hubenie divej zveri, lebo **tam, kde sú vyhubené mäsožravce, tam vyhynú aj bylinožravce**, keďže mäsožravce vykonávajú tú vyraďovaciu úlohu, ktorej je vo voľnej prírode neustále potreba a je nenahraditeľná žiadnou ľudskou činnosťou, pretože boli stvorené na udržanie rovnováhy v prírode. **V divej prírode je všetko najpresnejšie regulované**, ba dokonca je postarané aj o to, aby sa mäsožravce, ktoré konajú vyraďovanie nepremnožili, aby ich bolo len presne toľko, koľko ich je potrebných. Tento proces pozorujeme najlepšie azda pri divých

mačkách. Starý kocúr sa totižto sám stará o to, aby sa jeho druh príliš nepremnožil, nakoľko zožerie svoje vlastné mláďatá, ak ich nájde. Ak sa mu na ne nepodarí naraziť, zožerie ich lasica. Ale aby sa ani lasica nepremnožila, múdrosť prírody ustanovila tak, aby bola lasička obľúbenou potravou divej mačky.“ Bethlenfalvy uvádza, že v tých časoch nenašiel v žiadnej odbornej literatúre to, že divá mačka sa živí nielen myšozravou lasicou, ale aj hranostajom, tchorom, kunou lesnou a kunou skalnou. Týmto mačky dive zabraňujú premnoženiu nielen vlastného druhu, ale aj vymenovaných mäsožravcov, ako aj veвериčiek a sojok, „ktorých premnoženie v božej prírode je tiež nevitané.“ Bethlenfalvy našiel v odbornej literatúre aj nesprávne údaje o rysovi, „ktoré sú od pravdy ďaleko. Tí, ktorí písali o tom, že rys číha na svoju obeť zo stromu, neživí sa mýtvolami, myši, slimáky a chrobáky neje, pravdepodobne svoje biologické pozorovania robili len na vypchatých jedincoch v múzeách. Počas prvej svetovej vojny som viedol rozhovor s dvoma dôstojníkmi, ktorí boli vášnivými poľovníkmi. Veľa slov padlo vtedy o životnom spôsobe rysa a spomenuli aj tie pochabosti, ktoré sú napísané v odbornej literatúre. Povedali mi o tom, že u nich sa nikdy nestalo, že by rys vyliezol na strom, dokonca ani zranený rys nevyliezol pred kopovom na strom, ale bránil sa vždy na zemi, najlepšie otočený zadkom ku kmeňu stromu. Spomenuli aj to, že v ich žalúdkoch našli myši, žaby, slimáky a aj chrobáky.“

Obr. 12. Zubor v javorinskej oblasti na fotkách Bethlenfalvyho.

Obr. 13. Vydra na fotke Bethlenfalvyho

Bethlenfalvy rozpráva ďalšiu príhodu, ako jeho syn László v roku 1942, na otvorených poliach pod Tatrami, viac kilometrov vzdialených od všetkých lesov, zastrelil samicu rysa. V jeho žalúdku našiel 35 myši a okrem toho nič iného. Od profesionálnych poľovníkov lordstiev Hohenlohe a Coburga, ktorí polstoročie lovíli rysy sa dozvedel, že väčšinu z nich získali práve pomocou zdochlín. Týmito konkrétnymi dôkazmi vyvracia „všetky pochabosti napísané v odborných literatúrach.“ O tejto otázke mal Bethlenfalvy viacero debát doma i v zahraničí, nakoniec však bola uznaná pravdivosť jeho tvrdení. K vydre píše: „Vydra stojí tiež za povšimnutie, lebo ani o nej nečítame v odborných knihách nič okrem toho, že je škodná, a preto ju treba hubiť kvôli udržaniu počtosti rýb. Kvôli drahej kožušine a tučnej sume za jej hubenie na niektorých miestach úplne vyhynula. Na týchto miestach však došlo k ochoreniu rýb, ktoré zarmucovalo rybárov.“ Vtedy Bethlenfalvy uznal za vhodné, aby zverejnil svoje skúsenosti, ako aj z týchto skúseností vyplývajúce názory. Keď mu na túto tému vyšiel článok v časopise, veľa vtedajších čitateľov rozhorčene vyčítalo vydavateľovi, že ako mohol uverejniť takú pochabosť. Dokonca učiteľ prírodopisu na gymnáziu v Grazi mu v liste odporučal, aby čo najskôr vyhľadal psychiatrickú liečebňu, kým nie je neskoro. „Takto vyzerali biologické znalosti ľudí na začiatku dvadsiateho storočia. Hubenie vydry (Obr. 13) je veľmi dlhotrvajúce. Podľa písomnosti už v rokoch 1502 a 1504 zákony stanovovali povinné hubenie vydry. Kým sa nezačali používať vhodné železné pasce, lovíli sa hlavne cvičenými silnými psami.“ Bethlenfalvy uviedol viacero príkladov neľudského lovenia a hubenia týchto tvorov a neustále sa snažil dokázať ich užitočnosť. Kvôli takému hubeniu sa často dostal ku uhynutým vydram, vďaka ktorým spoznal ich skutočnú biológiu: „Na čerstvom snehu v nádhernej knihe Prírody pozorne čítajúc, získame čistý obraz o migrovaní vydry. V jednom potoku sa nikdy neotočili naspäť, ale

cez les po suchej zemi prešli 5 až 10 kilometrov do iného potoka. To, prečo takto migrujú, sa mi podarilo zistiť, keď som jej na jeseň v čase trenia pstruha našiel na kožušine ikry. **Vydra je nevyhnutnou súčasťou našich zarybnených vód.**

Tam, kde vyhubia vydry, začnú hynúť aj ryby, ako už na mnohých miestach ukázalo rozšírenie chorôb rýb po vykynození vydry. Lenže tam, kde vydra dodnes žije, tam je aj teraz dostatok rýb a ochorenie rýb je neznáme. Počas zimy sa živia hlavne žabami, zriedkavo im nájdeme v žalúdku rybu, ale ani v lete sa neživí výlučne rybami, lebo zje všetky zdochliny a zvyšky mäsa, ktoré sa dostanú z dediny do potoka. Tým v prvom rade vykonáva zdravotnú čistiacu prácu vo vode. Ďalšou dôležitou úlohou je osvieženie krvi rýb, ktoré vykonáva prenášaním ikier v kožuchu počas migrácií.“

Vlk je ďalším mäsožravcom, ktorého Bethlenfalvy nemôže nespomenúť a ktorého sa mu ako jednému z mála znalcov prírody darilo pozorovať vo voľnej prírode na vlastné oči. „Vlk je náš vzácny mäsožravec, ktorého misia daná od prírody v Strednej Európe takmer úplne zanikla, odkedy pralesy padli za obeť ľudskej civilizácii.“ Za jedinou literatúru, ktorá stojí za povšimnutie, keďže obsahuje skutočné údaje, ktorými prezentuje skutočný spôsob života vlka, jeho zvyky a činnosti, uvádza Bethlenfalvy monografiu o vlkovi od Jurána Vidora (Vidor 1966). Píše: „Z tohto diela vyplýva, že vlk, ako všetky mäsožravce, vyberá predovšetkým z jeleňov a sŕn. Zdravého jeleňa sa neodváži napadnúť, lebo vie, že zdravý mocný jeleň by ho v boji porazil. A zdravý srnec citlivým čuchom už zďaleka zacíti prítomnosť vlka a včas utečie z miesta. Vlk napadne v hlade skôr domáce zviera, keďže tie domestikáciou stratili svoju schopnosť brániť sa. Preto napadne radšej vola na pasienku, ako akékoľvek zdravé zviera vo voľnej prírode. Keby nezasiahol človek, vlk mohol naďalej žiť v lesoch s ostatnými mäso- a bylinožravcami, jeho škody spôsobené na domácich zvieratách však spôsobili, že naďalej nie je žiadúci.“

Na Dolnej zemi ešte aj v minulom storočí obýval trstinový vlk - *Canis lupus minor*. (Podľa súčasných vedeckých zdrojov sa vedecká komunita a široká verejnosť domnievajú, že tzv. „trstinový vlk“ (*Canis Lupus minor*) kedysi obývajúcí „Dolnú zem“, je vlastne šakal zlatý (*Canis aureus*). Za čias Bethlenfalvyho to nebolo inak, viedli sa búrlivé diskusie o tom či trstinový vlk nie je len výplod fantázie a či v skutočnosti nejde o šakala zlatého. Bethlenfalvy sa snažil dokázať existenciu trstinového vlka. - pozn. autorky).

Bethlenfalvy opisuje trstinového vlka ako o niečo menšieho, ale okrem sfarbenia sa nedalo na nich rozoznať iný rozpoznávací znak. Opisuje ako v roku 1898 (18-ročný) v oblasti Tokaja, v močariskách pri rieke Takta zahliadol z posedu tohto trstinového vlka prvý a posledný raz v živote. Inštinktívne si ho veľmi dobre zapamätal a tiež aj všetky jeho vlčie znaky. O tomto tajomnom trstinovom vlkovi a jeho vlastnostiach sa rozprával sa s viacerými dolnozemianskymi poľovníkmi. Dokonca mu aj otec v detstve rozprával mnoho o tomto vlkovi, ktorého sa často so svojimi priateľmi poľovníkmi snažili uloviť poľovníckymi chrtmi, ale „veru nikdy sa to ani jednému z nich nepodarilo“. Podľa slov Ernestovho otca to bolo preto, lebo trstinový vlk je veľmi bdely a opatrný tvor, ktorý vždy prv dosiahol hustotu trstín alebo hájov, kde už bol v bezpečí, ako by ho chrty dostihli.

Počas prvej svetovej vojny (Obr. 14) bolo v Bethlenfalvyho povstaleckej skupine viac okolo 40-ročných, teda už životne skúsených vážnych gazdov, poľovníkov, rybárov z rôznych oblastí močiarov a z povodí riek.

Počas dlhých večerov sa pri dohárajúcom ohni často rozprávali o svojich zanechaných domovoch, o faune v ich kraji. Každý z nich mal zaujímavé pozorovania, skúsenosti a poznatky a tak sa Bethlenfalvy od nich mnohému naučil. Niektorí z nich ešte v mladom veku videli na vlastné oči trstinového vlka no väčšina počula o ňom len z rozprávania starého otca a otca. Od nich sa dozvedel, že v žalúdku komondormi (ovčiarske plemeno psa) usmrteného trstinového vlka sa našli iba pozostatky mŕtvych rýb. Keďže trstinového vlka volali aj lúčny vlk, alebo číkový vlk, domyslel si, že toto pomenovanie pochádza z číka európskeho. Od dobrých znalcov rákosí a trstín sa pypytoval, či počuli niekedy počas párenia zavýjanie alebo štekание tohto vlka. Odpoveď bola, nie, „nie je to tak hlúpe zviera, aby sa zvukom prezradilo. Nikdy.“ Bethlenfalvy nikde nepočul o tom, že by niekto počul zavýjať vlka trstinového. A to je jeden z dôvodov, prečo nikdy neoveril „rozprávku oficiálnych zoológov, že vlk trstinový nikdy ani neexistoval, lebo vlk trstinový, ktorého tak prezývali ľudovo, nie je nič iné ako šakal zlatý. Tam, kde sa nachádzajú šakaly, upozorňujú na seba po nociach neustálym zavýjaním a chodením vo svorkách, a toto vlky trstinové nikdy nerobia. Ale vrátiac sa späť ku článku, zo štyroch druhov na našom území žijúcich číkov bol najpočetnejší čík európsky. Múdrost Prírody ho ustanovila za hlavnú potravu pre všetky trstinové obývajúce mäsožravce na tú dobu, kedy sa nenájdú žiadny bylinožravec na vyradovanie.“

„Na zamedzenie vykrádání hniezd Matka Príroda zabezpečila podobný postup. Každé štyri roky sa

v čase hniezdenia rojí vždy v inej oblasti pochúťka našich mäsožravcov - chrúst obyčajný.“ Štyri až šesť týždňov vtedy nenašiel pri rozbore žalúdkov a exkrementov medveďa, rysa, líšky, mačky divej, kuny lesnej a skalnej, tchora, jazveca, ježa a piskora nič iné ako zvyšky chrústa obyčajného. „Dokonca ani diviak vtedy nehrabe, zbiera len chrústy, kým sa mu nenaplní žalúdok. Pri vtákoch sa vtedy orly, sokoly, sovy, krkavcovité a kačice živia výlučne chrústom. Je všeobecne známe, že aj viacero druhov rýb si rado pochutná na tomto chrobákoví. Invázia myši, ktorá sa vyskytne každoročne, ale stále v inej oblasti plní tiež cieľ, aby slúžili ako potravina pre každého mäsožravca a tak ich podporili k migrácii. Toto sú pre hocikoho najjednoduchšie pozorovateľné javy v našej faune. Vo flóre pri udržaní rovnováhy v prírode majú dôležitú úlohu buk, dub, borovica a smrek ako aj jarabina a vo vidieckych oblastiach sú to aj divé ovocné stromy. V exkrementoch medveďa, líšky a kuny lesnej môžeme počas dlhých mesiacov v lete nájsť výlučne lesné plody ako sú maliny, moruše, lesné jahody a čučoriedky. Tak, ako sa nikto neučil hrať na klavíri, jazdiť na koni či korčuľovať sa z knihy, tak sa nikto ne naučí z nich poznať prírodu. Ten, kto chce nazrieť do vznešených tajomstiev prírody, ten sa musí učiť z Veľkej knihy Prírody, ktorú však nepíšu ľudia.“

Kapitola Tajomstvá lesov

„Raz som zažil veľmi zaujímavú skúsenosť s jedným nemeckým turistom v lese, ktorý bol tiež na pohľad vášnivým milovníkom prírody, neporozumel však môjmu tvrdeniu, že každý tvor má svoje miesto

Obr. 14. Vojak Ernest Bethlenfalvy.

v prírode - **neexistuje škodný, či užitočný tvor, jedine potrebný.** Spoločne sme mali možnosť pozorovať hniezdo penice poplavej len približne 25 cm od zeme, z ktorého vretenica vybrala mláďa a vytratila sa s ním. Môj spoločník jej v tom chcel zabrániť, ja som ho však zastavil a odprevadil naspäť na turistický chodník, kde som mu vysvetlil, prečo sa príhoda stala. Penica nemôže hniezdiť na takom mieste, kde jej hniezdu dokáže ublížiť vretenica. Je to pre ňu ponaučenie, prišla o jedno mláďa a jej pamätové schopnosti jej v budúcnosti pripomenú, že nikdy nesmie stavať hniezdo tak blízko zeme. Takisto si aj v miestach výskytu vrabca nemôže postaviť hniezdo belorítka, keď nechce, aby ho vrabce obsadili. Kým sa belorítka pustia do vážneho stavania hniezda, vyskúšajú viacej stanovísk a tam, kde prileť vrabec, nepokračujú v stavaní. Lastovičky majú tiež jedno - dvojdnovú prestávku v stavaní hniezda, keď už majú hotový základ a pozorne sledujú, či ich hniezdo neohrozuje žiadny iný vták alebo cicavec. Pri kladení hniezd vtákov je veľmi dôležité ich duševné zdravie, lebo čím bezpečnejšie hniezdo postavia, tým bezpečnejšie vychovávajú aj svojich potomkov. Hniezdo kôrovníka dlhoprsťého je vždy vtedy v najväčšom bezpečí, keď je ukryté pod bleskom odštiepenou kôrou starého ihličnanu. Vodnár potôčny stavia svoje hniezdo pod takmer rozpadnutý most, ktorý vedie cez horský potôčik, ktorý sa nachádza na už nepoužívanej lesnej ceste.

Pinka obyčajná stavia svoje hniezdo na takej vetvičke starého ihličnatého stromu, ktorý je v polovici odlomený, lebo tam nie je už viac ohrozený veвериčkou, ani kunou. Myšiarka ušatá obsadí staré hniezdo kavky alebo sojky v ktorom v minulom roku ich staviteľia vychovali svoje potomstvo. Jariabok hôrny hniezdi pod bujnými vrcholcami padnutých ihličnanov, pretože tieto obchádza ako zvieratá, tak aj človek. Rybárik riečny, ktorý je vďaka prírodovedeckým nedorozumeniam už skoro vyhynutý, hniezdi v norách, ktoré si hľbí v strmých brehoch vôd, aby sa ku nemu nedalo dostať ani zvrchu ani zdola. Murárik červenokrídly hniezdi tiež podobne, ale svoju dutinu umiestňuje nie do pôdy, ale do skalných stien (Bethlenfalvymu sa takéto hniezdo podarilo nájsť len raz v živote, zazrel ho však len z diaľky, keďže dostať sa ku nemu blízko bolo nemožné).

V kostole v Huncovciach som zbieral počas celého jedného roka raz mesačne vzorky vývrzkov plamienky driemavej a tie som posielal za účelom dôsledného preskúmania budapeštianskemu ornitologickému centru. Urobil som veľmi dobrú fotografiu, kde som na jednom nosníku zachytil osem mláďat sovy sediacich vedľa seba, z ktorých najstaršie bolo už úplne vyvinuté, kým posledné zanechalo škrupiny vajíčka len v predošlý deň. Táto fotografia je najlepším dôkazom toho, že plamienka driemavá znáša svoje vajcia len v 2-3 dňových intervaloch, takže tie posledné vysedí ani nie tak matka, ako súrodenci sediace v hniezde. Sova neznáša každý rok. Boli roky, v ktorých vychovávali potomkov raz, dvakrát, dokonca v jednom prípade aj trikrát. Toto určovalo množstvo myší, hrabošov a piskorov v danom roku, v ich vývrzkoch nebolo nič iné.

Krivonos smrekový sa zdržiava u nás iba počas plodných rokov smreka, inokedy dáva poznať svoju prítomnosť spevom iba v prechodných obdobiach, svoje hniezdo stavia v korunách najstarších

ihličnanov, kde sú šišky najviac naplnené semenami. Čas jeho hniezdenia je rovnaký s časom dozretia šišíek, zvyčajne v mesiacoch január a február. V tomto čase obsadia všetky také skupiny stromov, na ktorých je najbohatšia úroda šišíek. Samce sú veľmi bojovné, zo svojho obsadeného stromu rýchlo odoženú všetkých votrelcov. Blízkosť semien je pre hniezdiace krivonosy dôležitá preto, lebo počas zimného hniezdenia nemôžu nadlho opúšťať svoje hniezda, kým nie sú ich mláďatá úplne operené, hoci sedenie vykonáva samec so samicou striedavo. Svoje hniezdo ukryjú v najhustejších miestach korún ihličnanov tak šikovne, že je veľmi obtiažne si ho všimnúť. Stavanie hniezda je možné zbadáť vtedy, keď zbierajú materiál na stavbu. Počas sedenia nedávajú veľmi počuť svoj hlas.“ Hniezdo objavil Bethlenfalvy jedine v prípade, ak daný strom na jar alebo v lete padol. O hniezdení bociana čierneho Bethlenfalvy písal, že „vyhľadáva jedine miesta odľahlé od akýchkoľvek ľudských sídiel a to najradšej v korunách starých jedlí. Podľa vzoru svojho príbuzného bociana bieleho svoje hniezdo využíva i viacej rokov, ale ak je vyrušený, čo sa deje hlavne v dôsledku nesvedomitých poľovníkov, navždy opustí túto oblasť a nový domov hľadá ďaleko.“

Na záver kapitoly, zdá sa, že v podlomenom zdraví, Bethlenfalvy píše: „Všetko sa raz končí a tak sa postupne skončili aj moje pozorovania v prírode.“ Koniec kapitoly sa stáva fragmentami spomienok, ktoré dopĺňujú dobu, v ktorej žil.

„Dnes pozorujem už len občas z obloka mojej izby niektoré prírodné úkazy. Pred mojim domom rástol pagaštan, ktorý som zasadil pred štyridsiatimi piatimi rokmi a ktorý každoročne krásne rozkvitol. V tejto krásnej rozkvitnutej korune každoročne hniezdil párík stehlíkov pestrých. Jedného roka pagaštan nerozkvitol, lebo jeho púčiky zničil silný májový mráz, preto vtáčiky neuznali za vhodné znova hniezdiť na tomto strome, tak sa presťahovali do bujnej koruny buka, ktorý som zasadil pred dvadsiatimi rokmi. Krásne postavené hniezdo len preniesli do druhej koruny, nevšimli si však, že nie je dostatočne maskované. Nedobre kryté hniezdo si všimli chlapani z ulice, ktorí vyliezli na strom a opatrne zniesli hniezdo. Po tom, ako sa podelili o vajíčka, zahodili ho. Našiel som už len prázdne, ale nepoškodené hniezdo. V tom čase ma požiadalo Tatranské múzeum v Poprade, aby som pre múzeum urobil zbierku vajec, keďže po prestavbe múzea ich kade - tade uložili neodborní zamestnanci. Z viacerých chýbali nápisy a tiež veľa bolo už nečitateľných. Celú zbierku bolo treba znova určiť, zaradiť do tried, pripraviť nové latinské a slovenské názvy. Krásne hniezdo stehlíka mi preto prišlo vhod, umiestnil som do neho v múzeu nájdenie stehlíčie vajíčka, ktoré niekto predtým nesprávne umiestnil do lastovičieho hniezda. Túto krásnu stavbu hniezda takto mohlo odvtedy študovať aj mnoho ornitológov.“

Iná spomienka je na jeho hostí

„Najviac zo všetkého ma vždy tešilo, keď som mohol môjho milého hosta zasvätiť do niektorého z tajomstiev lesa. Pred mnohými rokmi ma veľmi potešilo, keď ku mne zavítal jeden môj veľmi dobrý

priateľ poľovník. Moja prvá otázka znela: „Prečo nemáš zo sebou pušku?“ Na čo mi s úsmevom odpovedal: „Neprišiel som poľovať, ale učiť sa!“ V tých časoch veru chodili na tomto svete aj takíto nadšenci! Po rýchlej desiate sme sa vybrali do lesa. Počas pochodu na úzkej lesnej cestičke zrazu zvolal: „Do toho práchnivého kmeňa sa schoval nejaký malý vtáčik.“ Obzrel som sa: „Áno, je to najobľúbenejším miestom sýkorky uhliarky na hniezdenie, lebo zvyšky práchnivého dreva dokonale zakryjú otvor a ku takému kmeňu sa nepriblíži ani človek, ani zviera. Prišli sme na miesto, kde som mal na vysokej jedli svoje pozorovacie miesto, vyliezli sme po rebríku hore, zapálili sme si cigaretu, aby sme si boli istí prúdením vzduchu. Dym stúpala nahor, západným smerom. Obrátil som sa na môjho kamaráta: „Máme dobrý vietor, určite uvidíme divé zviera! Ale aj keby sme nevideli, ukážem ti niečo zaujímavé.“ Na to som ukázal prstom na zem asi desať metrov pred sebou a spýtal som sa ho, aké zviera vidí. Podal som mu ďalekohľad a on mi odpovedal: „Vidím! Hniezdiaca sluka hôrna.“ Odrazu sme začuli za chrptom šuchot listia. Isto sa približuje nejaký mäsožravec. Popod strom sa blížila stará líška, priamo ku hniezdu sluky. Mój priateľ znepokojene sledoval túto scénu, dvíhal ruku, no ja som ho zastavil. Medzitým líška asi o meter obišla hniezdo, bez toho aby si sluku, čo len všimla. Nato sa môj priateľ ozval: „Milý Ernest, bolo to síce veľmi pekné a zaujímavé, ale mylíš sa, keď si myslíš, že ma môžeš obalamutiť vypchatou slukou!“ „Podme sa na to pozrieť!“ znela moja krátka odpoveď. Zliezli sme zo stromu, priblížili sa ku sluke a keď som natiahol ku nej ruku, okamžite s hlasným trepotom krídel odletela. Mój priateľ bol skutočne veľmi prevkapaný a nevedel si vysvetliť tento jav. „Počas sedenia samička stráca svoj pach preto, aby jej dravec nemohol ublížiť!“ znelo moje vysvetlenie.“

Predposledná poľovačka

„2. septembra 1944 som na svoju predposlednú poľovačku v živote vzal svojho 11-ročného vnuka Bandiho (Obr. 15). Tento môj poľovnícky výlet je jeden z mojich najkrajších zážitkov, lebo aj keď len na pár krátkych minút, mohol som ukázať dieťaťu niečo o vznešenosti Prírody a tajomstvách lesov. Keď sa slnko dostalo nad tatranské štíty, vybrali sme sa z lesníckeho domčeka a po pol hodine kráčania sme sa dostali na veľkú lúku a usadili sme sa v jej západnom rohu na lavičke ukrytej v mladých bukových výhonkoch. Potichu som šepkal vnúčikovi: „Tadiaľto prechádzajú diviaky, keď sa z hústav v doline, kde strávil deň, vyberú na pole na druhej strane kopca.“ Zapálil som si cigaretu a stúpajúci dym ma upokojil. Mali sme dobrý vietor! Zrazu sa ozval drozd kolohrivec a ja som zašepkal: „Teraz dávaj pozor! Idú!“ „Vidím ich!“ znela tichá odpoveď. V tom sa na 150 krokov od nás vynorili štyri diviáčatá a rozliezli sa po lúke. Vtedy sa ozvalo dieťa a rozjarenou tvárou zašepkalo: „Koľko ich ešte ide! Aké to je krásne!“ „Porátaj ich!“ „Štrnásť. Jeden veľký, štyri lanštiaky a deväť malých diviáčat.“ Znela jeho rýchla a tichá odpoveď. Odrazu sa zdvihol vietor a ja som s namierenou puškou utíšil Bandiho: „Nezľakni sa, strieľam!“ Vo chvíli streľby najväčší lanštiak ani nemohol počuť výstrel, lebo po zásahu priamo do srdca okamžite padol mŕtvly na zem. Keď sme uteka-

li ku našej koristi, s úsmevom som sa pýtal: „Keď zastrelím jedného diviaka zo štrnástich, koľko ich ostane na lúke?“ „Iba jeden. Ostatné zutekajú!“ Po-vedal mi na to so smiechom vnúčik.“

Posledná poľovačka

„8. septembra 1944 som vzal svoju poľovnícku pušku naposledy do ruky. Ostatné tri lanštiaky z vyššie spomenutých sa naďalej zdržovali v mojom území a po nociach sa zakrádali na neskoro zrejúce ovsené pole. Noc zahmlievala jesenná hmla, preto som so zlou náladou spočinul na posteli v mojom lesníckom domčeku. Avšak o jedenástej som sa zobudil a zistil som, že sa vyjasnilo a svieti aj dorastajúci mesiac. Rýchlo som schmatol svoju výstroj a ponáhlal som sa na posed, odkiaľ som v ovse ihneď zahliadol tri tmavé rozmazané predmety. Sice som si bol úplne istý, že ide o diviaky, predsa som nestrieľal, lebo mrak prechádzajúci popred mesiac mi stažil presné mierenie. Musel som počkať, kým mrak prešiel. Mój posledný výstrel zaznel, keď veža v blízkej malej dedine odbíjala polnoc! Ku svojej poľovnej koristi som už neutekal s niekdajším nadšením, pretože som v srdci tušil, že aj mojím poľovníckym dobrodružstvám odbilo polnoc!“

Záver

„Pomaly som začal pociťovať, že už nemám čo na tejto zemi robiť. Nadišla chvíľa, keď ku svojej dlho odloženej poľovníckej puške odkladám aj svoje pero unavené po polstoročnom písaní a nahlas, úprimne vzdychnem: - *Omnia mea mecum porto!* - Jediné je moje želanie: Nech ma Ten, kto tvoril vznešené zákony prírody, pozve tam, kde má každý, bez ohľadu na náboženské a národnostné rozdiely právo na večný odpočinok! Amen.“

Obr. 15. Bethlenfalvyho vnuk Bandi.

Nekrológy a kondolencie

Spomíname na Ernesta Bethlenfalvyho

Tatranské noviny, 15. júl 1955

„V týchto dňoch tatranská historiografia spomína na známeho tatranského prírodopisca Ernesta Bethlenfalvyho. Žil pokojným životom v podtatranskej dedine Huncovce a popri gazdovaní na svojom pozemku sa venoval prírodovedeckým pozorovaniam. Ernest Bethlenfalvy obohatil prírodovedu o veľa nových a užitočných poznatkov, jeho znalosti a to hlavne v oblasti ornitológie boli uznávané aj v zahraničných kruhoch. Doma aj v zahraničí boli uverejnené mnohé jeho články, a tatranskú vedeckú literatúru obohatil o dielo „Die Tierwelt der Hohen Tatra“, ktoré vyvracia mnoho falošných pohľadov a ktoré bolo v celej Európe komentované pozitívne. V 20.-30.-tych rokoch Zipsler Deutsche Partei začalo ostrú kampaň proti zriadeniu tatranského národného parku. Ernest Bethlenfalvy mal taký pocit, že od tejto strany je takýto postoj sebecký, a preto vo viacerých článkoch, a dokonca vo zvláštnom letáku propagoval ochranu tatranskej prírody a zriadenie národného parku. Tatranské múzeum obohatil Ernest Bethlenfalvy mnohými darmi a úslužnou prácou. Roku 1925 daroval múzeu viac ako 150 kusov archeologických nálezov, staroveké pamiatky z okolia Kežmarku, často prinášal prírodopisecké knihy. S jeho menom sa často stretáme aj v zoologickom oddelení. Jeho poslednou veľkou prácou v múzeu bolo určenie a systematické zaradenie zbierky vtáčích vajec. Ernest Bethlenfalvy zomrel po dlhej, ťažej chorobe vo veku 75 rokov 18. júna 1955. Do poslednej chvíle bol nadšený ochranca prírody. Jeho poslednou túžbou bolo, aby mu nikto nedoniesol kvety na hrob a svoj zármutok nevyjadril vencami. Ernest Bethlenfalvy nechcel byť obdarovaný na úkor prírody.“

Lúčime sa s veľkým prírodopiscom

Vadászati szemle, júl 1955

„18. júna vo veku 75 rokov zomrel náš veľký vedec, ktorého poznali v celej Európe. Keď sa niekto chcel niečo dozvedieť o tatranskej prírode, ale predovšetkým o divej zveri, ten sa obrátil na neho. Tento náš prírodovedec je Ernest Bethlenfalvy, poľovník z Huncoviec (Obr. 16). Aby sme aspoň trochu spoznali jeho vnímanie a mohli jeho pracovitost oceňiť, predstavíme vám v krátkom článku jeho prácu.“

Napríklad úryvok jeho článku: „Každá prírodovedecká a poľovnícka kniha píše, že kuna je škodné zviera, ktoré treba bezpodmienečne hubiť. Ja toto tvrdenie považujem za najväčšiu hlúposť, ktorá sa zrodila v hlavách takých ľudí, ktorí sa nikdy nezahľadeli do vznešených vzťahov Prírody. V mojej polstoročnej práci som sa s veľkou opatrnosťou zaoberal ekológiou kuny skalnej a kuny lesnej a vyvodil som nasledovné: V kežmarskej oblasti malo kedysi javorinské panstvo jedno z najlepších miest pre rozmnožovanie a pobyt hlucháňa. Pred 40 rokmi poľovník Bayer vedel o 31 hlucháňoch a v tej dobe tiež ročne chytil okolo 10-15 kún. Kuna hubil s veľkým zápalom,

aby bolo čo najviac hlucháňov, no a samozrejme aj preto, aby mal niečo z úlovku kún. Čo bolo tohto dôsledkom? Potomok poľovníka Bayera vedel už len o piatich hlucháňoch a chytil už len jednu - dve kuny. Dnes by sme už v tej oblasti nenašli ani jedného hlucháňa a ani jednu kunu. Ak sa opýtame na príčinu ktoréhokoľvek profesionálneho poľovníka, nevedia na túto otázku odpovedať. Nuž, ja vám poviem odpoveď! Tam, kde človek nezasiahne do poriadku prírody, veselo si žijú na územiach plných kurovitých vtákov aj mäsožravce, lebo podľa zákona Prírody všetky tieto stvorenia patria do jedného životného priestoru. Takisto úlohou kuny skalnej, kuny lesnej, norka, tchora, lasice a lišky nie je hubenie, ale udržanie stavov kurovitých! Podľa mojich skúseností sa pri každom živom tvorovi vyskytujú ochorenia, ale veľká Príroda sa postarala o to, aby ochoreli len jedinca zrelé na vyradenie. Chorého jedinca však príroda sama nelieči, ale vyradí, a toto vyradovanie vykonávajú dravce na to určené“ (Bethlenfalvy 1938b). Nie je potrebné ani ďalej pokračovať. **Dnes je na našom území už chránená ako kuna lesná tak aj kuna skalná, ba pod ochranu sa dostalo viac našich vzácnych dravcov**, lebo sme zistili, že nesmieme hrubým spôsobom narušiť ten poriadok, ktorý platí v prírode od samotného stvorenia. Tento náš zosnulý o tomto rozprával a písal už pred 30 - timi rokmi. Predovšetkým slovensko-maďarskú poľovnícku literatúru obohatil o veľa významných

Obr. 16. V období Rakúsko - Uhorska i prvej ČSR bolo v určitých obdobiach povolené poľovať na kamziky. Treba povedať, že Bethlenfalvy bol vášnivým poľovníkom.

článkov, vyučoval poľovníkov a vydal aj jednu veľmi peknú odbornú knihu v nemeckom jazyku s názvom „Svet zvierat vo Vysokých Tatrách“, ktorá vyvolala v krajine veľký rozruch. Vyjadrime teraz úctu tomuto človeku s veľkým srdcom, ktorú si zaslúha je dlhoročnou pracovitosťou (S.I. 1955).

List Bethlenfalvyho manželke od prof. Gyórfy Istvána

„Milostivá pani!

So slzami v očiach a bolesťou v srdci píšem tieto riadky, dozvediac sa o Ernestovej smrti. Neoplakáva ho totižto len jeho drahá manželka a rodinní príbuzní, ale každý, kto ho poznal, myslí na jeho smrť so smútkom v srdci. Pretože bol dobromyseľný a úprimný muž. Skutočný biológ a pozorovateľ prírody, ktorý trávil veľa času v lone prírody, nechával sa opantávať jeho krásou a uvidel v nej tú harmóniu, ktorá sa odzrkadlila v každom jeho písaní. Často pripomínal, akým veľkým hriechom je túto harmóniu narušiť a aké škodlivé následky by malo starať sa do nej. Bol skutočným ochrancom každého malého tvora, aj stebielka trávy. Málokto pochopil Ernestove duchovné presvedčenie, hoci on hlásal učenie veľkého Charlesa Darwina, aj keď bol naočko „poľovníkom“. Ukázal sa vždy ako bystrozraký pozorovateľ prírody. Bol bohato skúsený, ale nikdy sa neprestal učiť. Preto bol aj verný pozorovateľ. Nad svojimi pozorovaniami sa vedel zamyslieť triezvym rozumom. Preto ostanú jeho písania navždy vzácnymi. Osud ho však vrátil do náruče svojho Stvoriteľa a odtiaľ sa môže tešiť z nekonečnej veľkosti Prírody. Iste nemyslel ani on na to, že za tie dlhé šťastné roky, bude musieť neskôr zaplatiť tak vysokú cenu. Každý však musí zaplatiť za svoje šťastie. Jeho ušľachtilosť, mnohé skúsenosti a skromnosť si zaslúžia zvláštnu úctu. Jeho osobnosť vedca sa navždy zachová v publikovaných štúdiách. Fyzické a psychické utrpenie (Bethlenfalvy prežil svojho syna - pozn. autorky), ktoré musel znášať na sklonku života mu ešte viac sťažili život, ale tieto ťažké pocity potlačiac ostane navždy skutočným múdрым pozorovateľom prírody.

Spolu s rodinou ho oplakáva každý priateľ.

Profesor Gyórfy István“
24. jún 1955

List Juránovi Vidorovi, vernému priateľovi Bethlenfalvyho od Józsefa Bernáta, starého poľovníka a obdivovateľa Bethlenfalvyho

„Drahý priateľu,

O smrti Ernesta Bethlenfalvyho som sa prvý raz dozvedel z Tvojho listu. Medzičasom som dostal aj „*In memoriam*“, v ktorom píšeš o chorobe zosnulého a Tvojich návštevách u neho. Skutočne je to veľká škoda, že ho srdcová choroba a zápal pľúc natoľko ochromili, že to už ďalej nevydržal. V každom prípade boli toto už len konečné účinky, určite mu toto dlhoročné trápenie veľmi ubližovalo ako na tele, tak i na duši.

Krásne a ušľachtilé, ako sa na skutočného milovníka prírody a poľovníka patrí, bolo jedno z jeho posledných želaní, aby na jeho hrob položili len jedľovú vetvičku a nie kvety. Určite bolo prejavom hlbokého

priateľstva od Teba to, že si ho v poslednom čase tak často navštevoval, čo mu v ťažkej chorobe prinášalo aspoň trochu útechy.

Je zaujímavé, že ešte aj v posledných chvíľach života myslel na prírodu, vlka a hlucháňa hôrneho. On, ktorý svoj život zasvätil skúmaniu tajomstiev prírody a svoje teoretické predstavy dokázal praktickými skúsenosťami, hoci tie vyvrátili doterajšie pohľady. Myslí predovšetkým na zvieratá kategorizované medzi užitočné a škodné. Že bol v každom ohľade čestným človekom, potvrdzuje aj to, že na jeho poslednú cestu ho odprevadili jeho niekdajší robotníci.

S láskou ťa objíma

Dr. József Bernát“
Bratislava, 25. júl, 1955

List Juránovi Vidorovi od Gézu Forgácha, posledného editora časopisu „Prágai Magyar Hírlap“

„Vážený pán riaditeľ,

Po tom, ako sa moja trojtýždňová dovolenka v Tatrách zajtra končí, a po tom, ako nemám už žiadnu vyhladku na to, aby sme sa tu, v Tatrách, osobne stretli, to, čo by som Vám rád slovami vyjadril, píšem v tomto liste (Obr. 17): Srdečne Vám ďakujem za tie krásne a hlboké slová, ktoré ste napísali na rozlúčku s Bethlenfalvym.

Pod vplyvom týchto rozlúčkových slov vzdávam i ja hold pred veľkým duchom zosnulého a smútim za ním spoločne so všetkými, ktorý boli jeho priateľmi, poľovnými partnermi a spolupracovníkmi. Som si vedomý toho, že v osobe Ernesta Bethlenfalvyho stratila veda veľký poklad. Nech mu dá Boh v sladkom raji večný odpočinok!

Spomeniem ešte, že sa mi do rúk dostali Tatranské noviny z 15. júla, kde sa podobne veľmi pekne rozlúčili s Ernestom Bethlenfalvym. Článok má síce trochu politickú hranu, ale odhliadnuc od toho je korektný.

S úprimnou úctou Vás zdraví a praje dobré zdravie

Forgách Géza“
Nový Smokovec, 25.7.1955

In memoriam (Vidor Jurán)

„In memoriam: Bethlenfalvy Ernó (Obr. 18).

Vzhľadom na pretrvávajúce srdcové ťažkosti veľa trpel, pomaly slabol, nohy už neudržali váhu jeho mohutného tela, z ruky spisovateľa vypadlo pero, jeho oduševnenie nahradil nezáujem, kúsok útechy mu však prinášalo pár návštev a rozhovory s najbližšími priateľmi a rodinou. Nielen, že cítil blízkosť smrti, ale dokonca si prial úľavu a preto hovoril: „Zomriem ako žobrák, preto ma pochovajte v mojich najošúchanejších šatách v jednoduchej drevenej truhle, na ňu položte ako môj posledný pozdrav lesu len jedľovú vetvičku. Kvety som v živote nikdy netrhal, Boh ich predsa stvoril pre iný účel, nie preto, aby ich ľudia trhali a zvädnuté ich hodili do prachu ciest.“

Raz mesačne som ho navštívil, vždy sa potešil môjmu prichodu a rád sa so mnou porozprával

o otázkach prírody. V čase mojej poslednej návštevy už ležal v posteli, sťažoval sa na veľké bolesti srdca, ktoré už ani lieky spoza oceánu neboli schopné utíšiť. Pred dvoma týždňami dostal zápal pľúc. Medzi chorobou a penicilínom sa rozprúdil boj, vyhral penicilín. Ale o týždeň sa zápal pľúc vrátil, v tomto prípade bola choroba silnejšia a uspala ho do dlhého nepokojného spánku. Večer 17. júna sa ešte raz ozval: „Vidor, vlk...” - potom - „hlucháň...” ostatné jeho slová už okolostojaci nezachytili.

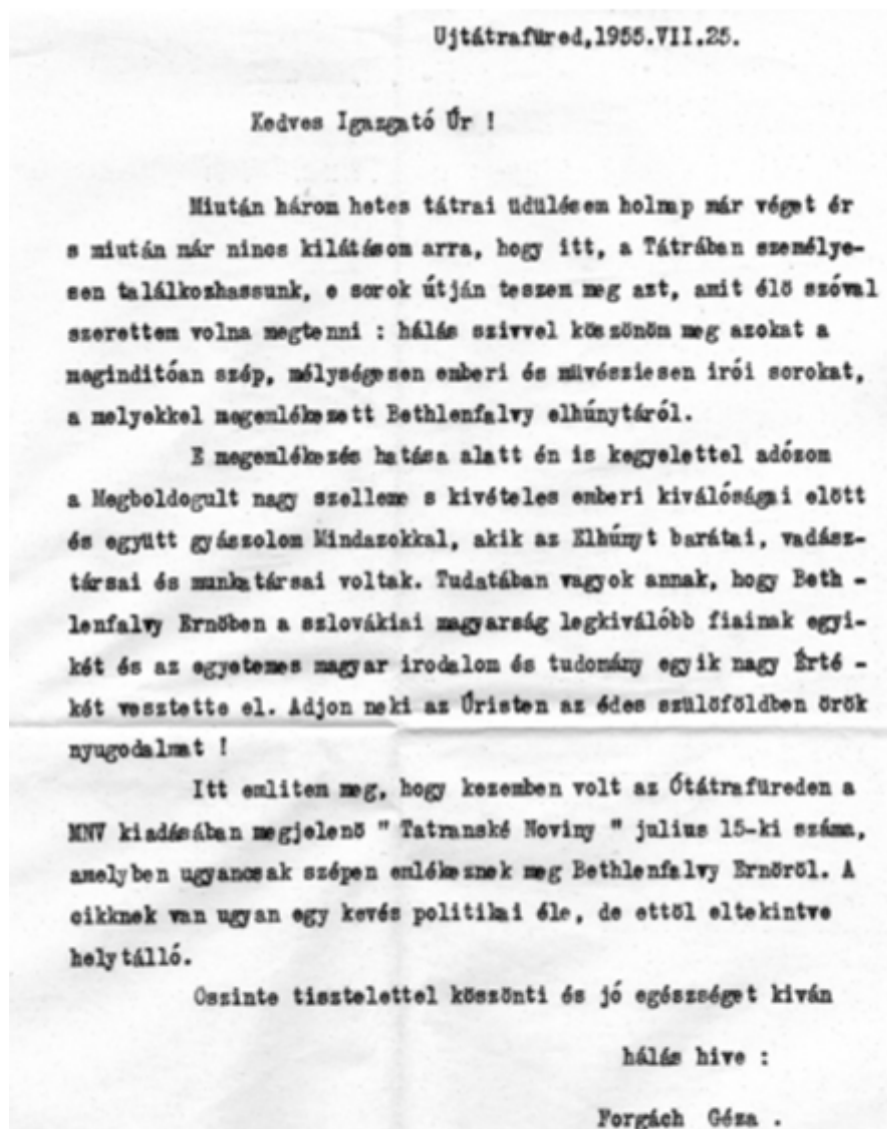
Štyri týždne pred jeho smrťou sa pred jeho otrhým dvorom zastavilo nablýskané auto, pražský mladý „vedec“ ho prišiel poprosiť o radu a usmernenie a on, napriek svojej ťažkej chorobe, sa bez očakávania odmeny podelil o svoje skúsenosti tak, ako to robil celý život. Naposledy vydýchol 18. júna v noci o jednej hodine a pochovaný bol poobede 20. júna v Kežmarku. S jeho dávnym priateľom, nestorom horolezcov Vysokých Tatier, sme z čerstvých ihličnatých vetvičiek uvlili veniec. Na jeho poslednú cestu do rodného cintorína ho vypravili starí priatelia, samí šedivo- a bielovlasí smútiaci. Ale do poslednej chvíle stáli verne po jeho boku aj jeho niekdajší robotníci, ktorí si boli vedomí toho, že im bol vždy dobrým

a spravodlivým pánom. Toho času, po tom, ako ho minula prvá guľka z výstrelu, keď ho skupina ozbrojených mužov postavila ku stene a chcela ho zastreliť, priskočil kočíš a zastavil ho: „Neublížuj mu, veď vždy nám bol dobrým pánom!“

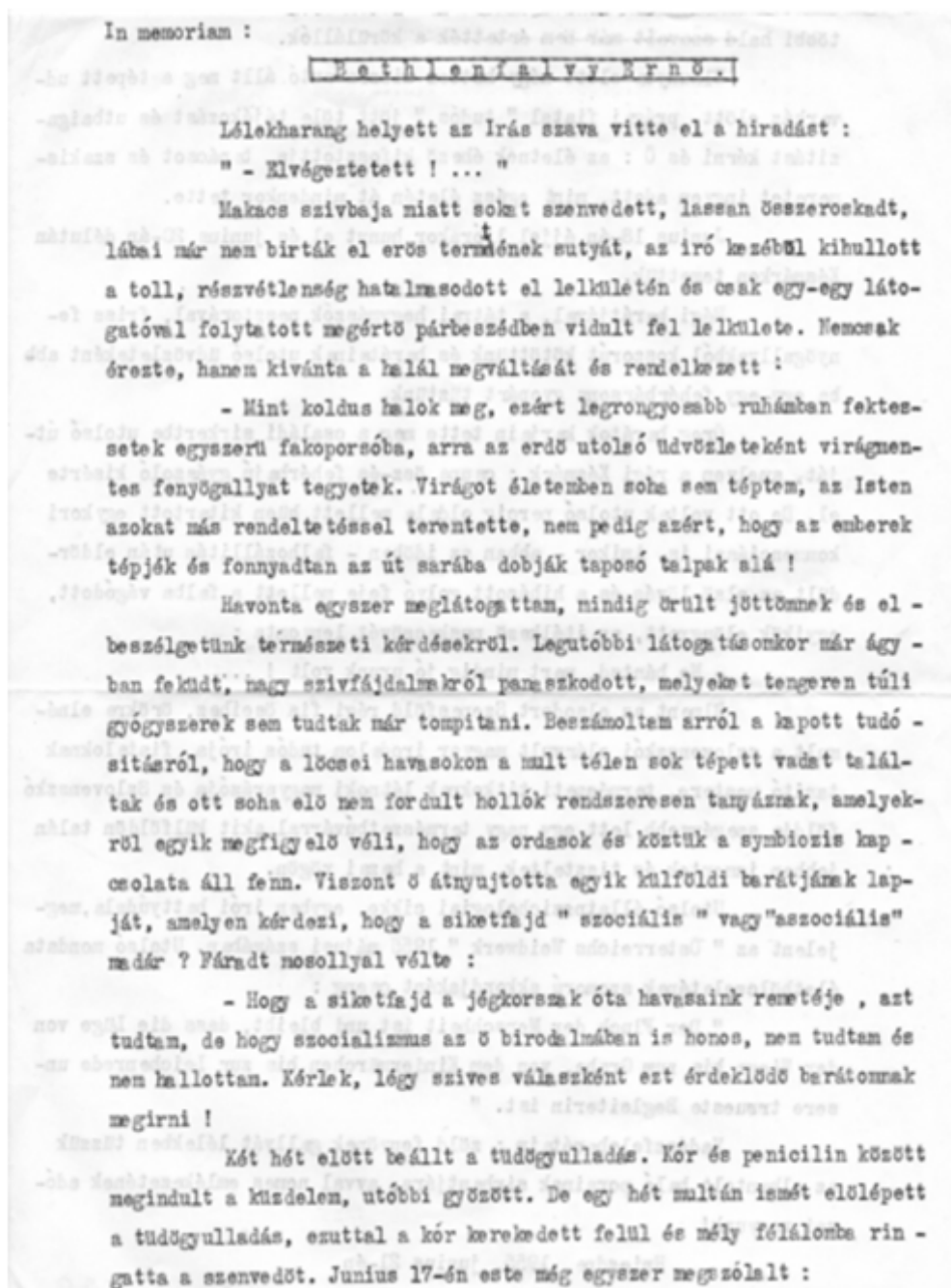
Odišiel starý syn Spiša, naveky sa odmlčal vedecký pisateľ osirelej maďarskej literatúry, majster, učiteľ mladých, vizionár tajomstiev prírody a slovenská zem je chudobnejšia o veľkého prírodovedca, ktorého snáď lepšie poznali a uctili si v zahraničí, ako na domácej hrude.

Posledný článok o psychológii zvierat, v jednom jeho spisovateľská labutia pieseň, bola uverejnená tohto roku v májovom čísle „Österreichs Weidwerk“. Jeho posledná veta znie ako smutný akord jeho životnej múdrosti: „Der Fluch der Menschheit ist und bleibt, dass die Lüge von der Wiege bis zum Grabe, von dem Kindermärchen bis zur Leichenrede unsere treueste Begleiterin ist.“ Poľovnícki bratia, sme mu dlžní zachovať si tichú spomienku v srdci a v duši vypnúť zelenú jedľovú vetvičku na hrob pochovaného.“

Hniezdne, 21. jún 1955

Obr. 17. List adresovaný Vidorovi Juránovi od Gézu Forgáča. Sken pochádza z archívu.

Obr. 18. Ukážka z „In memoriam“ od Vidora Jurána. Sken pochádza z archívu.

Záver

Na prvý pohľad by sme mohli Ernesta Bethlenfalvyho vnímať ako rozporuplnú osobnosť. Je možné ho nájsť na fotkách desiatok jeho trofejí kamzíkov, jeleňov, srncov, diviakov, na druhej strane je veľkým kritikom akejkolvek činnosti, ktorá by mohla narušiť harmóniu a rovnováhu v prírode. Je odporcom krúžkovania vtákov, kde dôvodí, ako toto vtákom ubližuje a ako obmedzuje ich bežný život. Tiež často kritizuje vplyv človeka, ktorý odstrelom reguluje dravce a hovorí, že dravce sú najlepšie regulátory kopytníkov. Na druhej strane je ho však možné vidieť pri fotkách ulovených medvedov alebo rysov. V dobovom kontexte si je však potrebné uvedomiť, že znalci prírody väčšinou vy-

rastali v poľovníckych kruhoch. V tomto období ešte neexistovali ani len základy ochrany prírody a nebolo veľa takých poľovníkov, ktorí by poznali, vyjadrili a publikovali svoj hlbší záujem o faunu a poznali jej význam v prírode. A teda aj napriek poľovníckej vášni, Ernesta Bethlenfalvyho musíme vnímať ako človeka, ktorý sa významnou mierou pričínal o ochranu rysa, medveďa, či orla v tatranskej krajine, ktorý bol propagátorom tatranského národného parku a úprimne sa mu tešil, aj keď z pohľadu jeho osobnej histórie ako statkára a človeka nemecko - maďarskej histórie, mohol národný park vnímať skôr negatívne.

Bethlenfalvy prežil ťažkú dobu. Od priamej účasti v krutej prvej svetovej vojne, kde ho podľa vlastných opisov viackrát smrť náhodne obišla (Baráthová 2005), cez svoju statkársku činnosť

počas prvej Československej republiky, kedy bolo spišsko - nemecké obyvateľstvo pri obrane svojich pozemkov pod silným tlakom Prahy a kedy samotný Bethlenfalvy mal významné kontakty s viacerými vplyvnými osobami európskeho politického a ekonomického života, cez prvú vojnovú Slovenskú republiku, kde si všimol jeho znalosti prírody vášnivý poľovník aj v revíroch na Slovensku - Hermann Göring (viď vyššie) až po vznik druhej Československej republiky ovládnutej po roku 1948 komunistickou stranou. V roku 1944 Bethlenfalvyho ochránila od popravy partizánmi len zle mierená strela (Baráthová 2005) a svoj život dožil s manželkou v jednej izbe skromne ale hrdo (Baráthová 2006), ako sám píše pred smrťou - na rodnej hrude a nezávislý. V období po vojne propagoval Tatranský národný park a spolupracoval s Tatranským múzeom vo Veľkej (Mlynarčíková 2004).

Zdá sa, že jeho hlavnou životnou stabilitou a istotou bola príroda. Sám o sebe tvrdil, že nie kostol, ale príroda bola preňho cestou k nájdeniu Stvoriteľa. V retrospektíve času môžeme Ernesta Bethlenfalvyho a jeho činnosť v Tatrách vnímať aj v prospech ochrany prírody len pozitívne. Jeho výrok jednoznačne presiahli rámec času a aj niektoré jeho publikácie sa pričínili o zmenu názorov v ochrane viacerých významných druhov fauny, či už v Rakúsko - Uhorsku, prvej Československej republike, vojrovej Slovenskej republike, a nakoniec aj počas druhej Československej republiky (Tatranský národný park).

Úlohou tejto práce bolo uverejniť nevy povedané a nezabudnúť na myšlienky niektorých ľudí, ktorí pomáhali ochrane tatranskej prírody v dobe svojho života.

Podakovanie

Ďakujem môjmu školiteľovi prof. RNDr. Mariánovi Janigovi, CSc., za jeho odborné vedenie a cenné rady, ktoré mi poskytol pri písaní mojej bakalárskej práce.

Literatúra

- Baráthová, N. 2005: Ernest Bethlenfalvy a jeho spomienky. *Z minulosti Spiša*, **13**: 260-266.
- Baráthová, N. 2006: Ernest Bethlenfalvy. In: *Huncovce v zrkadle času* (ed. V. Labuda), pp. 226-231. VIVIT, Huncovce.
- Baráthová, N. and Lipták, M. 2012: Slávni evanjelici v Kežmarku. *Zborový list Cirkevného zboru ECAV na Slovensku Kežmarok*, **24**: 19-24.
- Bethlenfalvy, E. 1933: Élt-e valaha köszáli kecske a Magas Tátrában? *Vadászlap*, **10**: 2-3.
- Bethlenfalvy, E. 1934: Vom Stainadler der Hohen Tatra. *Mitteilungen über die Vogelwelt*, **33**: 65-67
- Bethlenfalvy, E. 1935: A madarak gyűréséről. *Vadászlap*, **9**: 442-444.
- Bethlenfalvy, E. 1937: Die Tierwelt der Hohen Tatra. Edmund Schustek, Spišské Podhradie.
- Bethlenfalvy, E. 1938a: A vidra jelentősége a Természet háztartásában. *Vadászlap*, **12**: 213-215
- Bethlenfalvy, E. 1938b: A Fajdkakasok eltűnése. *Vadászlap*, **12**: 17-18.
- Bethlenfalvy, E. 1941: Nemes prémvadunk természetudományi és közgazdasági jelentősége. *Vadászlap*, **15**: 2-3.
- Darwin, C. R. 1881: The formation of vegetable mould, through the action of worms, with observations on their habits. John Murray, London.
- Hermann, O. 1930: A madarak hasznáról és káráról. Magyar Közlöny lap- és Könyvk. Kft., Budapest.
- Holec, R. 2010: Coburgovci a Slovensko. Kalligram, Bratislava.
- Körtvélyessi, Gy. 1942: Beszélgetés Bethlenfalvy Ernővel, Szlovákia legnagyobb vadászával és természetudósával. *Magyar Hírlap*, **2**: 17-18.
- Mlynarčíková, D. 2004: Bethlenfalvi (Bethlenfalvy) Ernest. In: *Bibliografický slovník mesta Poprad* (ed. Z. Kolárová), pp. 42., Mestský úrad Poprad, Poprad.
- Radwańska-Paryska, Z., Paryski, W. H. 1995: Wielka encyklopedia tatrzańska. Wydawnictwo górskie, Poronin.
- S.I. 1955: Búcsúzzunk a nagy természetudóstól. *Vadászati szemle*, **2**: 10-11.
- Schenk, J. 1932: A m. kir. Madártani Intézet 1931-32 évi madárjelölései. (XIV. jelentés). *Aquila*, **1931-34**: 56-66.
- Újfalvy, S. 1854: Az Erdélyi régebbsi és közelebbi vadászatok. Minerva könyvtár, Kolozsvár.
- Vidor, J. 1966: Kárpáti Ordások. Tatran, Bratislava.
- Warga, K. 1930a: Masse von Coturnix communis. *Aquila* **30**: 14 - 142.
- Warga, K. 1930b: A kisbalatoni kócsagtelep multja és jövője. Stephaneum nyomda r. t., Budapest.